

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta právnická

Diplomová práce

Lichva

Zpracoval: HAVELEC Tomáš

Plzeň 2019

Čestné prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci zpracoval samostatně, a že jsem vyznačil prameny, z nichž jsem pro svou práci čerpal způsobem ve vědecké práci obvyklým.

Plzeň, březen 2019

.....

Tomáš HAVELEC

Poděkování

Rád bych na tomto místě poděkoval vedoucímu diplomové práce doc. JUDr. Janu Kocinovi, Ph.D. za jeho prvotní souhlas s vedením této práce i následné rady a čas, který mi věnoval při zpracování daného tématu. Dále bych rád poděkoval slečně Anetě Beranové za vynaložený čas a energii při pomoci s překladem textů, psaných v německém jazyce. Poděkování patří i mému otci npor. Ing. Bc. Romanu Havelcovi, za ochotné poskytnutí osobního vhledu do zpracovávaného tématu.

Seznam použitých zkratk

Cdo/Odo	dovolání ve věcech občanskoprávních a obchodních
Co	občanskoprávní věci druhostupňové
Dt	Deuteronomium (5. kniha Mojžíšova)
Ex	Exodus (2. kniha Mojžíšova)
Ez	knih Ezechiel
HTČ	hospodářská trestná činnost
Lv	Leviticus (3. kniha Mojžíšova)
OČTR	orgány činné v trestním řízení
Ř. z.	Říšský zákoník
StGB	Strafgesetzbuch – německý (nebo rakouský) trestní zákoník
Tdo	dovolání v trestních věcech
To	trestní věci druhostupňové
TrŘ	zákon č. 140/1960 Sb. trestní řád
TSK	takticko statistická kvalifikace
Tz	stížnosti pro porušení zákona
Z. z.	Zbierka zákonov SR
Žd	List Židům

Pozn.: V seznamu nejsou uvedeny symboly a zkratky všeobecně známé nebo používané jen ojediněle s vysvětlením v textu.

Obsah

Úvod	1
1 Lichva jako termín	4
2 Historický, náboženský a kulturně-sociální pohled na lichvu	6
2.1 Lichva v předkřesťanském starověku	6
2.2 Starověké Řecko	9
2.3 Starověký Řím	10
2.4 Islám a lichva	12
2.5 Středověk – lichva a křesťanské náboženství, lichva a filozofie.....	13
2.5.1 <i>Lichva a středověká církev – usurární doktrína</i>	13
2.5.2 <i>18. a 19. století</i>	19
2.6 Teologicko filozofická opozice k usurární doktríně	20
2.6.1 <i>Jan Kalvín</i>	20
2.7 Liberalismus – Adam Smith a Jeremy Bentham	22
2.7.1 <i>Adam Smith</i>	22
2.7.2 <i>Jeremy Bentham</i>	22
3 České, rakouské a československé trestní právo a lichva	24
4 Předchozí občanskoprávní úprava	29
4.1 Lichva v zákoně č. 40/1964 Sb., občanském zákoníku	29
5 Lichva v současném občanském právu.....	30
5.1 Lichva v zákoně č. 89/2012 Sb., občanském zákoníku	30
5.2 Neúměrné zkrácení podle občanského zákoníku	31
5.3 Některé instituty občanského práva využívané k realizaci lichvy	33
5.3.1 <i>Úročená půjčka</i>	33
5.3.2 <i>Zástavní právo</i>	35
5.3.3 <i>Smluvní pokuta</i>	36
5.3.4 <i>Exekutorský zápis</i>	39
6 Lichva a současné trestní právo	40
6.1 Lichva a zákon č. 40/2009 Sb. trestní zákoník – hmotněprávní úprava 40	
6.1.1 <i>Rozebrání pojmových znaků trestného činu lichvy</i>	40
6.1.2 <i>Lichva ve vztahu k jiným trestným činům</i>	54
6.1.3 <i>Trestný čin lichvy a otázka subsidiarity trestněprávní represe</i>	55
6.2 Trestný čin lichvy ve vztahu k některým normám trestního práva procesního.....	57

6.2.1	<i>Důkazní prostředky a jejich role při prokazování lichvy</i>	59
7	Judikatura a rozebrání konkrétních případů	62
7.1	8 Tdo 560/2013	62
7.2	18 T 20/2017	64
8	Komparace s právní úpravou v zahraničí	68
8.1	Trestněprávní úprava lichvy ve Spolkové republice Německo	68
8.2	Trestněprávní úprava lichvy ve Slovenské republice	73
8.3	Lichva v dalších zemích	75
9	Lichva jako sociálně patologický jev	77
	Závěr	80
	Resumé	84
	Seznam použitých pramenů	86
	Literatura	86
	Elektronické zdroje	87
	Cizojazyčná literatura	89
	Judikatura	90
	Právní předpisy	91
	Zahraniční právní předpisy	91
	Ostatní	92
	Tabulky	93
	Grafy	96

Úvod

Stejně jako společnosti v minulosti, se i ta dnešní musí vypořádávat s přetrvávajícím fenoménem, kterým je lichva. Přes skutečnost, že je lichva u nás upravena jak normami občanského, tak trestního práva, mohlo by se, přinejmenším z mnohých politických prohlášení a předvolebních programů plných chytlavých hesel, která alespoň verbálně bojují s lichvou, zdát, že lichva je problém všudypřítomný, zcela neregulovaný a zhoubný. Tato existující atmosféra ve spojení s vědomím toho, že lichva zákonem upravena je, by mohla vést k předpokladu, že lichva je tématem, o kterém budou sepsány i mnohé přínosné právnícké publikace. Tento předpoklad je ovšem zcela mylný. Není problémem nalézt publikace, které se zabývají lichvou jako otázkou historickou a taktéž nalezneme publikace (nicméně především ve formě závěrečných prací studentů právnických fakult), které se zabývají lichvou jako fenoménem občanského práva, to ovšem může být způsobeno i tím, že až do roku 2014 nebyla účinná občanskoprávní úprava, která by lichvu jako zákonem upravený pojem vůbec znala. Je s podivem, že pokud se trestného činu lichvy týče, ocitneme se ve zdrojové nouzi. Z odborných právníckých publikací existuje snad jen jedna, která má za cíl se zaměřit na lichvu jako na trestný čin. O svém svědčí i veřejně dostupné policejní statistiky kriminality (viz tabulka č. 5), které na rozdíl například od podvodu nemají ani samostatnou kolonku pro trestný čin lichvy a velmi výmluvně ji vedou pod označením „ostatní HTC“, a to společně s dalšími 10 trestnými činy. Vypovídající hodnota takovéto statistiky se tedy rovná nule. Na obranu tohoto policejního postupu je nutno říci, že lichva skutečně nepatří mezi trestné činy, které by byly stíhány takříkajíc ve velkém, o čemž svědčí především statistiky Ministerstva spravedlnosti, ve kterých již lichvu lze nalézt samostatně (viz tabulka č. 1 a graf č. 1). Tato diplomová práce se pokusí odpovědět i na otázku, proč tomu tak je.

Pokud se primárních cílů této práce týče, jejím jádrem bude detailní rozebrání skutkové podstaty, která je obsažena v § 218 trestního zákoníku. Předtím, než se ovšem práce k tomuto rozboru dostane, musí vymezit alespoň stručně, co to lichva je. Hned poté bude potřeba se věnovat historii lichvy, kde bude vysvětleno, jakou cestou prošlo úvěrování s požadavkem přemrštěného úroku ze starověku přes středověk, kdy se termín lichva zploštil prostě na úrokované úvěrování. Tuto část bude následovat kritika středověkého přístupu

(resp. přístupu středověké katolické církve) z úst evropských osobností 16. – 18. století. Zcela bez povšimnutí nebude ponechán ani paralelní pohled k evropskému pohledu křesťanskému, a tím je pohled islámu. Více dopodrobna, než vývoj lichvy na evropském kontinentu jako celku, bude rozebrán její vývoj v místech, kde dnes leží Česká republika.

I přes již zmíněné jádro práce by zjevně nebylo v pořádku zcela pominout fakt, že lichvu a jí podobný institut neúměrného zkrácení zná a upravuje i právo občanské. Ostatně jsou to právě instituty občanského práva, které slouží k páchání tohoto trestného činu. Podobně jako je tomu i u jiné hospodářské kriminality se občanské právo i zde stává nástrojem v rukou pachatelů na jejich cestě k obohacení se na úkor druhých – i tyto budou rozebrány, aby mohlo být více zjevné jak konkrétně a především čím je lichva páchána.

Nejvíce prostoru bude věnováno skutkové podstatě lichvy jako trestného činu. Vzhledem k nedostatku literatury bude k tomuto výkladu používán především komentář, který bude možno doplnit i o oporu ze strany starší, ale i novější judikatury, která nemohla být autorem komentáře v době napsání ještě postižena. Zvláštní pozornost bude věnována i vztahu lichvy a dalších trestných činů, protože i zde můžeme nalézt dílčí odpověď na již nastíněnou otázku, proč nemá lichva vlastní „kolonku“ v policejních statistikách.

Stejně jako celé trestní právo hmotné je i postih lichvy uváděn v život procesněprávními předpisy, proto i přes to, že tyto nejsou centrem pozornosti mé práce, musí být dostatečně popsány, a to i proto, že další velmi důležitou otázkou hned po rozebrání skutkové podstaty trestného činu je použití důkazních prostředků, které mají vést k objasnění toho, zda skutková podstata byla či nebyla naplněna. I zde budou nalezeny odpovědi na nízká čísla ve stíhání této trestné činnosti¹. Je nutno též přijít s odpovědí na otázku, které důkazní prostředky mohou k objasnění přispět a co mohou objasnit. Stejně tak je nutno některé důkazní prostředky pro jejich povahu z prokazování této trestné činnosti vyloučit. Je nutno alespoň ve stručnosti popsat i způsoby získávání důkazů.

Následovat bude část práce, která má za úkol rozebrat některé konkrétní případy lichvy řešené soudní praxí. Z těchto konkrétních případů bude zjevné, jak

¹ Byť zde je otázka průkaznosti registrovaného počtu trestného činu lichvy, který není v policejních statistikách veden samostatně, statistiky Ministerstva spravedlnosti jsou již o mnoho obsáhlejší a ke zkoumání daných otázek vhodnější.

za zneužití výše popsaných institutů občanského práva naplňují lichváři skutkovou podstatu trestného činu lichvy a jak (jakými důkazními prostředky) je tato jejich činnost v případě podání obžaloby prokazována před soudy. Bude zjevné, že policie nemůže ve většině případů tuto trestnou činnost stíhat na základě poznatků, které získá při svém vlastním pátrání, ale bude se muset spolehnout na trestní oznámení. Z popsaných případů bude patrný i způsob obhajoby osob, které tuto trestnou činnost páchají. Bude též vidět, že ani soudu není zcela jasné, kdy je naplněna skutková podstata lichvy a kdy by stejným jednáním snad mohl být spáchán i podvod (§ 209 trestního zákoníku). To, co bude bez větší pochybnosti z této kapitoly také zřejmé, je až šablonovité jednání osob, které páchají lichvu. Dalo by se snad mluvit o praxi vyzkoušeném a nacvičeném postupu, jak lichvář jedná, aby se touto trestnou činností obohatil.

Práce se bude věnovat i zahraniční trestněprávní úpravě lichvy. Pro tuto komparaci jsem si vybral především dva státy a těmi jsou Německo a Slovensko. Tyto dva státy jsem vybral proto, že jejich právní řády se nacházejí v podobném kulturním a historickém rámci, jako právní řád České republiky a je tak mnohem snadnější, ale i smysluplnější na nich popsat přítomné podobnosti i rozdíly. Na konci kapitoly budou zmíněny i některé další státy, těm ovšem nebude věnována taková pozornost jako dvěma již jmenovaným a budou ve zkratce popsány jen pro dokreslení této problematiky z širšího pohledu.

Práce se bude průběžně zabývat i otázkami *de lege ferenda*, které v závěru komplexněji zhodnotí. Budou rozebrány možné změny v právním řádu, které by podle mého názoru mohly vést k úspěšnějšímu potlačování lichvy jako trestného činu, zároveň s tím v závěru zhodnotím možné přínosy převzetí zahraniční právní úpravy ale i aktuální návrhy, které si kladou za cíl regulovat lichvu. Nastíním i nelegislativní opatření, která by mohla vést k úspěšnějšímu potírání lichvy jako společenského jevu.

1 Lichva jako termín

Při rozboru termínu lichva (latinsky *usura*, anglicky *usury*, německy *der Wucher*) se v českých publikacích typicky setkáme s prvotně gramatickým výkladem slova lichva a s etymologickým pojednáním o jeho původu. Tak například Koudelka nám přepisuje výklad slova podle Ottova slovníku naučného a dozvídáme se, že slovo má pravděpodobně slovanské kořeny² a že základem slova lichva bude termín *lichý* tedy *nesprávný, nerovný, popř. nemající pár* apod. Posléze nám přinese i výklad synonymního slova *úžera* (které je pro lichvu používáno i ve slovenštině), ale možná důležitěji původního latinského pojmu *usura*, z něhož je *úžera* odvozená. Je zde popsán posun významu slova od v zásadě nevinného označení jakéhokoli úroku za půjčku k termínu, který i vlivem středověkého církevního práva a jeho pohledu na půjčování na úrok (viz dále) získalo negativní zabarvení nejen v dnešním slova smyslu – tedy půjčování na přemrštěný úrok, ale ve smyslu jakéhokoli půjčování na úrok.³ Machek ve svém Etymologickém slovníku⁴ definuje lichvu velmi podobně, když je zde napsáno, že lichvou je braní příliš vysokého úroku nebo alternativně braní úroku nad slušnou míru. Též zde nalezneme výklad původu slova lichva jako slova se slovanskými kořeny a navíc je zde i zmíněn opoziční názor, podle něhož mohlo být slovo přejato z gótského *leihva* – ten je zde označen za nedoložený a je odmítnut. Původ slova lichva je zde odvozen od slov *lichati* a *lišiti* (nemající něčeho a zbavovat se něčeho). Pokud se podíváme, jak stejný termín definuje například angličtina, zjistíme, že zde došlo k převzetí latinského slova *usura* a jeho variaci na dnešní anglické *usury*. Kupříkladu Cambridgeský slovník⁵ ho definuje jako *činnost spočívající v půjčování peně, za které je se souhlasem dlužné strany obdrženo zpět mnohem větší obnos*. V zahraniční literatuře můžeme nalézt i jiné přiléhavé definice. Jako příklad může sloužit označení lichvy jako smlouvy, jejíž jednou stranou je potřeba

² Nicméně ve slovanském prostředí byla lichva v minulosti používána i pro označování drůbeže, či dobytka, podobně jako slova chudoba a bída – což mělo svůj původ v pověrčivosti obyvatelstva, které tímto snížením hodnoty zvířat nelichotivým názvem od nich chtěli odradit demony.

³ KOUDELKA, Ladislav. *Lichva: trestný čin a společenský jev*. Praha: Wolters Kluwer, 2014. Právní monografie (Wolters Kluwer ČR). ISBN 978-80-7478-435-4, s 1.

⁴ MACHEK, Václav. *Etymologický slovník jazyka českého*. 5. vyd. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2010. ISBN 978-80-7422-048-7, s. 333.

⁵ *Usury*. In: Cambridge Dictionary [online]. [cit. 2018-11-19]. Dostupné z: <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/usury>

a druhou lakota.⁶ Je též vhodné poznamenat, že až do 19. století byla lichva spojována pouze se smlouvou o půjčce. Její současné vnímání je dílem posunu, ke kterému tou dobou v evropské společnosti došlo a který bude rozebrán v jiných kapitolách této práce.

Slovníkové definice by mohly budit zdání, že se tedy lichva vztahuje pouze k úročenému půjčování peněz. To by byla ovšem domněnka zcela chybná, jak bude později ukázáno na institutech, které k realizaci lichvy mohou sloužit a těmi zdaleka nejsou pouze půjčky s úroky. Tento pohled tedy vnímám jako příliš úzký a při nastíněné interpretaci týkající se pouze jednoho smluvního typu, který může k lichvě sloužit. Jedná se tedy v zásadě o slovníkovou definici *úvěrové (úrokové) lichvy*. Je třeba termín lichva vnímat v souvislosti s celým následujícím výkladem mnohem širěji, než tomu činí slovníkové definice, a to především s odkazem na překrývající se zákonná ustanovení § 218 trestního zákoníku a § 1796 občanského zákoníku. Lichvu bude tedy nejvhodnější definovat jako jev ve společnosti, který je regulován jak normami občanského, tak normami trestního práva a spočívá v naplnění zákonných znaků, které jsou mu právem přiznány.

⁶ COLLINS, Jackson R. *Evasion and Avoidance of Usury Laws*. Law and Contemporary Problems [online]. 1941, 8(1/6), 54-72 [cit. 2019-03-06]. Dostupné z: <https://scholarship.law.duke.edu/lcp/vol8/iss1/6/>

2 Historický, náboženský a kulturně-sociální pohled na lichvu

Jak již samotný název této kapitoly napovídá, nelze se na lichvu a problematiku s ní spojenou dívat pouze optikou trestního práva, tedy jako na trestný čin, ani pohledem práva občanského, tedy jako na jednání, které způsobuje občanskoprávní důsledky (neplatnost). Lichvu je nutno vnímat komplexněji a předtím, než se jí budeme věnovat jako českým právním řádem upravenému a regulovanému jevu, se kterým se posléze potýká i judikatura, je nutno ji poznat jako společenský jev, mající svou historickou genezi, která může být v různých civilizačních okruzích, ale i v rámci jednoho jediného, zcela odlišná. Dále je třeba ji vidět filozofickým, případně teologickým pohledem v průběhu dějin. Od věci není ani současný sociologický pohled na lichvu jako na společenský fenomén. Až poté můžeme konečně přistoupit k rozebrání nynější právní úpravy.

2.1 Lichva v předkřesťanském starověku

S přihlédnutím k faktu, že o historii lichvy v nejrůznějších kulturách a v nejrůznějších časových obdobích by bylo možno napsat samostatnou práci, budu se zde věnovat především historii lichvy v kulturách, jež měly, resp. stále mají svůj přesah v dnešní evropské civilizaci. Dovolím si tedy ponechat stranou otázky typu lichvy ve staré Číně, popř. Indii. Ani vybraným kulturám ovšem nebude věnována přehnaná pozornost vzhledem k tomu, že jádro této práce tkví v současné trestněprávní úpravě lichvy.

I přes to, že půjčování na lichvářský úrok bylo kupříkladu již **egyptskou** společností považováno za zavrženíhodné, tak i ve starém Egyptě byla tato praktika některými členy tehdejší společnosti využívána jako způsob zbohatnutí. Co se egyptského práva týče, lze zmínit například z našeho pohledu velmi zvláštní způsoby ručení, kdy mohl dlužník použít jako zástavu mumii svého otce. Jednalo se samozřejmě o nábožensko-právní nástroj, pomocí něhož byl dlužník donucen dluh splatit co nejdříve a v celku.⁷

Co se **Babylonské říše** týče, existuje zde již ve starověku rozvinutá činnost starobabylonských bankéřů.⁸ Vzhledem k charakteru říše, který byl

⁷ KOUDELKA, Ladislav, op. cit. (pozn. 3), s. 2.

⁸ URFUS, Valentin. *Právo, úvěr a lichva v minulosti: uvolnění úvěrových vztahů na přechodu od feudalismu ke kapitalismu a právní věda recipovaného římského práva*. Brno: Univerzita J.E. Purkyně, 1975, str. 10-11.

podobný charakteru obdobných státních útvarů Blízkého východu, se půjčování týkalo především zemědělských prací, popř. námořních cest. Předmětem půjčky byly typicky drahé kovy (stříbro) nebo samotné zemědělské produkty.⁹ Je na místě zde zmínit *Chammurapiho zákoník* (1750 př. Kr.), protože právě zde můžeme nalézt ustanovení, které povolovalo stanovení úroků při uzavírání půjčky. Muselo se ale jednat o úroky přiměřené – přes míru vysoké úrokování je zde tedy chápáno jako činnost nežádoucí, která potřebuje být regulována. Co se týče horních hranic úrokové sazby, jednalo se o *20 % při půjčce stříbra a 33,3 % při půjčce obilí*¹⁰. To, proč nemůžeme z dnešního pohledu soudit, zda bychom se ztotožnili s přiměřeností tak, jak byla vnímána v Babylonii, je fakt, že bohužel nevíme, zda u hraničních hodnot se jedná o úroky z celé půjčky, nebo úroky za časové období, nebo úroky ze splátky.¹¹ Ladislav Koudełka zde k tématu půjček v Babylonii ve své publikaci ještě vyzdvihuje typizaci *úvěrové smlouvy*¹², k čemuž se sice dál nevyjadřuje, ale v jiných zdrojích se dá dohledat, že smlouva musela být *písemná, uzavírána před svědky* a bylo pamatováno například na situace náročného splácení, kdy musel věřitel počkat se vznášením svého nároku až do doby sklizně. Došlo i k úpravě ručení, kdy bylo možno ručit pozemky a domy, ale i ženami, dětmi, popřípadě vlastní svobodou.¹³

Pro **starověkou Palestinu**, resp. pro starozákonní Židy je ve vztahu k lichvě důležitý způsob úpravy problematiky půjček v *Bibli* resp. ve *Starém zákoně*. Máme zde tedy několik pasáží, obsažených především v Pentateuchu. Typicky jsou citovány dvě, popřípadě tři z nich a jedná se o Ex 22,24: „*Jestliže půjčíš stříbro někomu z mého lidu, zchudlému, který je s tebou, nebudeš se k němu chovat jako lichvář, neuložíš mu úrok.*“, Lv 25,35-37: „*Když tvůj bratr zchudne a nebude moci vedle tebe obstát, ujmeš se ho jako hosta a přistěhovalce a bude žít s tebou. Nebudeš od něho brát lichvářský úrok, ale budeš se bát svého Boha. Tvůj bratr bude žít s tebou. Svě stříbro mu nepůjčuj lichvářsky, na poskytované potravě nechť vydělávat.*“ a Dt 23, 20-21: „*Svému bratru nebudeš půjčovat na úrok, na žádný úrok ani za stříbro ani za pokrm ani za cokoli, co se půjčuje na úrok. Cizinci můžeš půjčovat na úrok, ale svému bratru na úrok půjčovat nesmíš, aby ti*

⁹ KOUDELKA, Ladislav, op. cit. (pozn. 3), s. 2.

¹⁰ MCGRATH, Jane. *What's so important about the Code of Hammurabi?*. HowStuffWorks.com [online]. 2009 [cit. 2018-11-16]. Dostupné z: <https://history.howstuffworks.com/historical-events/code-of-hammurabi.htm>

¹¹ PONÍŽIL, Jiří. *Ochrana slabší smluvní strany v závazkových vztazích formou zákazu lichevní smlouvy*. Brno, 2007. Rigorózní práce.

¹² KOUDELKA, Ladislav, op. cit. (pozn. 3), s. 2-3.

¹³ MCGRATH, Jane, op. cit. (pozn. 10).

*Hospodin, tvůj Bůh, požehnal ve všem, k čemu přiložíš svou ruku na zemi, kterou jdeš obsadit.*¹⁴ Tyto 3 příklady shodně uvádějí jak Koudelka¹⁵, tak například Vřešťál¹⁶, faktem ovšem je, že úrokům se Bible věnuje i na mnoha dalších místech, např. Ž 15,5, Ez 18,17 aj.¹⁷ Co se citovaných pasáží Starého zákona týče, důvody jejich citace jsou zjevné a jsou minimálně dva. Prvním je poukázání na striktní zákaz půjčování peněz na úrok mezi Židy, popřípadě alespoň jednoznačné vymezení se proti kořistění z těžké životní situace druhého¹⁸ – Ex 22,24, Lv 25,35-37 a Dt 23,20 a druhým je doklad odlišného vnímání cizinců, tedy nežidů v systému židovské morálky – Dt 23,21, čili povolení úročených půjček cizincům.

Dalo by se zde dovozovat, a katolická církev tak zjevně v průběhu středověku i činila, že obsah obecné židovské morálky se díky *Novému zákonu* dostal do roviny vztahů člověka s člověkem a můžeme zde tedy nalézt základy striktně odmítavého pohledu středověké církve na úročené půjčky. Naopak někteří odpůrci středověkého katolického pohledu především ze stran reformátorů, kam můžeme řadit např. Jana Kalvína, využívali a opírali se především o texty, které zakazovaly pouze zneužívání tíživé situace druhého (Dt 23,21), zatímco lichvu (ve smyslu úročené půjčky) pro oblast obchodní v zásadě povolovaly (viz dále).¹⁹

Obecně známý je fakt, že Židé se v pozdější době, tedy ve středověku, živili mimo jiné jako obchodníci a bankéři. Židé zde mohli využít starozákonních textů, povolujících půjčování na úrok cizincům a křesťanští vládcové mohli využít židovské služby k financování svých záležitostí. Mnohdy jako fakt uváděná skutečnost, že Židé jinou možnost obživy než práci s penězi neměli, je ovšem zavádějící. Skutečností je, že i přes zákaz provozování řemesel, tato řemesla někteří Židé provozovali. (Šlo např. o zlatníky, popř. krejčí.) Okolní společnost, především díky kvalitě těchto řemeslníků, tato porušení tolerovala.²⁰ Někteří

¹⁴ *Bible: Písmo svaté Starého a Nového zákona (včetně deuterokanonických knih) : český ekumenický překlad. 21. (12. opravené) vydání.* Praha: Česká biblická společnost, 2016. ISBN 978-80-7545-010-4, s. 92, 135 a 200.

¹⁵ KOUDELKA, Ladislav, op. cit. (pozn. 3), s. 3.

¹⁶ VŘEŠŤÁL, Antonín. *Lichva a úrok ve světle mravouky katolické.* V Praze: Cyrillo-Methodějská knihtiskárna a nakladatelství V. Kotrba, 1899. Vzdělávací knihovna katolická, s. 10-11.

¹⁷ *Bible: Písmo svaté Starého a Nového zákona (včetně deuterokanonických knih) : český ekumenický překlad. 21. (12. opravené) vydání.* Praha: Česká biblická společnost, 2016. ISBN 978-80-7545-010-4.

¹⁸ KOUDELKA, Ladislav, op. cit. (pozn. 3), s. 3.

¹⁹ KOUDELKA, Ladislav, op. cit. (pozn. 3), s. 3.

²⁰ DOLEŽALOVÁ, Eva. *Proč Židé ve středověku vyráběli meče?* [online]. 2016 [cit. 2018-11-16]. Dostupné z: https://www.rozhlas.cz/nabozenstvi/zpravy/_zprava/proc-zide-ve-stredoveku-vyrabeli-mece--1639896

autoři mohou vnímat jisté zaměření se na finančnictví i jako základ pozdějšího židovského úspěchu, který paradoxně následně vedl k vlnám antisemitismu, jiní ovšem jako o klíči k tomuto úspěchu mluví o obecně vyšší gramotnosti mezi židovskými obyvateli Evropy a z ní plynoucí výhody ve finančním styku.²¹

2.2 Starověké Řecko

Ve starověkém Řecku bylo půjčování běžnou záležitostí. Koudelka píše o výši úroku, která se pohybovala mezi 12- 36 %²² a označuje ji za vysokou. I Urfus mluví o úrocích někdy značně převyšujících 10 %.²³ Poskytování půjček v Řecku bylo náplní činnosti vznikajících chrámových bank. Podobně jako v Babylonii, i v Řecku bylo běžné půjčování naturálií.²⁴ Na rozdíl od Babylonské říše existovala ochrana dlužníků v tom smyslu, že nemohli sami upadnout do otroctví²⁵ – *Solónovy zákony*. (V dřívější době byla právě toto jedna z možností věřitele, jak efektivně působit na dlužníky, aby dostáli svých závazků.²⁶) Na toto zákonodárství ovšem lze nahlížet ze dvou pohledů – prvním z nich je realizace úvěrové svobody²⁷ a druhým je pohled zaměřený na (byť omezenou) ochranu strany dlužníka. Úvěrovou svobodu ovšem nelze vykládat tak, že bychom na starověké Řecko pohlíželi jako na lichvářský ráj – tento pohled byl dobou podmíněným pohledem 19. století.²⁸ Je zde nutno i zmínit, že je to zcela odlišné vnímání půjčky než měli Římané (viz dále), popřípadě do jisté míry Židé (viz výše). Řekové půjčku chápou jako a priori úplatný vztah dlužníka s věřitelem.

Vše výše zmíněné, týkající se podoby řeckého zákonodárství, je ovšem ve zjevném rozporu s myšlením tehdejších filozofů. Jak *Platón*, tak *Aristoteles* v 8. – 6. století př. Kr. považovali lichvu nejen za nespravedlivou, ale dokonce za škodlivou.²⁹ Platón mluví o bezpracném obohacování se věřitelů na úkor dlužníků. Problematické podle něho byly následky tohoto bezpracného obohacení, jimiž bylo rozšiřování společenských rozdílů mezi majetnými a nemajetnými

²¹ MJL. Jews and Finance: *The idea that Jews are good with money is one of the oldest Jewish stereotypes. But it's undeniable that Jews are well-represented in finance and business.* [online]. [cit. 2018-11-16]. Dostupné z: <https://www.myjewishlearning.com/article/usury-and-moneylending-in-judaism/>

²² KOUDELKA, Ladislav, op. cit. (pozn. 3), s. 4.

²³ URFUS, Valentin, op. cit. (pozn. 8), s. 12.

²⁴ PONÍŽIL, Jiří, op. cit. (pozn. 7), s. 20.

²⁵ *Derecho romano español. Usuras convencionales, legales, ilícitas. Intereses. Problematica juridica* [online]. Dostupné z: html.rincondelvago.com/usura.html

²⁶ URFUS, Valentin, op. cit. (pozn. 8), s. 14.

²⁷ URFUS, Valentin, op. cit. (pozn. 8), s. 10-11.

²⁸ URFUS, Valentin, op. cit. (pozn. 8), s. 13.

²⁹ KOUDELKA, Ladislav, op. cit. (pozn. 3), s. 4-6.

a z toho vyplývající postavení jedné společenské vrstvy proti druhé. Ve výsledku vede k nebezpečí rozvratu obce, a proto jsou lichváři z ideální obce vyloučeni.³⁰ Aristoteles pak považuje poskytování úročených půjček za nejhorší formu obchodování. Z jedné strany kritizuje ty, kteří toto řemeslo provozují a ty z nich, kteří půjčují na vysoký úrok, nazývá lichváři a z druhé strany kritizuje i samotný princip půjčování peněz s úmyslem jejich množení touto cestou. Aristoteles totiž peníze chápe pouze jako ukazatel ceny konkrétního zboží, nikoli jako kapitál ani věc cennou samu o sobě. Faktem přesto zůstává, že v Aristotelově době bylo půjčování peněz na úrok obvyklé, a to například za účelem zámořských cest (srov. dále *fenus nauticum*), kde se typicky za účelem obchodování poskytoval úvěr. Později se s Aristotelovým pohledem na lichvu můžeme znovu setkat ve středověkém církevním učení, které se týká lichvy a půjčování obecně.³¹

2.3 Starověký Řím

V Římě se s úpravou problematiky půjčování na úrok můžeme setkat zřejmě od počátku jeho právních dějin – tedy již v *zákonu XII desek*.³² (Později se úrokování věnují například *lex Duilia Menenia*, *lex Genucia* – zákaz úrokování, nebo *lex Marcia*.) V zákoně XII desek najdeme termín *fenus unciarium*. (Právě termín *fenus* a nikoli *usurae* byl původně spojován s úrokem, z čehož později čerpá i středověké učení o půjčce, které ji rozděluje na úplatnou – *fenus* a bezúplatnou – *mutuum*.³³) Jde o úrokovou míru, která byla stanovena na 12 %. Otázkou zůstává, zda se jednalo o úrok měsíční nebo roční a pokud roční, tak zda se vázal k roku, který měl původně 10 měsíců, nebo k pozdějšímu roku s měsíci 12. Mluví se i o různých běžných úrokových mírách, a to jak o 10 %, tak o 100 %.³⁴ Je také možné, že kořeny římského úrokového zákonodárství lze, spíše než u *mutua*, hledat ve spojení s obligací, nesoucí název *nexus*, se kterou je spojeno osobní ručení dlužníka, které ve svém důsledku mohlo vést ke ztrátě osobní svobody (prodání do otroctví) v případě nesplácení dluhu.³⁵ Postupem času byl upraven, resp. omezen, výkon soudních příkazů vůči dlužníkům – možnost vzít dlužníka na otrocké práce zůstává, jsou ovšem stanoveny podmínky

³⁰ KOUDELKA, Ladislav, op. cit. (pozn. 3), s. 5.

³¹ KOUDELKA, Ladislav, op. cit. (pozn. 3), s. 6.

³² 443 př. Kr.

³³ KOUDELKA, Ladislav, op. cit. (pozn. 3), s. 9.

³⁴ URFUS, Valentin, op. cit. (pozn. 8), s 14-16.

³⁵ URFUS, Valentin, op. cit. (pozn. 8), s 18. K témuž také *Derecho romano español. Usuras convencionales, legales, ilicitas. Intereses. Problematica juridica* [online]. Dostupné z: html.rincondelvago.com/usura.html

přiměřené výživy, zákaz držení v řetězech a odklad výkonu příkazu o 30 dní (srov. Řecko a Solónovy zákony).³⁶ V době **republiky** se setkáme s několika podstatnými zásadami – zákazem ukládání úroku, který by přesáhl celkovou hodnotu dluhu (*usurae supra duplum*), s omezením pro věřitele, které spočívalo v možnosti vzetí si „pouze“ část dlužníkovy majetku, nepřesahující ¼ a zákazem braní úroku z úroků (*anatocismus*).³⁷

V **klasickém římském právu** se úroky vážou k institutu *mutuum* – jednalo se o přechod vlastnictví peněz nebo jiné zastupitelné věci z věřitele na dlužníka.³⁸ Úrok ale nebyl obsahovou náležitostí při sjednávání *mutuua*. Byl akcesorickým závazkem a zatímco nároky z *mutuua* se vznášely žalobou znějící na určité částku (*certa pecunia*), tak úrok musel být vymáhán zvláště žalobou *bonae fidei*, přičemž původně zde nebyla ani žádná možnost jak vymoci úroky před soudem a jediná existující ochrana věřitele spočívala v nemožnosti získání již zaplacených úroků zpět ze strany dlužníka. Přesto, že *mutuum* se váže především ke vztahům peněžním, najdeme i *mutuua* naturální.³⁹ Římské právo znalo ovšem i zákonné úroky, a to úroky z prodlení. Tyto úroky mohly být v rámci soudního řízení přisouzeny přímo z úřední povinnosti. Později se možnost ukládání úroků z prodlení rozšířila i na neformální úmluvy.⁴⁰ Pokud se jejich výše týče, byla stanovena buď na základě uvážení soudu, nebo byla zakotvena zákonem.⁴¹ Výjimečný institut v římském právu je *fenus nauticum* popř. nazýván i jako *pecunia traiectitia*, a to i proto, že svým vznikem nepatří mezi tradiční římské instituty, ale byl převzat z řecké námořně-obchodní tradice.⁴² Jedná se o rizikový úvěr týkající se námořní dopravy, kde jde veškeré riziko za věřitelem, a to díky skutečnosti, že obnos, který poskytl úvěrem, mu byl vrácen jen tehdy, pokud loď s nákladem úspěšně dorazila do cíle. Výše úroku u tohoto institutu tedy nebyla omezena. Vzhledem k jeho povaze se zde jedná spíše o jakési *pojištění v námořním obchodě*. V pozdější době, tedy ve středověku, byl tento institut

³⁶ GRANT, Michael. *Dějiny antického Říma*. 3. vyd. v českém jazyce. Praha: BB/art, 2006. ISBN 80-734-1930-0, s. 81.

³⁷ *Derecho romano español. Usuras convecionales, legales, ilicitas. Intereses. Problematica juridica* [online]. Dostupné z: html.rincondelvago.com/usura.html

³⁸ KOUDELKA, Ladislav, op. cit. (pozn. 3), s. 8.

³⁹ URFUS, Valentin, op. cit. (pozn. 8), s. 17.

⁴⁰ URFUS, Valentin, op. cit. (pozn. 8), s. 19.

⁴¹ *Derecho romano español. Usuras convecionales, legales, ilicitas. Intereses. Problematica juridica* [online]. Dostupné z: html.rincondelvago.com/usura.html

⁴² URFUS, Valentin, op. cit. (pozn. 8), s. 19.

využíván jako nástroj obcházení protilichevního (resp. protiúvěrového) zákonodárství.⁴³

Ke změně výše zmíněné sazby 12 % došlo až při **justiniánských kodifikacích** (533 př. Kr.). Úroková sazba tehdy klesla k 6 %, ve výjimečných případech ovšem bylo možno sjednat sazbu 8%. Tato výjimka se týkala konstantinopolských bankéřů, ale pravděpodobně existovaly i další možné odlišné sazby pro jiné skupiny obyvatelstva. Přechodně došlo i k omezení výše úroku při sjednávání *fenus nauticum* a to na 12 %. Otázkou ovšem je i motivace těchto změn. Je spíše pravděpodobnější, že se jednalo o vliv ekonomický a nikoli o vliv raného křesťanství a jeho učení o lichvě, a to i přes možnost sekundárního ideologického vlivu. V následujícím období dochází především k citacím a argumentacím pomocí *Codexu a Novell*.⁴⁴

Pozdější **byzantský** vývoj, o kterém zřejmě můžeme mluvit již jako o vývoji samostatném, lze označit za předstupeň pro pozdější usurární doktrínu vytvořenou středověkou církví (viz dále), a to proto, že již odrážel a absorboval raně církevní posuzování otázek půjčky a úrokování. Dá se označit za období kolísání mezi úplným zákazem úrokování a omezením úrokových měr.⁴⁵

2.4 Islám a lichva

Kromě výše rozebraného židovského náhledu na lichvu je ještě jeden pohled, zastávaný světovým náboženstvím, který by neměl být zcela opomenut. Je jím vztah islámského práva *šaría* a půjčování na úrok. Je zcela bez podivu, že islámský pohled na půjčování peněz vychází z původních příkázáních židovské Bible, které již byly popsány. Korán dnes používaný výraz *ribá*, označující lichvu v muslimském prostředí, sice nezná, nalezneme v něm ovšem kategorické zákazy úročeného půjčování – např. *súra Kráva*, verše: 276-280. Nad rámec židovských zákazů se Korán staví i proti braní úroků z půjček, které muslimové poskytují nemuslimům - *Súra Byzantinci*, verš: 38. Podporu pro zákaz lichvy poskytují i některé *hadísy*⁴⁶.

Díky těmto zákazům vznikl specifický bankovní systém, který se od standartního evropského bankovníctví v mnohém liší, i když jejich základ je

⁴³ KOUDELKA, Ladislav, op. cit. (pozn. 3), s. 10, k témuž také URFUS, op. cit. (pozn. 8), s 19.

⁴⁴ URFUS, Valentin, op. cit. (pozn. 8), s 20-21.

⁴⁵ URFUS, Valentin, op. cit. (pozn. 8), s 21-22.

⁴⁶ Srov. např: BADAWEY, Karam. *Velký svátek Íd Al Adhá 1423H* [online]. In: . 2003 [cit. 2019-03-26]. Dostupné z: <http://www.islamweb.cz/kazani/kazani.php?cislo=109>

samozejmě stejný. Úročené půjčky zde byly nahrazeny jinými instituty, které odpovídaly islámskému právu. Není tak pravdou, že by neexistovaly smluvní vztahy, které by násobily vklad jedné strany. Toto násobení ovšem spočívá např. ve vzájemném sdílení rizik a případného zisku (*Mudárába*). Systém čistých islámských bank se začal rozvíjet až v 70. letech minulého století⁴⁷ a islámské bankovníctví bude zřejmě relevantní i pro Evropu, především díky přítomnosti islámských bank v některých evropských státech – např. ve Velké Británii působí *Islamic Bank of Britain*.⁴⁸

2.5 Středověk – lichva a křesťanské náboženství, lichva a filozofie

2.5.1 Lichva a středověká církev – usurární doktrína

Již výše bylo naznačeno, že především během raného středověku a v období následujícím byla jako lichva chápána veškerá činnost, která spočívala v půjčování peněz na úrok bez ohledu na jeho výši.

Úročení bylo nejprve zakázáno duchovnímu stavu a tento zákaz postupně přešel i na stav laický.⁴⁹ Co se světské oblasti týče, můžeme zmínit například *kášské nařízení Karla Velikého*, které lichvu zakazovalo plošně, zde ovšem šlo o případy útlaču drobných zemědělců ze strany vlastníků velkých statků, spočívající v půjčkách obilí na přemrštěný úrok.⁵⁰

Církevní doktrína týkající se zákazů lichvy je nazývána *doktrínou usurární*. K jejímu dotvoření došlo v průběhu vrcholného středověku. Lichva byla v této době trestána exkomunikací z církevní obce.⁵¹ Tato doktrína v zásadě platila až do počátku 19. století, ovšem s tím, že v průběhu času byly vytvořeny mechanismy, které měly za cíl tuto doktrínu obejít a z nich vzniklé instituty

⁴⁷ SIDDIQI, Muhammad Nejatullah, *Islamic Approaches to Money, Banking and Monetary Policy: A Review*, 1982, s. 15-19.

⁴⁸ KALABIS, Zbyněk. *Islámské bankovníctví: Bez úroků a přemrštěných poplatků* [online]. In: 2012 [cit. 2019-03-05]. ISSN 1213-4414. Dostupné z: <https://www.mesec.cz/clanky/islamske-bankovnictvi-bez-uroku-a-premrstonych-poplatku/>

⁴⁹ OTTO, Jan. *Ottův slovník naučný: ilustrovaná encyklopaedie obecných vědomostí. 16. díl, Lih - Media* [online]. V Praze: Paseka, 1900 [cit. 2019-12-29]. ISBN 80-7203-207-0. Dostupné z: <http://www.archive.org/stream/ottvslovnknauni29ottogoog#page/n3/mode/2up>, s 11-15.

⁵⁰ URFUS, Valentin, op. cit. (pozn. 8), s 27.

⁵¹ REED, Clyde G. a Cliff T. BEKAR. *Religious prohibitions against usury. Explorations in Economic History*. 2003, 40(4), 347-368.

se staly jakýmisi „kvazipůjčkami“, které se nedostávaly do rozporu s církevními zákazy.⁵²

Je nutno nezapomenout ani na zcela odlišný středověký pohled na právo jako takové. Právo ve středověku má božský původ a je zde tak mnohem více než výkladům jednotlivých ustanovení dáván prostor etice a morálním úvahám.⁵³ I pro pochopení samotných základů zákazu půjček ze strany středověké církve musíme opět sáhnout do Bible, konkrétně do horského kázání⁵⁴, které se nachází v 6. kapitole Lukášova evangelia. Nalezneme zde tento text: „*Půjčujete-li těm, u nichž je naděje, že vám to vrátí, můžete za to čekat Boží uznání? Vždyť i hříšníci půjčují hříšníkům, aby to zase dostali nazpátek. Ale milujte své nepřátele; číňte dobře, půjčujte a nic nečekejte zpět a vaše odměna bude hojná: budete syny Nejvyššího, neboť on je dobrý k nevděčným i zlým.*“ Co se teologického pohledu týče, úroky byly pro církev nepřijatelné i vzhledem k tomu, jakým způsobem nahlížela na půjčku. Půjčka byla aktem smilování se nad tím, kdo ji potřeboval, ne nástrojem k rozmnožení peněz, a tím i dosažení zisku.⁵⁵ Jedním z nejznámějších protilichevních argumentů bylo i to, že nelze obchodovat s časem, protože právě s ním se při poskytování úroků obchoduje. Pro církev byl čas veličinou, která je mimo dosah pozemského panství lidí – náleží pouze Bohu a poskytovatel půjčky obchoduje s něčím, co mu nepatří. Podpůrným argumentem k argumentu předcházejícímu je i *sterilita peněz*, které se nemohou samy násobit – nevydávají plody. (Srov. aristotelské pojetí peněz jako univerzálního měřidla hodnoty směňovaných statků bez dalšího využití.) Podobně, jako u Platóna, se i zde můžeme setkat s argumentem bezpracnosti takového způsobu obživy. Když už se o poskytování úročených půjček uvažuje jako o práci, je to opět špatně, protože je to práce konaná i v neděle a ve svátky, tedy dny, které pro práci nejsou určeny.⁵⁶

Již výše bylo psáno o římskoprávním institutu *mutuu*, který byl ve středověku vykládán jako bezúplatná půjčka. K tomuto výkladu dochází především pod vlivem právníka *Bartola de Saxoferrata* spojeného s univerzitou

⁵² KOUDELKA, Ladislav, op. cit. (pozn. 3), s. 11.

⁵³ URFUS, Valentin, op. cit. (pozn. 8), s. 24.

⁵⁴ *Bible: Písmo svaté Starého a Nového zákona (včetně deuterokanonických knih) : český ekumenický překlad. 21.* (12. opravené) vydání. Praha: Česká biblická společnost, 2016. ISBN 978-80-7545-010-4, s. 1177-1178.

⁵⁵ KOUDELKA, Ladislav, op. cit. (pozn. 3), s. 12.

⁵⁶ LE GOFF, Jacques. *Peníze ve středověku: historicko-antropologická studie.* Praha: Mladá fronta, 2012. Kolumbus. ISBN 978-80-204-2406-8, s. 25-33.

v Boloni a recepci římského práva ve středověku⁵⁷. Jedinou možností úroku zde představovaly úroky z prodlení jako *interesse*, které měly za úkol nahradit případnou újmu věřitele, spojenou s pozdním splacením dluhu. Institut úroků z prodlení se ovšem netýkal ušlého zisku, pramenícího z nemožnosti užívat půjčené peníze (*lucrum cessans*).⁵⁸

Pokud se středověkého filozofického pohledu týče, je zde třeba zmínit myšlenky *Tomáše Akvinského* a *scholastickou filozofii*. V zásadě se dá říci, že vycházel z myšlenek Aristotela, ovšem Aristotelovy myšlenky směřující v zásadě proti veškeré činnosti spojené s obchodem zúžil pouze na otázku půjčování na úrok.⁵⁹ Stejně jako Aristoteles i Tomáš Akvinský vnímá peníze jako prostředek usnadnění směny zboží, nikoli věci hodnotné samy o sobě.⁶⁰ Akvinský ve své podstatě peníze přirovnával k pití (konkrétně k vínu), když tvrdil, že jsou spotřebovány svým užíváním. Peníze nejsou Akvinským ještě chápány jako kapitál, pokud by byly, ztratil by zřejmě předcházející argument smysl. Ve svém učení šel i tak daleko, že kromě samotného půjčování na úrok zavrhoval i vyplácení ušlého zisku.⁶¹

Problémem výše rozebírané doktríny samozřejmě bylo to, že ve společnosti byly dušeny obchodní vztahy a nemohlo docházet k jejich rozvoji. Obchodníci, v jejichž zájmu samozřejmě nebylo půjčování zdarma, ale dosažení zisku, se se středověkou doktrínou nikdy nesmířili. Ze strany obchodníků byla přítomna snaha o vyčlenění práva obchodu mimo zavedený systém občanského – civilního a obzvláště kanonického – církevního práva. Typickým argumentem v tomto boji obchodníků za rozvolnění zákazu úročených půjček bylo to, že jimi poskytované půjčky se liší od půjček spotřebních – ty by zřejmě byly ponechány úpravě civilní a církevní. U těchto půjček jde o situaci, kdy mají být peníze vloženy do obchodu, a kupříkladu pomocí klasické směny zboží přeměněny ve vyšší obnos než byl vložen, tedy neslouží k zajištění základních potřeb (jako půjčky spotřební), ale jejich hlavním cílem je dosažení zisku. Zisku zde chtějí

⁵⁷ Římskoprávní školy glosátorů a komentátorů (postglosátorů).

⁵⁸ URFUS, Valentin, op. cit. (pozn. 8), s. 40-43.

⁵⁹ WYKES, Michael. *Devaluing the Scholastics: Calvin's Ethics of Usury* [online]. 2003, 83(2003), 27-51 [cit. 2019-03-25]. Dostupné z: <http://web.mit.edu/aorlando/www/SaintJohnCHII/CalvinUsury.pdf>

⁶⁰ KOUDELKA, Ladislav, op. cit. (pozn. 3), s. 13.

⁶¹ AKVINSKÝ, Tomáš. *Summa teologická: II. část 2. díl* [online]. [cit. 2018-12-29]. Dostupné z: <https://dhspriority.org/thomas/summa/SS/SS078.html#SSQ78OUTP1>

dosáhnout obě stany, jak ten, kdo půjčí, tak ten, komu je půjčeno.⁶² Snahy obchodníků o vyjmutí z civilně církevní právní úpravy se nakonec naplnily. Obchodnický stav v průběhu času vyzískal mnohá privilegia od panovníků. Časem i církev musela uznat, že obchodníci se při své činnosti pohybují v oblasti, která již nespadá pod restriktivní církevní úpravu.⁶³ Glosátor *Baldus De Ubaldis* zde stojí v zásadě na straně obchodníků, když i on argumentuje pro vyčlenění oblasti obchodu do vlastního právního systému. Tomáš Akvinský se naproti tomu snaží, i přes uznání, že takováto forma obchodu se nepříčí církevním zákazům, jí stanovit hranice a to tak, že by cílem směny neměl být nekonečný růst bohatství, ale zisk obchodníků by měl být jejich mzdou, která by sloužila k zabezpečení jich samých a jejich rodin. Tento pohled je opřen o přesvědčení, že se v takových případech nejedná o provozování činnosti pro zisk samotný, nýbrž pro vlastní obživu, tedy jako u každého normálního zaměstnání.⁶⁴ Tato necivilní a necírkevní práva obchodníků byla nakonec upravována městskými právy.⁶⁵

V předcházejících kapitolách byl též uveden institut římského práva, který se nazýval *fenus nauticum*. Tento institut byl nadále tolerován po celou dobu středověku a argumentováno bylo, stejně jako dříve v Římě, specifíčností rizikové operace. Vzhledem k tomu, o jaký smluvní vztah se jednalo (viz výše), je poměrně jasné, že nejde o techniku využitelnou lichváři k půjčování peněz lidem ve finanční nebo jiné nouzi – z logiky věci by pro toto byl nepoužitelným.⁶⁶

Častým způsobem obcházení zákazu úročeného půjčování byly *renty*. Jednalo se o způsob typický i pro české země (viz i dále). Renta nespádala pod usarární doktrínu proto, že se na ni nahlíželo jako na smlouvu kupní a nikoli jako na půjčku.⁶⁷ Tuto formu obcházení usarární doktríny kritizoval například Martin Luther, když ji označoval jako „*jen zdánlivě bezhříšnou*“. V pozadí tohoto smluvního vztahu ovšem viděl lakotu a snahu zbohatnout na úkor druhých. Renty pro něj tedy byly praktikou zavrženíhodnou.⁶⁸

⁶² KOUDELKA, Ladislav, op. cit. (pozn. 3), s. 17.

⁶³ KOUDELKA, Ladislav, op. cit. (pozn. 3), s. 17.

⁶⁴ SENDIN, Paulo M. *Usura: letra de câmbio e direito comercial*. Nos 20 anos do Código das Sociedades Comerciais. Coimbra: Faculdade de Direito da Universidade de Coimbra, 2007, 2007(3), 851-914.

⁶⁵ KOUDELKA, Ladislav, op. cit. (pozn. 3), s. 17-18.

⁶⁶ KOUDELKA, Ladislav, op. cit. (pozn. 3), s. 20.

⁶⁷ URFUS, Valentin, op. cit. (pozn. 8), s. 47.

⁶⁸ WYKES, Michael, op. cit. (pozn. 59).

Dalšími způsoby, jak se vyhnout zákazům usurární doktríny, byly např. směna různých měn, směnka, popřípadě úschova. První ze zde uvedených způsobů obcházení spočíval v situaci, kdy jeden obchodník uzavřel s druhým směnářenskou smlouvu a na jejím základě poskytl cizímu obchodníkovi částku v lokální měně. Cizí obchodník na sebe přebíral povinnost částku vrátit ve své zemi a ve své měně – trik byl ve využívání kurzu měn. Pokud by nebyla splněna podmínka dvou rozdílných měn a míst, jednalo se o zakázané obcházení usurární doktríny, nikoli o směnu peněz.⁶⁹ Směnka se váže k vyspělým oblastem Itálie, Francie a Nizozemí, kde vynětí z usurární doktríny spočívalo v představě, že dlužník pouze kupuje směnku od věřitele zpět bez ohledu na to, že ji předtím věřitel koupil za cenu nižší, než za kterou je kupována nazpět. Dnešním pohledem bychom na takovouto operaci nahlíželi zřejmě jako na zápůjčku. Poslední jmenovaná praktika obcházení usurární doktríny pomocí institutu úschovy spočívala v tom, že si jeden obchodník u druhého uschoval určitý obnos peněz a později dostal vyplacený obnos vyšší. Je zjevné, že se i zde jednalo pouze o zastřenou půjčku.⁷⁰

To, že bylo možno různými způsoby obházet církevně a později i civilně zakázané úročené půjčování, spočívá v zcela jiném pohledu na smluvní vztahy (což ostatně vyplývá z již výše nastíněného), než jaký známe dnes. Zatímco dnes lze velmi zjednodušeně říci, že až tak nezáleží na pojmenování uzavírané smlouvy, ale spíše na jejím faktickém obsahu a na tom, čeho uzavřením takové smlouvy chceme skutečně dosáhnout, ve středověku tomu bylo právě naopak. Důležitý zde byl *formální pohled* – tedy smlouva, která se nazývá smlouvou kupní, jí i ve skutečnosti je, nehledě na její obsah a účel, který může být, jak se dá velmi dobře prezentovat na tzv. rentách, zcela odlišný od účelu smlouvy, za kterou se vydává. Skutečným účelem tak je vyhnoutí se omezením plynoucím z usurární doktríny.

Již dříve bylo zmíněno, že i ze strany církevních autorit byly jako legitimní chápány *úroky z prodlení*, popřípadě *náhrada škody*⁷¹ (viz výše). Nejednalo se totiž o ziskový úrok, ale o zajištění závazku pomocí jisté pohružky, která spočívala v nástupu pokuty při včasném nesplnění závazku. Problémem úroků z prodlení se ale opět stala vynalézavost lichvářů. Pokud chtěli lichváři použít právě smluvní

⁶⁹ SENDIN, Paulo M, *op. cit.* (pozn. 64).

⁷⁰ KOUDELKA, Ladislav, *op. cit.* (pozn. 3), s. 22.

⁷¹ Srov. s výše popsány názory Tomáše Akvinského, který i tento institut zavrhoval.

ujednání o úroku z prodlení k obcházení protilichevních zákonů, dělali to tak, že ve smlouvě byla stanovena v zásadě fiktivní doba pro vrácení dluhu. Obě strany, jak dlužník, tak lichvář, věděly, že tato doba je „pouze na papíře“ a smluvily si mimo smlouvu dobu jinou. Jelikož tato doba byla domluvena až po době stanovené ve smlouvě, nastupovaly smluvené úroky z prodlení a později došlo k plnění pohledávky včetně úroku, který byl tedy fakticky úrokem z půjčky.⁷² Opět zde tedy můžeme vidět zastřené jednání, kterým se pomocí formálního naplnění protilichevní doktríny dosahuje jejího obejití.

Postupem času muselo bezpochyby dojít k pádu doktríny, která se od počátku potýkala s obcházením zákazů, které sama stanovovala. Možný problém je v tom, že sama doktrína nedostatečně reagovala na realitu své doby. Výše bylo zmíněno několik institutů, pomocí nichž mohla i přes všeobecné zákazy být mezi dvěma osobami uzavřena de facto úročená půjčka. Dá se říci, že, jak bylo výše také zmíněno, jádro problému usurární doktríny byla společnost, ve které doktrína fungovala, a tím myslím společnost dbající na formálnost úkonů, nikoli na jejich obsažnost. Ve chvíli, kdy zde byla prvořadě důležitá forma a nikoli obsah, byl zde široký prostor pro obcházení protilichevních zákazů. Dnes bychom se jistě nespokojili s tvrzením, že smlouva, která hovoří o tom, že jedna osoba poskytuje osobě druhé 10 000,- Kč a tato osoba je povinna osobě první vrátit ve lhůtě šesti měsíců částku 20 000,-, Kč není smlouvou o zápůjčce pouze proto, že smlouva se jmenuje „Smlouva o vzájemné finanční výpomoci“. Taková smlouva by svým obsahem zjevně naplnila znaky, které známe z § 2390 a § 2392 zákona č. 89/2012 Sb. – občanského zákoníku a tak bychom na ni také museli nahlížet.

K drastické změně, především v chápání peněz a jejich účelu, došlo v Evropě v průběhu **16. století**. Dostáváme se do doby, kdy se rozbíhá kolonizace a s ní i proud finančních prostředků z a do nových kolonií. Usurární doktrína se kromě obecného přesvědčení, které bylo toho názoru, že úročená půjčka je běžná a legitimní věc, dostala i pod tíhu kritiky z řad filozofů i teologů. Tato kritika se váže k rozvoji humanismu na kontinentu. Nic z výše zmíněného nemění nic na tom, že usurární doktrína zůstávala stále platnou. Rozpor mezi obecným a někdy i filozoficko-teologickým přesvědčením a usurární doktrínou byl řešen stejným způsobem, kterým byla doktrína obcházena v předešlých dobách – půjčka nebyla půjčkou, ale něčím jiným. Nedošlo tedy k úplnému rozvolnění úročených půjček.

⁷² KOUDELKA, Ladislav, op. cit. (pozn. 3), s. 23.

Došlo pouze ke stanovení posunuté hranice, za kterou už se jednalo o lichevní smlouvy. Tyto hranice byly na různých místech starého kontinentu stanovovány různě. Dá se ale říci, že v zásadě se limity pohybovaly mezi 5 až 10 %. Nejednalo se ovšem o nic převratně nového, protože stanovování maximálních úrokových výší existovalo například na Pyrenejském poloostrově již v 7. - 8. století.⁷³

Co se týče konkrétních úprav, tak například ve Svaté říši římské národa německého bylo kromě stanovení horní hranice úroku, která byla 5 %, vyjmenováno několik zakázaných praktik, které měly za cíl obejít tato omezení. Příkladem může být situace, kdy zastřený věřitel zastřenému dlužníkovi „prodával“ movitou věc za určitou cenu (která byla skutečně vyplacena) a následně ji odkupoval zpět za cenu nižší. Původní vyšší cena byla ovšem dlužníkem splácena. Další situací mohlo být nepřiměřené zvyšování úroků z prodlení. Zajímavé je i to, že maximální úroková sazba v českých zemích, které byly součástí Svaté říše římské, byla jiná. V roce 1484 byla stanovena na 10 % a později (1543) snížena na 6 %, což bylo stále jinde, než obecná 5% sazba ve Svaté říši římské. Tato hranice zůstala platnou i nadále.⁷⁴

Ve Španělsku, podobně jako v českých zemích byla původně horní hranice úroku stanovena na 10 % (1534) a později byla snížena na 5 % (1652).⁷⁵

2.5.2 18. a 19. století

Jedná se o dobu častých zvrátů mezi liberalizačním pohledem (ne omezením) a pohledem konzervativním. Pokud se týče Rakouska, až do roku 1787 byly vydávány protilichevní patenty (1751, 1766, 1768). Za dob panování Josefa II. došlo ovšem k jejich zrušení, horní hranice pro úrokovou míru přestala existovat a lichva již nebyla trestným činem. Zároveň s tímto liberalizačním zásahem panovníka bylo stanoveno, že soud nesmí povolit exekuci proti dlužníkovi, jehož úroky přesahují 6, 5 nebo 4 %, podle toho, o jaký případ se jednalo. K návratu k předchozímu stavu došlo během 19. století, kdy byla lichva opět zařazena mezi trestné činy a zároveň se nám v občanském zákoníku vrací horní povolená úroková míra stanovená na 5, resp. 6 %. K opuštění stropu výše úroku došlo znovu v roce 1868.⁷⁶

⁷³ KOUDELKA, Ladislav, op. cit. (pozn. 3), s. 25-28.

⁷⁴ URFUS, Valentin, op. cit. (pozn. 8), s. 47.

⁷⁵ KOUDELKA, Ladislav, op. cit. (pozn. 3), s. 27.

⁷⁶ KOUDELKA, Ladislav, op. cit. (pozn. 3), s. 35-36.

V Německu byla situace velmi podobná, když v roce 1867 padla omezení stanovující horní hranici pro možné úroky. Hranice 6 % ovšem existovala nadále, ovšem již jen jako pomocné měřítko. Obdobná situace byla i v dalších evropských zemích té doby.⁷⁷

K zřejmě nejdůležitějším změnám, které mají své dopady až do současných právních úprav lichvy, začalo docházet od poloviny **19. století**. Došlo zde ke změně dosavadní konstrukce toho, co bylo doposud považováno za lichvu. Z předcházejícího textu jednoznačně vyplývá, že hlavním hodnotícím kritériem pro to, zda bylo nějaké jednání možno označit za lichevní, byla úroková míra (resp. *nepoměr plnění*) a právě kolem ní se točil celý předcházející vývoj (regulovat, neregulovat...) Nově se vychází z předpokladu, že jedna ze stran lichevní smlouvy může být stranou slabší a že je to právě tato její slabost, kterou lichvář využije k tomu, aby s ní uzavřel smlouvu, ke které se právě bude vázat onen vysoký úrok. Stavby poškozeného, které mohly být k páčání lichvy využívány, byly *nedostatek věku, zkušenosti* nebo *rozumu*. Žádaným bonusem nového náhledu na lichvu bylo i to, že znak zneužití něčího stavu, díky němuž si lichvář nechá plnit nepřiměřené plnění, dopadal nejen na půjčky, ale v zásadě na všechny smluvní typy.⁷⁸

2.6 Teologicko filozofická opozice k usurární doktríně

2.6.1 Jan Kalvín

Již bylo zmíněno, že lichva, resp. to, co za ni bylo středověkou společností považováno, se dočkala obhajoby i ze stran filozofů nebo teologů. Jedním z těchto obhájců je Jan Kalvín. Jeho obhajoba vycházela zejména z diametrálně odlišných poměrů v jeho prostředí, než byly poměry Tomáše Akvinského, nebo Aristotela. Lichvu se snaží legitimizovat především argumenty ekonomickými, nikoli teologickými – zde tedy stál na straně společenské třídy obchodníků, jejíž způsob obživy se touto cestou snažil legitimizovat i v učení tehdejší katolické církve.⁷⁹

Pokud se teologické argumentace Jana Kalvína týče, argumentuje například tím, že bohatství a majetek jsou božím darem a Bůh chce, aby lidé žili v dostatku, a dokonce aby měli více, než mohou spotřebovat. Zároveň ovšem dodává, že bohatí se nemají odvracet od chudých a nabádá je k solidaritě.

⁷⁷ KOUDELKA, Ladislav, op. cit. (pozn. 3), s. 36.

⁷⁸ KOUDELKA, Ladislav, op. cit. (pozn. 3), s. 37.

⁷⁹ KOUDELKA, Ladislav, op. cit. (pozn. 3), s. 28.

Kalvín obhajuje své tvrzení, že Bůh vlastně obchod chce, jelikož každý člověk je nadán různými schopnostmi a dovednostmi, které je vedou k různým povoláním – mezi něž může podle Kalvína patřit samozřejmě i obchod. Co se sterility peněz týče (viz Aristoteles a Tomáš Akvinský výše) Kalvín za jedinou situaci, kdy mohou peníze být skutečně sterilní, považuje pouze moment, kdy jsou schovány a uloženy, ale nikoli situaci, kdy jsou užívány v obchodu. V tuto chvíli mají schopnost se množit a je to i žádoucí. Argumentaci o možnosti množení peněz staví i na srovnání úročených půjček a nájmu pozemku. Dá se dovodit, že nájemce a věřitel jsou v nerovném postavení, kdy jeden může za ponechání své věci k užívání požadovat peníze, kdežto druhý nikoli – přičemž je mu tato možnost přímo zakázána. Ve své teologické argumentaci rozděluje biblické učení o lichvě do dvou částí⁸⁰ – starozákonní a novozákonní, kdy pravidla obsažená v první z nich označuje za *politická pravidla*, která mají za úkol reagovat na realitu své doby a sloužit i jako obranné opatření například vůči pravidlům, jimiž se řídily okolní národy. Jedná se tedy o zákony, které se týkají pouze starozákonních Židů a byly tedy aktuální pro dané období. S druhou obtíží se setkává v Novém zákoně, a to především v již zmíněném Lukášově evangeliu v Ježíšově horském kázání. Konkrétně se jedná o pasáž: „ ... *čiňte dobře, půjčujte a nic nečekejte zpět.*“ S tímto textem se Kalvín zcela jistě nemohl vypořádat pouze tím, že by ho označil za ideologický relikv doby. Kalvín tedy tyto verše vykládá tak, že se zde nemluví o zákazu půjčky v obchodu, ale o nabádání k charitě a konání dobrých skutků.⁸¹

K tomuto je nutno říci i to, že Kalvín rozlišuje půjčky, které jsou poskytovány *v rámci obchodu* a půjčky *spotřební*. První je podle něho zcela v pořádku, slouží k tomu, aby někdo půjčené peníze investoval a pomocí toho bohatl. Druhý případ zcela zavrhuje – jsou to půjčky na obživu a základní lidské potřeby. V souladu s tím, co již bylo psáno výše, i Kalvín považuje za nutné stanovení horních hranic výše úroků pro půjčky poskytované v obchodu. Jako poslední věc zmíním (pro srovnání s pohledem Adama Smitha a Jeremyho Benthamy), že Kalvín jako teolog mluví stále o prioritě zájmu celku a kritizuje sobectví jednotlivců, kteří právě bez ohledu na zájmy společnosti sami dosahují zisku.⁸²

⁸⁰ WYKES, Michael, op. cit. (pozn. 59).

⁸¹ KOUDELKA, Ladislav, op. cit. (pozn. 3), s. 28-29.

⁸² EVAN, Tomáš. *Ekonomické myšlení Jana Kalvína o lichvě a úroku*. Politická ekonomie [online]. 2001, 49(6) [cit. 2019-02-25]. DOI: 10.18267/j.polek.343. ISSN 0032-3233. Dostupné z: <http://www.vse.cz/polek/343>

2.7 Liberalismus – Adam Smith a Jeremy Bentham

2.7.1 Adam Smith

Na rozdíl od Jana Kalvína se Adam Smith na problematiku úročených půjček dívá čistě pohledem ekonoma. Mluví o tom, že jednotlivci se snaží využít prostředky, kterými disponují, tak efektivně, jak to jde. Podle něho jednotlivci nesledují při svých aktivitách zájmy společnosti, nýbrž se řídí výhradně svým zájmem. Nevidí to ovšem jako negativum, nýbrž dokonce jako podmínku pro všeobecný společenský pokrok, kterého je tedy dosahováno právě naplňováním dílčích sobeckých zájmů jednotlivců. I on považuje omezení výše úroků za nutnou, ovšem mluví o potřebě nestanovení maximální výše úroku pod úrokovou sazbu, která je v daném místě a čase běžná. Zároveň požaduje stanovení stropu výše úroku pouze mírně nad obvyklou hranici, protože stanovení vyšší povolené sazby by mělo mnohé jiné negativní důsledky.⁸³

2.7.2 Jeremy Bentham

Pokud se podíváme na to, jak o lichvě smýšlel Jeremy Bentham, můžeme o něm bez větší nadsázky mluvit jako o liberalistickém radikálové a je i nasnadě ho označit jako advokáta lichvářů. Bentham předpokládá, že lidé, kteří neupřednostní vlastní zájem nad zájmem společnosti, jsou lidmi hloupými.⁸⁴ Sice mluví o pracovitosti a lásce k práci, ale zcela ignoruje, jakých cílů má být těmito prostředky dosaženo. Je autorem dopisů, které jsou označovány jako *Obrana lichvy*. Relativizuje v nich samotnou možnost stanovit horní hranici pro sjednání úroků, když mluví o tom, že v různých dobách a i na různých místech jeho doby jsou tyto míry stanoveny jinak.⁸⁵ O ochranné funkci stanovení horní hranice úrokové sazby říká, že ohrožené skupiny nechrání, dokonce tvrdí, že ochranná opatření jim naopak škodí. Táže se, zda má vůbec stát vystupovat ochránářsky například vůči marnotratníkům (srov. současnou právní úpravu.)⁸⁶, o chudých tvrdí, že jejich ochrana před lichváři je vyřazuje z obchodu tím, že jim nikdo není ochoten půjčit ze strachu před ztrátou, kterou by mohli utrpět, pokud by jim

⁸³ SMITH, Adam. *Pojednání o podstatě a původu bohatství národů*. Praha: Liberální institut, 2016. ISBN 978-80-86389-60-8.

⁸⁴ BRAVO, Carlos Ramiro. *El pensamiento economico de Jeremy Bentham*. *Revista de Ciencias Humanas*. 1999, 6(20). ISSN 0121-9677.

⁸⁵ BENTHAM, J. *Defence of usury, II. 4* [online]. [cit. 2018-12-25]. Dostupné z: www.econlib.org/library/Bentham/bnthUs.html

⁸⁶ BENTHAM, J. *Defence of usury, III. 2* [online]. [cit. 2018-12-25]. Dostupné z: www.econlib.org/library/Bentham/bnthUs.html

půjčili v souladu s právem a že toto na potenciální dlužníky dopadá mnohem hůře, než případné vysoké úroky z nevýhodné půjčky.⁸⁷ O lidech, kteří trpí dočasnou platební neschopností tvrdí, že by ji mohli překonat právě půjčkou s velkým úrokem. Píše též o tehdejší praxi obchodníků prodávat zboží za nadsazené ceny a opět tuto praktiku srovnává s lichvou způsobem „*Když mohou oni, proč ne i my.*“⁸⁸ Mluví o omezování přirozené osobní svobody ze strany ochranných zákonů. Tvrdí, že dochází k poškozování morálky tím, že oznamovatel lichvy, kterým je dlužník, není na rozdíl od lichváře nijak postižen. Tento argument užívá i přes fakt, že jinde se o morálku vůbec nezajímá. Jediné, co by snad Benthamovi v jeho prolichevních úvahách mohlo být přičítáno k dobru, je to, že byl proti tomu, aby věřitel měl možnost svého dlužníka ekonomicky zničit.⁸⁹

Pro oba výše popsané názory je typická *absence morálního pohledu* na lichvu, který je odbourán a nahrazen pohledem striktně ekonomickým. Pokud je požadováno omezení výše úroků, je tomu tak pouze z důvodů, které se jeví ekonomicky praktické – je třeba, aby se k penězům dostali lidé, kteří svými investicemi přispějí k rozvoji trhu a ne jen lidé, které by bylo možno označit jako marnotratníky.⁹⁰

⁸⁷ BENTHAM, J. *Defence of usury*, IV 4 [online]. [cit. 2018-12-25]. Dostupné z: www.econlib.org/library/Bentham/bnthUs.html

⁸⁸ BENTHAM, J. *Defence of usury*, V. 4, V. 5, IV. 4, IV. 7 [online]. [cit. 2018-12-27]. Dostupné z: www.econlib.org/library/Bentham/bnthUs.html

⁸⁹ BENTHAM, J. *Defence of usury*, XI. 8 [online]. [cit. 2018-12-25]. Dostupné z: www.econlib.org/library/Bentham/bnthUs.html

⁹⁰ SMITH, Adam, op. cit. (pozn. 83).

3 České, rakouské a československé trestní právo a lichva

Usurární doktrína, která provázela úvěrování a lichvu celý středověk, se samozřejmě nevyhnula ani českým zemím. Můžeme se s ní na našem území setkat především během **14. století**, kdy zde byly vhodné ekonomicko politické a kulturní podmínky pro rozvoj usurární doktríny a v následujícím období i k vlastní české polemice s ní. Nejpřístupnější oblastí pro pronikání kanonického práva do Čech bylo městské právo, v menší míře tomu bylo u práva zemského.⁹¹

Stejně tak, jak tomu bylo v jiných částech západní Evropy, i v Čechách bylo zakázáno otevřené úvěrování. Pokud mělo tedy docházet k peněžním vztahům, které mohly při podrobnějším pohledu působit jako zakryté půjčování na úrok, muselo k nim docházet skrze jiné právní instituty. Typickým představitelem tohoto náhradního řešení za otevřené úroky byly renty. Renta byla chápána jako plat, který byl placen v pravidelných opakujících se termínech, a byla typicky spojena s nemovitým majetkem. Je otázkou, zda a jak mohly být některé renty rušeny, a to proto, že známe institut tzv. věčných rent. Renta nespadala pod zákazy stanovené kanonickým právem a scholastickou doktrínou z toho důvodu, že na ni bylo nahlíženo jako na koupi a prodej.⁹²

Půjčování peněz nebylo běžně spojeno s úročením půjčené částky. Existoval zde ovšem tzv. základ, kterým mohlo být buď zástavní právo k nemovitosti, nebo pokuta sloužící jako pojištění. Pokud bychom ve středověkých Čechách chtěli hledat otevřené úvěrování, samozřejmě ho nalezneme. Otevřené úvěrování bylo privilegiem, které nosili Židé, kteří byli vyjmuti z obecného zákazu půjčovat na úrok.⁹³

V českých dílech můžeme nalézt i náznaky, že by se scholastická doktrína měla více otevřít úvěrování, což je stanovisko, které zastával např. *Štěpán z Roudnice*. Dokázal vnímat právě faktickou povahu vztahů, jež sloužily vyhnutí se zákazu úrokovat. Důležitější vlastní česká reakce na vztah faktických poměrů a usurární doktríny přichází až v obdobím následujícím. Základ pro pozdější husitský pohled na lichvu položili *Jakoubek ze Stříbra* a *Mikuláš z Drážd'an*. Oba byli teoretiky, kteří vlastní cestou dospěli k velmi podobným závěrům. Bylo

⁹¹ URFUS, Valentin, op. cit. (pozn. 8), s 45-47.

⁹² URFUS, Valentin, op. cit. (pozn. 8), s 47.

⁹³ URFUS, Valentin, op. cit. (pozn. 8), s 47-48.

příznačné, že se nesnažili odpoutat od dosavadního doktrinárního pohledu na lichvu, naopak z něho vycházeli. Stáli v opozici vůči výše popsané formálnosti při posuzování peněžních vztahů ve společnosti, kdy bylo důležité právě to, jak byl vztah označen a nikoli k čemu fakticky sloužil. Shodně kladli důraz na reálnou funkci úvěrových transakcí. Tento pohled na právo, podobný dnešnímu, odmítal rentu, přičemž jejich teoretické pojednání mělo svůj praktický dopad ve chvíli, kdy byly v Praze renty skutečně zakázány.⁹⁴

V **15. století** ovšem následuje období, kdy dochází k vzestupu i otevřeného úrokování, na což reaguje množství nových zákonů o lichvě a úrokování ve století následujícím. V době pohusitské se již česká historie pojí s Rakouskem.⁹⁵

Prvním zákonem, který spadá do rakouského období, jež bylo obecně popsáno i v předchozích kapitolách (18. – 19. stol.), je rakouský **zákon proti lichvě č. 47 z roku 1881**. Dočteme se zde, že: „*Lichvy se dopouští ten, kdo při poskytnutí nebo prodloužení úvěru vykořistí lehkomyšlnost nebo známé mu nuzné postavení, slabost rozumu, nezkušenost, nebo rozčilenost dlužníka, vyhrazuje sobě nebo někomu jinému takovou majetkovou výhodu, která svou bezměrností může způsobit nebo uspíšit hospodářskou zkázu dlužníkovu.*“ Z citovaného textu je již zřejmá nápadná podobnost s dnešním ustanovením § 218 trestního zákoníku. Je zde postaveno subjektivní hledisko *stavu poškozovaného* a na něj navázané objektivní hledisko *výrazného nepoměru*.⁹⁶

Novou úpravu rakouského práva v oblasti lichvy, která přetrvala díky recepční normě i v době Československa, přineslo **císařské nařízení č. 275/1914 ř. z.** Je zde stanoveno, že: „*Smlouva je neplatnou, jestliže někdo lehkomyšlnosti, tísně, slabomyšlnosti, nezkušenosti nebo vzrušení myslí jiného vykořisťuje tím, že sobě neb osobě třetí za plnění dá slíbíti nebo poskytnouti vzájemné plnění, jehož majetková hodnota k hodnotě jeho plnění jest v nápadném nepoměru.*“ Taková smlouva je podle zákona *absolutně neplatná* a je zároveň základem pro trestní odpovědnost strany, která z ní nebo by z ní kořistila nebo plnění z ní poskytla jiné osobě. Pachatel zde mohl být potrestán tuhým vězením od 3 měsíců do 1 roku. Zároveň zde nalezneme dvě kvalifikované skutkové podstaty. První kriminalizuje jednání, při němž je *zastírán obchod*, při kterém je poskytnuta lichvářská pohledávka čestným slovem nebo podobným utvrzením,

⁹⁴ URFUS, Valentin, op. cit. (pozn. 8), s 49-52.

⁹⁵ URFUS, Valentin, op. cit. (pozn. 8), s 52.

⁹⁶ KOUDELKA, Ladislav, op. cit. (pozn. 3), s. 37-38.

nebo který si pro ještě neexistující pohledávku opatří exekuční titul. V takovém případě mohl být pachatel potrestán tuhým vězením od 6 měsíců do 3 let. Dále zde byl přísněji kriminalizován pachatel, který se lichvy dopouštěl opakovaně nebo ji páchá *po živnostensku*,⁹⁷ a to žalářem od 1 roku do 5 let. (Opakované páchání *po živnostensku* bylo trestáno ještě přísněji). Vážněji je postihován i pachatel, který spáchal lichvu *po živnostensku* způsobem, kterým těžce poškodil více osob – zde se již nejedná o přečin, podobně jako u samotného páchání *po živnostensku*, ale zločin trestaný žalářem od 1 roku do 5 let. Předcházející jednání popisuje zákonodárce jako úvěrovou lichvu a situace, kdy je lichva páchána pomocí jiného prostředku než úvěru, od ní odlišuje. Tato jiná lichva ovšem musela být spáchána vždy *po živnostensku*. Podobně i zde byla přísněji postihována situace, kdy bylo těžce poškozeno více osob.⁹⁸

Následkem neplatnosti smlouvy bylo, že strany byly povinny vrátit vše, co obdržely. Peníze byly vráceny spolu se zákonným úrokem ode dne přijetí a místo věcí, které nemohly být vráceny, měla být vyplacena jejich hodnota ve chvíli přijetí. Trestní soud mohl také na žádost poškozeného prohlásit lichevní smlouvu za neplatnou, nebo mohl odkázat poškozeného do civilního řízení. Civilní soudy, pokud byly požádány soudem trestním, který projednával stejnou věc, byly povinny zastavit řízení. Je zde tak patrná jasná přednost trestního práva před právem občanským.⁹⁹

K tomuto zákonu existuje i prvorepubliková judikatura, která upřesňuje pojmy tísňe, o níž je řečeno, že se jedná o, byť jen pomíjející, *peněžní nesnáz*, která nutí poškozeného k úvěru a pojem nápadného nepoměru, který je soudem vnímán jako relativní, když ten musí být spatřován všude tam, kde jsou hodnoty plnění a vzájemného plnění ve značném nepoměru k hodnotě, která by byla v takovém případě obvyklá. Soud zde na rozdíl od dnešní úpravy, podle níž by nemohlo dojít ke stíhání případu, ve kterém by nedošlo k nepoměru alespoň ve výši 5 000 Kč s odkazem na ustanovení o výši škody, projednával jednání, které spočívalo v zapůjčení peněz v nepatrném množství¹⁰⁰. Nebyla zde důležitá hodnota jistiny, ale to, zda celková hodnota, kterou si dá věřitel slíbit nebo poskytnout, zakládá nápadný nepoměr, který zde byl založen v jednom případě

⁹⁷ Činnost, kterou si pachatel zajišťoval alespoň na čas zdroj příjmů.

⁹⁸ KOUDELKA, Ladislav, op. cit. (pozn. 3), s. 151-153.

⁹⁹ KOUDELKA, Ladislav, op. cit. (pozn. 3), s. 151-157.

¹⁰⁰ Šlo zde například i o zapůjčení částek v hodnotě 5 – 30 Kč.

úrokovou sazbou 600 % za rok a v dalších 45 % a 25 % za rok. Pro soud bylo taktéž bezpředmětné to, že sami poškození přišli za pachatelem s tím, že by potřebovali půjčit a sami nabízeli přemrštěný úrok. Soud dovozuje, že ke spáchání přečinu lichvy není třeba, aby pachatel žádal přemrštěné úroky ze své vlastní iniciativy. Soud zde ovšem nakonec dochází k závěru, že není možné, aby byl někdo odsouzen pro přečin lichvy, aniž by byl zjištěn jeho úmysl směřující ke zneužití některého ze stavů, kterým nebo kterými trpí poškozený.¹⁰¹

Jak již bylo řečeno v předcházejícím odstavci, císařské nařízení č. 275/1914 ř. z. bylo nadále součástí právního řádu i za první Československé republiky, nicméně československý právní řád znal i výjimečný institut tzv. *válečné lichvy*. Tu upravoval **zákon č. 568/1919 Sb., o trestání válečné lichvy**. Její skutková podstata byla ovšem stanovena objektivně. Chyběl zde znak kořistění z některého stavu poškozeného – to vycházelo především ze situace po světové válce, kdy byl nepříznivý stav obyvatelstva dopředu předpokládán. Nicméně se dá uzavřít s tím, že se jednalo spíše o činnost, která by za normálních podmínek byla označena jako spekulace a jako taková by byla v podmínkách tržního hospodářství nepostižitelná.¹⁰²

Císařské nařízení pozbylo účinnosti vydáním **zákona č. 86/1950 Sb., trestního zákona**. Trestný čin lichvy zde byl v § 252 definován v zásadě stejně jako v předcházející právní úpravě, dochází především ke změnám ve formulacích vět, při zachování jejich obsahu. Kromě toho zde dochází i k redukci stavů, kterých může pachatel zneužívat a to tak, že ze skutkové podstaty mizí znak lehkomyšlnosti. Kvalifikovaná skutková podstata, která spočívala ve výdělečnosti, mohla být trestána až drakonickými¹⁰³ 10 lety (vzhledem k až 1 roku odnětí svobody pro základní skutkovou podstatu, vedle kterého byla i možnost uložit peněžitý trest). Navíc zde přibyla nová kvalifikovaná podstata, která spočívala ve spáchání trestného činu s přítomností *jiné zvláště přitěžující okolnosti*, přičemž tato okolnost nebyla zákonem dále upřesněna. Občanské právo v té době znalo neplatnost právního jednání, které bylo uskutečněno v tísní jedné ze stran a za nápadně nevýhodných podmínek. Občanské právo také znalo vyslovení neplatnosti úkonu, který odporoval zákonu nebo obecnému zájmu a na návrh

¹⁰¹ DRAŠTÍK, Antonín. *Přehled judikatury: trestné činy proti majetku*. Praha: ASPI, c2003. Judikatura (ASPI). ISBN 80-863-9588-X, s 91.

¹⁰² KOUDELKA, Ladislav, op. cit. (pozn. 3), s. 164-166.

¹⁰³ Podobně jako u uzákonění válečné lichvy byly i tyto tresty motivovány poválečnou situací v tehdejší Československu.

prokurátora mohlo propadnout plnění, které bylo plněno straně vědomé si těchto skutečností státu. Občanské právo limitovalo i výši úroků.¹⁰⁴

Následoval **zákon č.140/1961 Sb. trestní zákon**, který v § 253 upravoval základní skutkovou podstatu lichvy takto: *„Kdo zneužívaje něčí tísně, nezkušenosti nebo rozumové slabosti nebo něčího rozrušení, dá sobě nebo jinému poskytnout nebo slíbit plnění, jehož hodnota je k hodnotě vzájemného plnění v hrubém nepoměru, nebo kdo takovou pohledávku uplatní nebo v úmyslu ji uplatnit ji na sebe převede, bude potrestán odnětím svobody až na dvě léta nebo peněžitým trestem.“* Jedná se o stejnou formulaci skutkové podstaty (až na drobnou výjimku v absenci lehkomyšlnosti), jakou známe z dnešního účinného trestního zákoníku. Jiná zvlášť přitěžující okolnost známá z předcházející úpravy v tomto zákoně již není přítomna. Zákon definoval též pojem *výdělečný*. Výdělečná byla taková činnost, kterou si pachatel soustavně a po delší dobu opatroval alespoň část příjmu. Trest odnětí svobody mohl být v základní skutkové podstatě ukládán do 2 let s možností uložení peněžitého trestu a od 6 měsíců do 5 let ve skutkové podstatě kvalifikované. Dochází zde tedy ke zmírnění trestněprávního postihu lichvy oproti předcházející právní úpravě.

¹⁰⁴ KOUDELKA, Ladislav, op. cit. (pozn. 3), s. 169.

4 Předchozí občanskoprávní úprava

4.1 Lichva v zákoně č. 40/1964 Sb., občanském zákoníku

Potíží zákona, který je dnes označován jako „starý občanský zákoník“, bylo to, že zákon jako takový neobsahoval explicitní ustanovení o lichvě. Původně zákon povoloval úročené půjčky v § 387, tyto úroky ovšem měly být omezeny prováděcím předpisem. Dále v ustanovení § 388 nalezneme přímo zákaz vrácení věci, která byla ve větším množství, nebo měla vyšší majetkovou hodnotu než věc půjčená. Takováto dohoda byla poté neplatná *ex tunc*. Obě tato ustanovení tedy svým způsobem měla řešit i problém lichvy. Podobně § 39 mohl sloužit jako nástroj proti lichevním smlouvám, když označoval za neplatný právní úkon, který svým obsahem nebo účelem odporoval zákonu nebo jej obcházel nebo se přičil zájmům společnosti. Za tohoto stavu, kdy sice lichva nebyla upravena jmenovitě jako praktika zakázaná a nebyla popsána jako samostatný institut normami občanského práva, zároveň byly upraveny a regulovány instituty, pomocí nichž mohlo nejpravděpodobněji k lichvě docházet, mohla být lichva v době nesvobody praktikována pouze ústní formou a to v rámci šedé ekonomiky. Koudelka dokonce hovoří o tom, že se trestněprávní ustanovení sloužící k postihu lichvy následkem občanskoprávní úpravy stalo mrtvým.¹⁰⁵

Výše popsané instituty byly změněny po roce 1989 a to konkrétně novelou, která byla provedena zákonem č. 509/1991 Sb. V tomto období došlo ke změně, která spočívala ve zrušení stropu výše úroků při smlouvě o půjčce a při nepeněžitém plnění byla dána možnost sjednat si vrácení věcí přiměřeného většího množství, nebo lepší jakost. Byla uzákoněna i možnost vrácení věcí jiného druhu, než byly poskytnuty. Zároveň s rozvolněním závazkových vztahů zákon přináší konstrukci neplatnosti jednání, které „... svým obsahem odporuje zákonu nebo jej obchází, nebo se přičí dobrým mravům.“ Právě přičení se dobrým mravům mohlo dopadat na případná lichevní jednání, kdy sankcí podle § 39 byla neplatnost. Ani po polistopadové novelizaci neobsahoval občanský zákoník vymezení lichevních smluv. Identifikace lichevních smluv tedy zůstala na interpretaci soudů, které si kromě ustanovení o dobrých mravech vypomáhaly například i „tradičními základy občanského práva“.¹⁰⁶

¹⁰⁵ KOUDELKA, Ladislav, op. cit. (pozn. 3), s. 78.

¹⁰⁶ KOUDELKA, Ladislav, op. cit. (pozn. 3), s. 79-80.

5 Lichva v současném občanském právu

5.1 Lichva v zákoně č. 89/2012 Sb., občanském zákoníku

Na rozdíl od předchozí právní úpravy lze v občanském zákoníku z roku 2012 nalézt institut lichvy. Současný občanský zákoník tak navazuje na Obecný zákoník občanský a na Osnovu občanského zákoníku z roku 1937. Nalezneme ho v ustanovení § 1796 a je v zásadě shodný se skutkovou podstatou trestného činu lichvy v prvním odstavci, kdy říká, že: „*Neplatná je smlouva, při jejímž uzavírání někdo zneužije tísně, nezkušenosti, rozumové slabosti, rozrušení nebo lehkomyšlnosti druhé strany a dá sobě nebo jinému slíbit či poskytnout plnění, jehož majetková hodnota je k vzájemnému plnění v hrubém nepoměru.*“ Koudelka se zabývá otázkou, zda by důvodem pro podobnost obou terminologií měla být automatická provázanost občanskoprávní a trestněprávní úpravy lichvy. Nakonec dospívá k závěru, že tomu tak spíše není a že cesty obou ustanovení by měly být oddělené. Odkazuje na budoucí soudní praxi, která má objasnit, kdy se jedná pouze o lichvu občanskoprávní, která vede k neplatnosti smlouvy, a kdy se již jedná o trestním právem postihnutelnou lichvu podle ustanovení § 218 Trestního zákoníku.¹⁰⁷ Tuto Koudelkovu myšlenku je nutno konfrontovat se slovy komentáře, kde je dovozeno, že na posouzení jednání jako naplňujícího skutkovou podstatu lichvy podle § 218 je neplatnost takového jednání podle občanského práva nerelevantní (viz dále). Komentář zde lichvu podle práva občanského a podle práva trestního odděluje a o jejich vzájemné provázanosti nemluví – právě naopak,¹⁰⁸ a to i přesto, že komentář k občanskému zákoníku považuje dřívější provázanost norem trestního a občanského práva za inspirativní.¹⁰⁹

Lichva na rozdíl od neúměrného zkrácení obsahuje subjektivní prvek, který je dán úmyslem těžit z některého ze zákonem vymezených stavů. Koudelka dále píše i o větší šíři skutkové podstaty trestného činu lichvy, než je tomu u občanskoprávní lichvy, nebo neúměrného zkrácení, kdy je kriminalizováno i jednání, které spočívá v *uplatnění lichevní pohledávky* nebo jejímu převedení na sebe s tímto úmyslem. Zde je dovozeno, že takovéto jednání ani nemusí být

¹⁰⁷ KOUDELKA, Ladislav, op. cit. (pozn. 3), s. 82-83.

¹⁰⁸ ŠÁMAL, Pavel. Trestní zákoník: komentář. 2. vyd. V Praze: C.H. Beck, 2012. Velké komentáře. ISBN 978-80-7400-428-5, s. 1955-1956.

¹⁰⁹ PELIKÁNOVÁ, Irena a Robert PELIKÁN. § 1796. In ŠVESTKA, Jiří, Jan DVOŘÁK, Josef FIALA aj. *Občanský zákoník: Komentář, Svazek V, (§ 1721 – 2520)* [systém ASPI]. Wolters Kluwer. [cit. 2019.03.19]. ASPI_ID KO89_a2012CZ. Dostupné v Systému ASPI. ISSN: 2336-517X.

normami občanského práva takto zvlášť upraveno, protože bude neplatné buď na základě obecného principu, který je obsažený v ustanovení § 2 odst. 3 občanského zákoníku (tedy rozpor s dobrými mravy), nebo podle ustanovení § 8 odst. 2 občanského zákoníku, kde je stanoven zákaz těžit z vlastního protiprávního jednání – tato možnost by ovšem nastoupila až ve chvíli, kdy by byl lichvář již postižen odsuzujícím rozsudkem v trestním řízení.¹¹⁰ K neplatnosti uvádí komentář, že je otázkou, zda se bude následkem lichvy neplatnost relativní nebo absolutní a s odpovědí na tuto otázku obrací na budoucí soudní praxi v tom kterém případě.¹¹¹

5.2 Neúměrné zkrácení podle občanského zákoníku

Kromě právního vymezení lichvy obsahuje nyní platný a účinný občanský zákoník vymezení neúměrného zkrácení. Nalezneme ho v § 1793 a zákon k němu říká, že: *„Zavázeli-li se strany k vzájemnému plnění a je-li plnění jedné ze stran v hrubém nepoměru k tomu, co poskytla druhá strana, může zkrácená strana požadovat zrušení smlouvy a navrácení všeho do původního stavu, ledaže jí druhá strana doplní, oč byla zkrácena, se zřetelem k ceně obvyklé v době a místě uzavření smlouvy. To neplatí, pokud se nepoměr vzájemných plnění zakládá na skutečnosti, o které druhá strana nevěděla ani vědět nemusela.“* Druhý odstavec poté obsahuje výjimky, mezi nimiž kromě obchodování na burze, nebo dražby nalezneme i narovnání nebo novaci. Právě tyto dvě výjimky kritizuje Koudelka, když říká, že lichváři mohou právě těchto výjimek využít, a to tak, že nejdříve uzavřou s dlužníkem smlouvu o úvěru s velmi přísnými podmínkami termínu a způsobu splácení společně s ustanoveními o sankci za jejich porušení, přičemž smlouva samotná nebude obsahovat hrubý nepoměr sama o sobě. Poté může využít dlužníkovy tísně, která vyplyne z jeho vlastního porušení zmíněné smlouvy a přesvědčí ho, aby došlo k novaci nebo narovnání, tím už bude dlužník opravdu poškozen.¹¹²

Dále Koudelka poukazuje i na možnou nešťastnost formulace ustanovení § 1974, podle něhož se neúměrné zkrácení nevztahuje na situace, kdy poškozený prohlásil, že plnění přijímá za mimořádnou cenu ze zvláštní obliby, anebo souhlasil s neúměrnou cenou, ač mu skutečná cena plnění byla nebo musela být známa. Koudelka má za to, že tato formulace může způsobit, že neúměrné

¹¹⁰ KOUDELKA, Ladislav, op. cit. (pozn. 3), s. 83.

¹¹¹ PELIKÁNOVÁ, Irena a Robert PELIKÁN, op. cit. (pozn. 109).

¹¹² KOUDELKA, Ladislav, op. cit. (pozn. 3), s. 84-85.

zkrácení nebude konstatováno v zásadě nikdy, protože téměř vždy bude možno dovodit, že poškozená strana musela znát skutečnou výši plnění.¹¹³ Naproti tomu komentář mluví právě o těchto situacích jako s neúměrným zkrácením neslučitelných, a to z jejich vlastní povahy.¹¹⁴

Další potíže s tímto ustanovením ovšem spatřuje i komentář k občanskému zákoníku. Komentář poukazuje na situaci, ke které došlo především částečným převzetím institutu neúměrného zkrácení ze švýcarské soukromoprávní úpravy – čl. 21 švýcarského obligačního kodexu. Českým zákonodárcem ovšem nebyla převzata konstrukce švýcarského práva, která kromě znaku zřejmého nepoměru obsahuje i zneužití tísně, lehkomyšlnosti nebo nezkušenosti poškozené strany, což by odpovídalo úpravě lichvy. Je tedy nutno konstatovat, že když se v důvodové zprávě k občanskému zákoníku hovoří o přejímání konstrukce známé ze švýcarského práva, je tato věta přinejmenším nepřesná a snad by se dala označit i za zavádějící.¹¹⁵

Jak vyplývá z předcházejícího textu i z výše citovaného ustanovení, současná česká konstrukce neúměrného zkrácení obsahuje pouze *objektivní hledisko*, kterým je hrubý nepoměr mezi plněním. Komentář dále nesouhlasí s možností, že by objektivní prvek hrubého nepoměru, který obsahuje jak ustanovení o lichvě, tak ustanovení o neúměrném, zkrácení měl být v obou případech vykládán stejně. Podle komentáře by tak lichevní jednání vyvolávalo stejné následky jako jednání, které nedosahuje takové závažnosti. Dále je polemizováno i s myšlenkou, že by se v případě stejného výkladu jednalo buď o omezení autonomie vůle na jedné straně, nebo o nedostatečnou ochranu poškozené strany na straně druhé. Závěrem zůstává, že pojem hrubý nepoměr musí být v obou případech vykládán odlišně.¹¹⁶

Cílem kritiky se stává i věta druhá, která podle komentáře celou současnou konstrukci neúměrného zkrácení opět přibližuje lichvě, a je i otázkou, zda neobsahuje *subjektivní prvek* v předpokladu vědomosti nebo povinnosti vědět,

¹¹³ KOUDELKA, Ladislav, op. cit. (pozn. 3), s. 85.

¹¹⁴ PELIKÁNOVÁ, Irena a Robert PELIKÁN. § 1796 (Právo na zrušení smlouvy). In ŠVESTKA, Jiří, Jan DVORÁK, Josef FIALA aj. *Občanský zákoník: Komentář, Svazek V, (§ 1721 – 2520)* [systém ASPI]. Wolters Kluwer. [cit. 2019.03.19]. ASPI_ID KO89_a2012CZ. Dostupné v Systému ASPI. ISSN: 2336-517X.

¹¹⁵ Tamtéž.

¹¹⁶ Tamtéž.

který má na rozdíl od lichvy u neúměrného zkrácení chybět. Oba instituty se tedy v konečném důsledku do jisté míry překrývají.¹¹⁷

Výklad si vyžádala i formulace o možnosti žádat zrušení smlouvy, která odpovídá svým charakterem neúměrnému zkrácení, a to především s poukazem na fakt, že za účinnosti předcházející právní úpravy by tato formulace byla považována za ekvivalent institutu odstoupení. Tomu tak dnes ovšem zřejmě není. Jedná se v zásadě o novou možnost žádat zrušení smlouvy soudem.¹¹⁸

V rozporu s důvodovou zprávou zde chybí i rozlišení, kdy je stranou, která je poškozena, podnikatel. Toto sice můžeme nalézt v ustanovení § 1797, zde se ale jedná již o lichvu nikoli o neúměrné zkrácení.¹¹⁹

Situace, kdy k neúměrnému zkrácení nedochází, nalézáme v následujícím ustanovení, jde např. o situace, pokud: „ ... *důvod nepoměru vzájemných plnění vyplývá ze zvláštního vztahu mezi stranami, zejména pokud zkrácená strana měla úmysl plnit zčásti za úplatu a zčásti bezúplatně...*“. Kogentní úprava je zde tak slovy komentáře „*změkčována*“ s odkazem na konkrétní situaci. Odstavec druhý se následně podle komentáře zbytečně překrývá s odstavcem prvním.

5.3 Některé instituty občanského práva využívané k realizaci lichvy

Je zjevné, že k páchání lichvy je možné využít široké spektrum občanskoprávních¹²⁰ institutů, a to od kupní smlouvy, přes smlouvu o zápůjčce, o nájmu, až kupříkladu po smlouvu rozhodčí (resp. rozhodčí doložku¹²¹). Tato práce se bude v následujících podkapitolách věnovat pouze některým z nich.

5.3.1 Úročená půjčka

Typickým institutem současného občanského práva sloužícím k půjčování na úrok je *smlouva o zápůjčce*. Její zákonné vymezení nalezneme v § 2390 zákona č. 89/2012 Sb., občanského zákoníku. Zákon ji definuje takto: „*Přenechali zapůjčitel vydlužiteli zastupitelnou věc tak, aby ji užil podle libosti a po čase vrátil věc stejného druhu, vznikne smlouva o zápůjčce.*“ v ustanovení § 2390 poté

¹¹⁷ PELIKÁNOVÁ, Irena a Robert PELIKÁN, op. cit. (pozn. 114).

¹¹⁸ PELIKÁNOVÁ, Irena a Robert PELIKÁN, op. cit. (pozn. 114).

¹¹⁹ PELIKÁNOVÁ, Irena a Robert PELIKÁN, op. cit. (pozn. 114).

¹²⁰ K páchání lichvy lze využít i např. pracovněprávní institut pracovní smlouvy.

¹²¹ Přijetím novelizačního zákona č. 258/2016 Sb. došlo mimo jiné k úpravě ustanovení § 2 zákona č. 216/1994 Sb., díky níž již není možno, uzavřít rozhodčí doložku u smluv mezi spotřebitelem a podnikatelem.

nalezneme zákonný podklad pro úročení zápůjček, který říká, že: „*Při peněžité zápůjčce lze ujednat úroky. Totéž platí o zápůjčce poskytnuté v cenných papírech.*“ Ve svém 2. odstavci nabízí možnost pro plnění přiměřeného většího množství nebo věci lepší jakosti, ale téhož druhu, které lze při sjednávání zápůjčky ujednat namísto úroků. Splacení závazku je možno ujednat na splátky a v ustanovení § 2394 poté nalezneme i úpravu situace, kdy se vydlužitel dostává do prodlení se splácením. Pokud bychom současný institut zápůjčky chtěli srovnávat s předchozím institutem půjčky (§ 657 - § 658), který existoval v zákoně č. 40/1964 Sb., občanském zákoníku (starém), zjistíme, že se jedná o týž institut s pozměněnou terminologií (zapůjčitel x věřitel, vydlužitel x dlužník). K tomuto důvodová zpráva uvádí, že se jedná o označení vhodná – na rozdíl od předcházející právní úpravy.¹²² Zápůjčka se může týkat nejenom peněz (které jsou ale typické), ale i jiných zastupitelných věcí. Podobně i úroky sjednané ve smlouvě o zápůjčce jsou fakultativní záležitostí. Všechna ustanovení o zápůjčce jsou dispozitivní a pro smlouvu není předepsána písemná forma.

Jinak je tomu u smlouvy, kterou nalezneme v ustanovení § 2395 a násl. *Úvěr* se naopak vztahuje přímo k půjčování peněžních prostředků, a to půjčování úvěrované (viz ust. § 2395). Úvěry se ovšem platí jen ze skutečně čerpaných prostředků. Dalším rozdílem je okamžik vzniku závazku. Zatímco smlouva o zápůjčce vzniká přenecháním zastupitelné věci – jedná se tak o *kontrakt reálný*, úvěr vzniká již na základě úvěrové smlouvy a je tak *kontraktem konsenzuálním*. Komentář smlouvu o úvěru označuje jako smlouvu o smlouvě budoucí o zápůjčce. Povinnost úvěrujícího rezervovat peněžní prostředky, a to do dohodnuté výše spolu s povinností tyto prostředky na požádání úvěrovaného poskytnout není ovšem doplněna adekvátní povinností úvěrovaného tyto prostředky čerpat. Úroky jsou buďto přímo stanoveny ve smlouvě¹²³, nebo se platí ve výši stanovení právním předpisem nebo jsou placeny obvyklé úroky požadované za úvěry, které poskytují banky v místě bydliště nebo sídla úvěrovaného. Pro účely lichvářů bude ale zjevně úrok stanoven typicky již ze smlouvy.¹²⁴ Před účinností současného

¹²² POHL, Tomáš. § 2390. In ŠVESTKA, Jiří, Jan DVOŘÁK, Josef FIALA aj. *Občanský zákoník: Komentář, Svazek V, (§ 1721 – 2520)* [systém ASPI]. Wolters Kluwer. [cit. 2019.03.19]. ASPI_ID KO89_a2012CZ. Dostupné v Systému ASPI. ISSN: 2336-517X.

¹²³ Pokud by smlouva úroky vylučovala, bude se jednat o zápůjčku.

¹²⁴ BANYAIOVÁ, Alena a Lucie DOLANSKÁ BANYAIOVÁ. § 2395. In ŠVESTKA, Jiří, Jan DVOŘÁK, Josef FIALA aj. *Občanský zákoník: Komentář, Svazek V, (§ 1721 – 2520)* [systém ASPI]. Wolters Kluwer. [cit. 2019.03.19]. ASPI_ID KO89_a2012CZ. Dostupné v Systému ASPI. ISSN: 2336-517X.

občanského zákoníku byla smlouva o úvěru upravena v ustanoveních § 497 – § 500 zákona č. 513/1991 Sb., obchodním zákoníku. Oproti původní úpravě došlo, podobně jako tomu bylo u půjčky (viz předchozí odstavec), k úpravě terminologie, která neodpovídá synallagmatickému postavení stran, kdy jsou obě strany v pozici dlužníka i věřitele (viz komentář).¹²⁵

5.3.2 Zástavní právo

Institut zástavního práva se nachází v ustanoveních § 1309 – 1389 zákona č. 89/2012 Sb., občanského zákoníku. Jedná se o institut, kterým: „ ... vznikne věřiteli oprávnění, nesplní-li dlužník dluh řádně a včas, uspokojit se z výtěžku zpeněžení zástavy do ujednané výše, a není-li tato ujednána, do výše pohledávky s příslušenstvím ke dni zpeněžení zástavy.“ Věcí, která může být zástavou, může být jakákoli věc, se kterou je možno obchodovat (§ 1310 odst. 1). Zástavní právo je možno zřídit i k věci, kterou zástavní dlužník v danou chvíli ještě nevlastní. Koudelka ve své monografii spatřuje problém především v tzv. *propadlých zástavách*, kdy se odkazuje na ustanovení § 1315 odst. 2 písm. b), ze kterého vyplývá, že ve chvíli, kdy dluh dospěje, je možno ze strany zástavního věřitele zástavu libovolným způsobem zpeněžit nebo si ji za libovolnou, nebo předem určenou cenu ponechat. Toto vylučuje § 1315 odst. 3 u smluv, kde je zástavcem nebo zástavním dlužníkem spotřebitel nebo člověk, který je malým nebo středním podnikatelem. Koudelka dále nastiňuje postup, který označuje jako běžný v lichvářských vztazích, kdy je mezi dlužníkem a věřitelem uzavřena smlouva, která sice ještě neobsahuje rysy, které by naznačovaly hrubý nepoměr mezi plněními. Obsahuje ovšem kromě zajištění zástavou nemovitosti další ustanovení například o smluvní pokutě (viz dále), která budou velmi přísná a dlužníkovi šance na moderaci pokuty ze strany soudu jsou z jeho pohledu diskutabilní. V situaci, v níž dlužník stojí před nabíhajícími velmi vysokými úroky z prodlení souhlasí s řešením, kdy dojde k propadnutí zástavy. Koudelka zde pochybuje o možnosti dlužníka prokazovat tíseň před soudem. Dále odkazuje i na svou předchozí kritiku ustanovení § 1793 odst. 2 občanského zákoníku, kde je vyloučeno použití institutu neúměrného zkrácení v případech narovnání a novace závazku.¹²⁶

¹²⁵ BANYAIOVÁ, Alena a Lucie DOLANSKÁ BANYAIOVÁ, op. cit. (pozn. 124).

¹²⁶ KOUDELKA, Ladislav, op. cit. (pozn. 3), s. 116-117.

5.3.3 Smluvní pokuta

Institutem, který je lichváři také typicky využíván k páčání trestné činnosti, je smluvní pokuta. Zákonnou úpravu smluvní pokuty nalezneme v ustanovení § 2048 zákona č. 89/2012 Sb. Smyslem smluvní pokuty má být vést strany kontraktu ke kázni. Smluvní pokuta spočívá v tom, že pokud jedna strana poruší povinnost, která je jí dána ze smlouvy, vzniká druhé straně právo na finanční plnění. Smluvní pokuta může být sjednána jak v konkrétní výši, tak může být sjednán pouze způsob jejího výpočtu. Zaplacením smluvní pokuty nezaniká původní povinnost dlužníka ze zajištěného závazku. Nově nad rámec předchozí úpravy je uzákoněno právo soudu na moderaci výše smluvní pokuty.¹²⁷ I přes to, že je ujednání o smluvní pokutě plně v gesci smluvních stran, není možnost jejího ujednání bezbřehá, protože se například může dostat do rozporu s dobrými mravy, popřípadě může mít rovnou znaky, které nalezneme v ustanovení § 1796 občanského zákoníku. Tímto se ovšem zabývají a i nadále budou zabývat soudy, přičemž rozhodovací praxe soudů v tomto ohledu není zcela jednotná.¹²⁸

Ze soudní praxe ovšem zcela jasně vyplývá, že *kvantitativní hledisko* smluvní pokuty není a ani nemůže být jediným aspektem, který je nutno posoudit pro rozhodnutí o tom, zda ujednání o smluvní pokutě je v rámci mezí zákona. Dalším posuzovaným aspektem je funkce smluvní pokuty, kdy judikatura mluví o funkci *preventivní, uhrazovací a sankční*. Otázkou, která byla také opakovaně řešena soudy, bylo stanovení výše smluvní pokuty. Jednou z možností je stanovení pevnou částkou a druhou je určení procentní částkou za určitou dobu prodlení.¹²⁹

Pokud jde o první způsob určení výše smluvní pokuty, byla v minulosti opakovaně judikována neplatnost takové smluvní pokuty, která ve své výši značně převyšovala vzniklou škodu.¹³⁰ Soud zde tedy zjevně akcentuje funkci uhrazovací smluvní pokuty. Neplatnost zde byla spatřována s ohledem na rozpor s dobrými mravy. Koudelka na tomto místě upozorňuje na to, že zákon č. 40/1964 Sb., účinný v době vydání rozsudku ještě, neznal moderační právo, které je dnes obsaženo v ustanovení § 2051 zákona č. 89/2012 Sb.¹³¹

¹²⁷ § 2051 občanského zákoníku.

¹²⁸ Např. rozhodnutí Krajského soudu v Hradci králové ze dne 24. 5. 1995, sp. zn. 15 Co 126/94 nebo usnesení Nejvyššího soudu ČR ze dne 27. 6. 2000, sp. zn. 30 Cdo 2247/99.

¹²⁹ KOUDELKA, Ladislav, op. cit. (pozn. 3), s. 105-108.

¹³⁰ Rozsudek Nejvyššího soudu ČR ze dne 24. 3. 2011, sp. zn. 33 Cdo 2248/2009.

¹³¹ KOUDELKA, Ladislav, op. cit. (pozn. 3), s. 104.

Pokud jde o další způsob stanovení smluvní pokuty tedy stanovení procentní částkou za určitou dobu s ohledem na její přiměřenost, zjistíme nejprve, že při posuzování, zda je výše smluvní pokuty přiměřená, či nikoli musíme postupovat zcela jinak než je tomu u smluvní pokuty stanovené pevnou částkou. Zatímco v případě, že zde máme pevnou částku smluvní pokuty, můžeme ji poměřovat s hodnotou zajištěné pohledávky, a tak můžeme určit, zda je její výše přiměřená, pokud by byla placena jen například za pár dní, během kterých by byl dlužník v prodlení. Toto je zcela nemožné u procentně určené smluvní pokuty. Zde je její výsledná výše zcela odvislá od prodlení dlužníka a je zde třeba posuzovat přiměřenost denní sazby, která je určena procentem z dlužné částky.¹³² U procentně určené smluvní pokuty se setkáme i s otázkou určitosti, resp. zjistitelnosti pokuty v určitý moment. Na tuto otázku existují v zásadě dva pohledy, přičemž jeden je typický spíše pro soudy nižších instancí a naopak druhý, který je diametrálně odlišný, je vlastní Nejvyššímu soudu ČR. Prvním přístupem je, že soudy nižších instancí opakovaně judikovaly neplatnost smluvní pokuty s poukazem na nemožnost zjištění její výše v okamžik porušení povinnosti ze smlouvy, která je jí zajištěna, a to tak, že musí být zjistitelná konkrétní jednorázovou částkou.¹³³ Druhý přístup vychází z teze, že tehdejší ustanovení občanského zákoníku, které upravovalo smluvní pokutu, nestanovovalo stranám podmínku co do její určitosti tak, že by výše, které smluvní pokuta dosáhne, musela být předem zjistitelná. Je zde přítomna pouze podmínka spočívající v nutné možnosti stran znát jakým způsobem bude výše smluvní pokuty následně – až po porušení smluvní povinnosti zjištěna.¹³⁴ Soudy nižších instancí kromě určitosti argumentovaly i obcházením zákona ve smyslu kogentnosti ustanovení o úrocích z prodlení. Tato úvaha je již dnes irelevantní, protože podle v současnosti účinného občanského zákoníku si strany stále mohou sjednat vedle sebe jak smluvní pokutu, tak úroky z prodlení, ale na rozdíl od předchozí právní úpravy již není ustanovení o úrocích z prodlení kogentní povahy a jeho zákonný text nastupuje až ve chvíli, kdy se strany nedomluví jinak. Zde tedy mizí argumentace o obcházení zákonného ustanovení o úrocích z prodlení, kdy po porušení povinnosti nastupuje ještě druhá sankce ve formě smluvní pokuty.

¹³² Rozsudek Nejvyššího soudu ČR ze dne 24. 7. 2006, sp. zn. 32 Odo 1299/2006, srov. i rozsudek Nejvyššího soudu ČR ze dne 26. 5. 1999, sp. zn. 29 Cdo 969/99.

¹³³ Rozsudek Krajského soudu v Českých Budějovicích ze dne 13. 3. 1997, sp. zn. 8 Co 2675/96 nebo rozsudek Krajského soudu v Brně ze dne 14. 10. 1999 sp. zn. 44 Co 282/99.

¹³⁴ Rozsudek Nejvyššího soudu ČR ze dne 26. 7. 1999, sp. zn. 26 Cdo 1109/2000.

Neméně problém s určitostí, či neurčitostí určení výše smluvní pokuty zde zůstává i nadále, protože v zákoně stále můžeme najít již zmíněnou formulaci, že si strany ujednají smluvní pokutu v určité výši nebo způsob, jakým se výše smluvní pokuty určí. Koudelka se zcela staví za způsob, kterým postupovaly soudy nižších instancí a kritizuje tak praxi Nejvyššího soudu. Tuto vidí jako nekonzistentní, když je na jedné straně akcentována uhrazovací funkce smluvní pokuty, na druhé straně jsou však procentně určené smluvní pokuty opakovaně považovány za souladné se zákonem, i přesto, že právě tuto akcentovanou funkci nemohou zastávat a stávají se spíše institutem *sankčním*. Neméně problematickou vidí soudní praxi, kdy byl nárok ze smluvní pokuty přiznáván do budoucna, což je i s poukázáním na judikaturu Nejvyššího soudu¹³⁵ postup nesprávný. Jako problematické vidí ale i změny, které vyplynuly z rekonstrukce občanského práva, spočívající v navázání na možnost souběhu smluvní pokuty a úroků z prodlení a nově uzákoněné dispozitivnosti ustanovení o úrocích z prodlení¹³⁶. Dá se dovozovat, že Koudelka tvrdí, že se pod rouškou uplatňování *principu smluvní volnosti* snižuje ochrana dlužníka vůči nepřiměřeným nárokům jeho věřitele a naopak postavení věřitele značně zlepšuje. Další problém, který Koudelka spatřuje je paradoxně v nově zákonem definované možnosti moderace výše smluvní pokuty soudem. Jednak upozorňuje na to, že se jedná pouze o právo, které nastupuje na návrh, a nikoli o povinnost soudu, jednak nastoluje otázku, zda z textu ustanovení o moderačním právu soudu, které říká, že: „*Nepřiměřeně vysokou smluvní pokutu může soud na návrh dlužníka snížit s přihlédnutím k hodnotě a významu zajišťované povinnosti až do výše škody vzniklé do doby rozhodnutí porušením té povinnosti, na kterou se vztahuje smluvní pokuta. K náhradě škody, vznikne-li na ni později právo, je poškozený oprávněn do výše smluvní pokuty.*“ mizí právo soudu rozhodnout o neplatnosti smluvní pokuty pro její rozpor s dobrými mravy s odkazem na generální klauzuli, v níž se odkazuje na dosavadní praxi, kdy nebylo možno vyslovit neplatnost ujednání smluvní pokuty pouze pro její rozpor s dobrými mravy, které spočívalo v její nepřiměřené výši. Koudelka nabízí ale i otázku, zda soud bude moci smluvní pokutu úplně prominout ve chvíli, kdy věřiteli žádná škoda nevznikne. Zde bych se z pouhého gramatického výkladu citovaného ustanovení klonil k tomu, že ano. Koudelka svůj výklad o smluvní pokutě uzavírá tím, že zatímco pozice věřitele je v každém

¹³⁵ Rozsudek Nejvyššího soudu ČR ze dne 26. 4. 2011, sp. zn. 23 Cdo 4799/2010.

¹³⁶ § 1970 zákona č. 89/2012 Sb.

případě posílena a je téměř nemožné, aby mu vznikla škoda, postavení dlužníků se se současnou právní úpravou zhoršuje.¹³⁷

5.3.4 Exekutorský zápis

Exekutorský zápis byl upraven exekučním řádem až do konce roku 2012, kdy byl zrušen během novelizace zákonem č. 396/2012 Sb. a spočíval v možnosti, kdy mohl exekutor pořídit zápis o dohodě, kterou se jeden účastník zavazoval ke splnění pohledávky, nebo jiného nároku. Spolu s tím účastník v dohodě přistupoval k tomu, že v případě nesplnění jeho povinnosti bude nařízen a proveden výkon rozhodnutí nebo exekuce. V případě, že jednou ze stran byl lichvář, je tak zřejmé, že si pořízením exekutorského zápisu ke své lichvářské pohledávce značně usnadnil budoucí získání majetkového prospěchu. Exekuční zápis se mohl týkat pouze závazkových právních vztahů, nikoli vztahů, které se například týkaly ochrany vlastnického práva s účinky *erga omnes*. I přes to, že se exekutorský zápis již v platném znění exekutorského řádu nevyskytuje, všechny zápisy, které byly pořízeny před tím, než novela nabyla účinnosti, zůstávají v platnosti a je tak možné, že i když časem zřejmě zcela zmizí, bude se s nimi muset soudní praxe do tohoto okamžiku i nadále vypořádávat (viz dále rozebrané usnesení Nejvyššího soudu 8 Tdo 560/2013).¹³⁸ Vzhledem k výše uvedenému si myslím, že je zcela namístě, že bylo ustanovení zákona, upravující exekutorský zápis, zrušeno.

¹³⁷ KOUDELKA, Ladislav, op. cit. (pozn. 3), s. 105-115.

¹³⁸ KOUDELKA, Ladislav, op. cit. (pozn. 3), s. 145-146.

6 Lichva a současné trestní právo

6.1 Lichva a zákon č. 40/2009 Sb. trestní zákoník – hmotněprávní úprava

V současnosti účinný trestní zákoník v zásadě převzal (minimálně v základní skutkové podstatě) konstrukci trestného činu lichvy tak, jak ji známe z předcházející trestněprávní úpravy (viz. kapitola 3). Kvalifikovaná skutková podstata, která trestala výdělečnost lichvy, přejata nebyla, protože ze zákona 40/1961 Sb. zmizela s účinností novelizačního zákona č. 290/1993 Sb. (1. 1. 1994).

6.1.1 Rozebrání pojmových znaků trestného činu lichvy

Skutkovou podstatu trestného činu lichvy nalezneme ve zvláštní části trestního zákoníku v hlavě páté (trestné činy proti majetku), konkrétně v § 218

(1) Kdo zneužívá něčí rozumové slabosti, tísně, nezkušenosti, lehkomyšlnosti nebo něčího rozrušení, dá sobě nebo jinému poskytnout nebo slíbit plnění, jehož hodnota je k hodnotě vzájemného plnění v hrubém nepoměru, nebo kdo takovou pohledávku uplatní nebo v úmyslu uplatnit ji na sebe převede, bude potrestán odnětím svobody až na dvě léta nebo zákazem činnosti.

(2) Odnětím svobody na šest měsíců až pět let nebo peněžitým trestem bude pachatel potrestán,

a) získá-li činem uvedeným v odstavci 1 pro sebe nebo pro jiného značný prospěch,

b) spáchá-li takový čin jako člen organizované skupiny, nebo

c) způsobí-li takovým činem jinému stav těžké nouze.

(3) Odnětím svobody na tři léta až osm let bude pachatel potrestán,

a) spáchá-li čin uvedený v odstavci 1 za stavu ohrožení státu nebo za válečného stavu, za živelní pohromy nebo jiné události vážně ohrožující život nebo zdraví lidí, veřejný pořádek nebo majetek, nebo

b) získá-li takovým činem pro sebe nebo pro jiného prospěch velkého rozsahu.

Objektem, na který trestný čin útočí, je zájem na ochranu svobodné dispozice s majetkem. Předmětem ochrany je možnost správného rozhodování

v *majetkových záležitostech* i samotný *majetek*. Když je zde řeč o majetku, jedná se o majetek jako celek, kam mohou tedy kromě věcí jako takových patřit i další majetkové hodnoty (např. pohledávka, obchodní podíl aj.).¹³⁹ Útok je tedy veden proti samotnému vlastnickému právu¹⁴⁰. Jedná se o právo, které má svou přirozenoprávní povahu a podobně jako jiná základní lidská práva a svobody je nezadatelné, nezcizitelné, nepromlčitelné a nezrušitelné. I přes to není Listinou výslovně definováno – definice vlastnictví a vlastnického práva je tedy ponechána právní teorii a Listina se spokojuje s formulací, že: „Každý má právo vlastnit majetek.“¹⁴¹ Právě z teorie se můžeme dozvědět, že součástí samotného vlastnického práva je i možnost vlastněnou věc ovládat, kdy jsou jako příklady uváděny její držení, požívání nebo užívání, ale i věc ovládat nezávisle a vlastní mocí tzn., že ovládání nesmí být omezeno jinou osobou. Vlastnické právo je chráněno kromě předpisů práva soukromého i předpisy veřejného práva, konkrétně v tomto případě je chráněno trestním zákoníkem, kdy jedním z ustanovení, které ho mají za cíl chránit, je ustanovení o lichvě.¹⁴² Kromě toho je zde chráněna i společnost před uplatňováním hrubě nepřiměřených podmínek pro poskytnutí plnění v závazkových vztazích. Ustanovení má dohlížet v jisté míře i na obsah závazků.¹⁴³

Objektivní stránka trestného činu má dvě alternativy. V první pachatel zneužije některého z taxativně vymezených stavů poškozovaného, přičemž se nemusí vždy jednat pouze o jeden z nich, tedy: rozumové slabosti, tísně, nezkušenosti, lehkomyšlnosti, nebo něčího rozrušení k tomu, aby sobě nebo jinému dal poskytnout nebo slíbit plnění, jehož hodnota je k hodnotě vzájemného plnění v hrubém nepoměru. Zde se jedná o tzv. *lichvu pravou*. Druhá alternativa kriminalizuje jednání, které spočívá v uplatnění pohledávky naplňující výše popsané znaky, popřípadě jejího převedení na sebe s úmyslem ji uplatnit. Zde se jedná o případ, který právní teorie označuje jako tzv. *palichvu*.¹⁴⁴ Palichva je alternativním jednáním trestného činu lichvy a je brána jako samostatná skutková podstata.¹⁴⁵ O palichvu se s odkazem na usnesení Nejvyššího soudu ČR bude jednat i v případě, že pachatel v době uzavírání lichevní smlouvy nevěděl

¹³⁹ ŠÁMAL, Pavel, op. cit. (pozn. 108), s. 1955-1956.

¹⁴⁰ Čl. 11 usnesení předsednictva České národní rady č. 2/1993.

¹⁴¹ Srov. i s čl. 17 Všeobecné deklarace lidských práv.

¹⁴² KLÍMA, Karel. *Komentář k Ústavě a Listině*. 2., rozš. vyd. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2009. ISBN 978-80-7380-140-3, s. 1046-1047.

¹⁴³ KOUDELKA, Ladislav, op. cit. (pozn. 3), s. 193.

¹⁴⁴ ŠÁMAL, Pavel, op. cit. (pozn. 108), s. 1956.

¹⁴⁵ KOUDELKA, Ladislav, op. cit. (pozn. 3), s. 195.

o zákonem vyjmenovaných stavech, které limitují svobodnou vůli poškozeného, ale v průběhu trvání vztahu mezi ním a obviněným se o těchto skutečnostech dozvěděl a za tohoto stavu vůči němu chtěl uplatnit pohledávku (viz i dále).¹⁴⁶ Problém v argumentaci soudu lze možná spatřovat v nerespektování pohledu na subjektivní stránku trestného činu lichvy kdy, jak již bylo zmíněno, je nutné, aby na straně poškozeného existoval jeden ze stavů popisovaných zákonem a tento byl poté zneužíván pachatelem, a to již při uzavírání samotné smlouvy. Další problém může nastat ve chvíli, kdy je v občanskoprávním řízení uplatňován nárok z pohledávky, která je neplatná *ex tunc*. Takové uplatnění by podle Ponížila nemohlo být dokonáným trestným činem lichvy, ale pouze pokusem nezpůsobilým prostředkem.¹⁴⁷ Podobným způsobem proti soudní praxi, která se ustálila při posuzování palichvy, argumentuje i Koudelka, kdy by podle něho při striktním dodržení zákonného textu měla být palichva nepostižitelná a soudní praxi označuje za konfliktní se zákonem, když mluví přímo o extenzivním výkladu, který je zastáván soudy při stíhání palichvy i způsobem, který byl popsán výše. Koudelka má za nutné i provést změnu zákonné úpravy palichvy, a to tak, aby přímo v zákonném textu bylo stanoveno, že „*Osoba, která pohledávku uplatňuje nebo ji na sebe převádí, nemusí být obeznámena s jejím úplným a pravým obsahem ani s okolnostmi, za nichž vznikla od jejího počátku a vědomé zneužití nepříznivých vlastností na straně poškozeného se vztahuje až k momentu převedení nebo uplatnění pohledávky.*“¹⁴⁸ Tato interpretace se ovšem dá konfrontovat s úmyslem zákonodávce, který je z předmětného ustanovení, byť třeba nešťastně formulovaného, zjevný.

Vzhledem k cíli, jehož se snaží svým jednáním pachatel dosáhnout, je lichva *obohacovacím* trestným činem proti majetku.

Pokud se osoby pachatele týče, může jím být kdokoli (viz § 22 trestního zákoníku) a není třeba, aby jím byl speciální nebo konkrétní subjekt¹⁴⁹ (srov. např. §§ 347 a 222 trestního zákoníku). Na základě novely¹⁵⁰ zákona o trestní odpovědnosti právnických osob a řízení proti nim¹⁵¹, která přinesla úpravu § 7,

¹⁴⁶ Usnesení Nejvyššího soudu ČR ze dne 22. 4. 2003, sp. zn. 5 Tdo 248/2003.

¹⁴⁷ PONÍŽIL, Jiří, op. cit. (pozn. 11).

¹⁴⁸ KOUDELKA, Ladislav, op. cit. (pozn. 3), s. 232.

¹⁴⁹ VICHEREK, Roman. Základní skutková podstata lichvy dle § 218 odst. 1 tr. zákoníku [online]. [cit. 2019-02-12]. Dostupné z: <https://www.epravo.cz/top/clanky/zakladni-skutkova-podstata-lichvy-dle-218-odst-1-tr-zakoniku-77208.html>

¹⁵⁰ novelizující zákon č. 183/2016 Sb.

¹⁵¹ Zákon č. 418/2011 Sb., o trestní odpovědnosti právnických osob a řízení proti nim.

spočívající v otočení principu výčtu trestných činů v tomto ustanovení – tzn., že právnické osoby jsou odpovědné za všechny trestné činy, pokud nejsou z odpovědnosti za ně výslovně vyloučeny, mohou být pachateli trestného činu lichvy i právnické osoby.¹⁵² Dříve toto ustanovení obsahovalo taxativní výčet trestných činů, kterých se mohla právnická osoba dopustit. Touto změnou se zákonodárce mimo jiné vypořádal i s výtkami odborné veřejnosti, která požadovala přinejmenším zařazení lichvy mezi trestné činy v původním § 7 vyčtené, kdy bylo poukazováno nejen na fakt, že se tohoto činu právnické osoby nejen mohou dopustit, ale i dopouští, ale i na mnohem praktičtější aspekty. Koudelka například uvádí, že pokud se části lichevního jednání dopouští jedna a další částí jiná osoba, přičemž obě zastupují příkladmo společnost s ručením omezeným, bylo prokázání jednotného úmyslu směřujícímu ke spáchání trestného činu lichvy těchto dvou osob velmi složité.¹⁵³

Pro posouzení jednání pachatele jako trestného činu podle § 218 trestního zákoníku je kromě plnění, jehož hodnota je k hodnotě vzájemného plnění v hrubém nepoměru, klíčový i *stav poškozeného*. Pro tento trestný čin relevantní stavy osoby, která je poškozována, spočívají v omezení jeho *svobody rozhodování*. Stavy jsou vyčteny hned ze začátku § 218 a jedná se o výčet **taxativní**, tedy výčet, který nelze výkladem rozšiřovat. Těmito stavy jsou: *rozumová slabost, tíseň, nezkušenost, lehkomyšlnost, nebo rozrušení poškozeného*.¹⁵⁴

Rozumová slabost je stav, při němž poškozený není schopen rozpoznat hodnotu svého plnění (nebo slibu) a hodnotu vzájemného plnění pachatele. Příčinami tohoto stavu mohou být např. slabomyšlnost, nedostatečné intelektové schopnosti, nebo jiné poruchy psychiky jako důsledek duševní poruchy, choroby, nebo opožděného vývoje. Projevem všech těchto příčin je především neschopnost logického uvažování a myšlení.¹⁵⁵ Podobnou definici, kterou nám dává komentářová literatura, poskytuje i literatura jiná (učebnice), v níž se píše např.

¹⁵² Ještě před změnou ustanovení § 7 popsáním způsobem byly diskutovány možnosti rozšíření výčtu, který by obsahoval i trestný čin lichvy.

¹⁵³ KOUDELKA, Ladislav, op. cit. (pozn. 3), s. 233.

¹⁵⁴ ŠÁMAL, Pavel, op. cit. (pozn. 108), s. 1956.

¹⁵⁵ ŠÁMAL, Pavel, op. cit. (pozn. 108), s. 1956, srov. i ŠMERDA, Radek. § 218. In DRAŠTÍK, Antonín, Robert FREMR, Miroslav RŮŽIČKA, Alexandr SOTOLÁŘ aj. *Trestní zákoník: Komentář, 1. díl*, (§ 1-232) [systém ASPI]. Wolters Kluwer. [cit. 2019.02.19]. ASPI_ID KO40_2009CZ. Dostupné v Systému ASPI. ISSN: 2336-517X.

o stavu neschopnosti rozpoznat hodnotu vzájemných plnění, bez přihlédnutí k intelektovým schopnostem v jiných směrech.¹⁵⁶

Ve stavu *tísně* je poškozený, který se ocitá v mimořádně tíživé situaci buď vlastní, nebo se v ní ocitají osoby, jejichž tíseň pociťuje jako svou vlastní. Tento stav může být vyvolán i přechodnou naléhavou potřebou, již není poškozený schopen uspokojit a tato může vést k omezení volnosti v rozhodování. Literatura zde uvádí příklad situace, kdy poškozený je zároveň dlužníkem jiného věřitele, v případě nesplacení této jiné pohledávky mu hrozí ztráta části, nebo celého jeho majetku a tak je ochoten uzavřít i smlouvu, kterou bychom označili jako lichevní jen proto, aby se tomuto následku svého předchozího závazku vyhnul.¹⁵⁷ Jinou situací může být moment, kdy poškozený sice dostatek vlastních finančních prostředků má, ale nemá je při sobě - příkladmo ve chvíli, kdy je okraden ve vzdáleném zahraničí. Zde je nutno zmínit pro porovnání i judikaturu prvorepublikovou. Již v tehdejších rozhodnutích můžeme nalézt definici tísně ne nepodobnou definici, kterou užíváme nyní a to konkrétně, kdy je tíseň označena jako „ ... stav jmění dlužníkovy, že dlužník cítí naléhavou potřebu, opatřit sobě nedostávající se mu hotovost úvěrem a jest právě důvodů této naléhavé potřeby nucen a povolný ku slíbení nebo poskytnutí úplaty, jejíž majetková hodnota k hodnotě toho, čeho se mu půjčkou dostane, jest v nápadném nepoměru.“¹⁵⁸ Ze současné judikatury se dozvídáme několik důležitých poznatků, a to, že spoluzaviňujícím faktorem při vzniku tísně může být i stav závislosti.¹⁵⁹ „Není podstatné, zda si (poškozený) stav způsobil sám nebo zda k němu došlo pod vlivem okolností na něm nezávislých.“¹⁶⁰ Neméně důležitý poznatek nalezneme v rozhodnutí Nejvyššího soudu ČR ze dne 22. 4. 2003, sp. zn. 5 Tdo 248/2003, v němž soud dovozuje, že trestného činu lichvy se lze dopustit také v případě, kdy původní pohledávka nebyla sjednávána s vědomím dlužníkovy tísně, ale tato tíseň již byla známa při uplatnění lichvářské pohledávky v občanskoprávním řízení.

¹⁵⁶ NOVOTNÝ, Oto, Adolf DOLENSKÝ a František PÚRY. *Trestní právo hmotné*. 3. přeprac. vyd. Praha: Codex, 1997. ISBN 80-859-6324-8, s. 67, srov i JELÍNEK, Jiří. *Trestní právo hmotné: obecná část, zvláštní část*. 3. vyd. Praha: Leges, 2013. Student (Leges). ISBN 978-80-87576-64-9, s. 726.

¹⁵⁷ VANTUCH, Pavel. *Hospodářská trestná činnost: komentář*. 2., dopl. a přeprac. vyd. Brno: Rašínova vysoká škola, 2010. Velké komentáře. ISBN 978-80-87001-19-6.

¹⁵⁸ Rozhodnutí Nejvyššího soudu Československé republiky ze dne 19. 10. 1925 sp. zn. Zm II 247/25.

¹⁵⁹ ke stavu závislosti např. rozsudek Nejvyššího soudu ČR ze dne 23. 11. 1979, sp. zn. 6 Tz 62/79, publikováno ve Sbírce soudních rozhodnutí a stanovisek, 4-5/1980 jako R 23/1980 tr. nebo R 7/1957 Sb. rozh. tr.

¹⁶⁰ Usnesení Krajského soudu v Českých Budějovicích ze dne 28. 2. 2000, sp. zn. 3 To 904/99, publikováno ve Sbírce soudních rozhodnutí a stanovisek, 1/2001 jako R 5/2001.

Pokud bychom v judikatuře chtěli hledat i negativní vymezení stavu tísně, můžeme ho nalézt např. v rozsudku Nejvyššího soudu ČSR ze dne 23. 11. 1979 sp. zn. 6 Tz 62/79 (publikováno jako R 23/1980), kde za stav tísně není bez dalšího považována situace, kdy manželka bydlí s manželem ve společné domácnosti během rozvodového řízení. (Nicméně je vhodné podotknout, že zde se jednalo o případ trestného činu útisku.)

Nezkušenost spočívá v absenci schopnosti, či zkušenosti vyřizovat majetkové záležitosti (nedostatečná znalost cen, obchodních možností) na straně poškozeného. Bývá spojena s důvěřivostí vůči osobě pachatele. Absence schopností a zkušeností může vyplývat z neseznalosti poškozeného v určitém odvětví, jako je kupříkladu podnikání, nebo jiné oblasti lidské činnosti (vyřizování osobních, popř. rodinných záležitostí atd. [Zde se bude typicky jednat o případy poškozených nezletilých.]).¹⁶¹

Lehkomyslný poškozený není schopen si do důsledku uvědomit rozsah a závažnost svého jednání, tedy dopadů poskytnutého nebo slíbeného plnění. Dalším faktorem zde může být nedostatečná informovanost o rizicích, ale též neznalost všech podstatných souvislostí. Tato neznalost souvislostí ovšem nemůže být navozena uvedením poškozeného v omyl ze strany pachatele. V takovém případě by se jednalo o trestný čin podvodu podle ustanovení § 209 trestního zákoníku. Může se jednat i o situaci, která spočívá ve vlastním podcenění situace poškozeným.¹⁶² Pokud si přečteme původní základní skutkovou podstatu lichvy, kterou můžeme nalézt v § 253 zákona č. 140/1961 Sb. trestního zákona, zjistíme, že zde došlo o rozšíření právě o stav lehkomyslnosti. Právě zde bylo možno zaznamenat některé obavy, které poukazovaly na jeho nedostatečnou definici. Docházelo i k argumentaci, která poukazovala na možnost zablokování činnosti nebankovních subjektů, která spočívala v poskytování půjček, čímž by byla tato část trhu poškozena. Praxe zatím ukazuje, že tyto obavy byly zřejmě plané a k takto výrazným excesům dnes nedochází.¹⁶³

Rozrušení je stav, který je popisován jako prudké hnutí mysli vyvolané bezprostředně předcházející událostí, zvláště citelně zasahující citovou složku duševního života poškozeného, a to až do takové míry, kdy není schopen uvážít

¹⁶¹ ŠÁMAL, Pavel, op. cit. (pozn. 108), s. 1956. K témuž: VANTUCH, Pavel, op. cit. (pozn. 157) s. 157-158.

¹⁶² ŠÁMAL, Pavel, op. cit. (pozn. 108), s. 1956-1957.

¹⁶³ VICHEREK, Roman, op. cit. (pozn. 149).

vzájemný poměr mezi svým a pachatelovým plněním. Zcela zjevný je zde případ náhlého úmrtí v rodině. Dalšími mohou být ztráta živitele nebo nehoda, která je spojena s újmou na zdraví či majetku.¹⁶⁴ V zásadě stejnou definicí je vnímání stavu rozrušení jako situace, kdy dochází k prudkému hnutí mysli, vyvolaného bezprostřední předcházející událostí, která zvláště intenzivně zasáhla citovou složku duševního života a současně dočasně otupila schopnost logického uvažování o tom, zda hodnota plnění poškozeného odpovídá hodnotě vzájemného plnění pachatele.¹⁶⁵

Výše popsané stavy nemusí být, jak již bylo zmíněno výše, nutně oddělené a mohou se v závislosti na situaci různě prolínat, nebo na sebe navazovat. I proto není jejich izolované posouzení vždy možné.¹⁶⁶

Plnění, které je poskytováno, může podobně jako v jiných právních jednáních spočívat jak v aktivní (*dare, facere*), tak pasivní (*omitere, pati*) činnosti. Bude se typicky jednat o závazkový právní vztah (k institutům půjčování peněz na úrok viz výše) s tím, že plnění může být jak peněžité, tak věcné. Není nijak relevantní, zda se jedná o právní vztah občanskoprávní nebo např. obchodněprávní. Předmětem plnění kromě jasných příkladů, kterými jsou dání věci a zaplacení finanční částky, může být i smluvní pokuta, pro případ lichvy typicky v neúměrné výši. Plnění je poskytnuto, pokud pachatel nebo jiná osoba přijme od poškozeného výše popsany předmět plnění. Slib plnění může mít různé podoby – smlouva o smlouvě budoucí, zajištění závazku převodem práva aj. Co se zajištění závazku převodem např. vlastnického práva k nemovitosti týče, je zde rozhodnutí Nejvyššího soudu ČR¹⁶⁷, kde soud konstatuje, že při naplnění všech ostatních znaků lichvy lze ve vztahu k tomuto akcesorickému závazku dovozovat odpovědnost za trestný čin lichvy, ovšem s upřesněním, že toto pachatelovo jednání musí být vedeno alespoň eventuálním úmyslem. Jak plnění, tak slib plnění mohou být ve prospěch samotného pachatele, či jiné osoby, nebo částečně ve prospěch pachatele a částečně ve prospěch jiné osoby. Prospěch pachatele tedy nevylučuje prospěch další osoby a naopak. Pokud se formy smlouvy, která bude

¹⁶⁴ ŠÁMAL, Pavel, op. cit. (pozn. 108), s. 1957, srov i ŠMERDA, Radek. § 218. In DRAŠTÍK, Antonín, Robert FREMR, Miroslav RŮŽIČKA, Alexandr SOTOLÁŘ aj. *Trestní zákoník: Komentář, 1. díl*, (§ 1-232) [systém ASPI]. Wolters Kluwer. [cit. 2019.02.19]. ASPI_ID KO40_2009CZ. Dostupné v Systému ASPI. ISSN: 2336-517X

¹⁶⁵ DOLENSKÝ, Adolf, op. cit. (pozn. 156), s. 97.

¹⁶⁶ ŠÁMAL, Pavel, op. cit. (pozn. 108), s. 1957.

¹⁶⁷ Rozsudek Nejvyššího soudu ČR ze dne 29. 3. 2001, sp. zn. 4 Tz 6/2001.

uzavřena jako lichevní, týče, půjde typicky o smlouvy kupní, o zápůjčce, směnnou.¹⁶⁸

Co se týče znaku *hrubého nepoměru*, není zákonem přesněji definován¹⁶⁹ – jeho výklad je tedy ponechán judikatuře. Je určován vždy pro danou situaci, a to na základě současných objektivních směnných hodnot obou plnění. Hodnota vzájemného plnění se určuje podle pravidel pro určení výše škody, bude tedy odstupňována podle ustanovení § 138 odst. 1 trestního zákoníku od 5 000 Kč po 5 000 000 Kč – pokud se bude jednat o plnění peněžité. V případě plnění věcného se použije § 137 odst. 1 výše zmíněného zákona, tudíž se bude vycházet z částky, za kterou se věc, která byla předmětem útoku, v době a v místě obvykle prodávala, případně z účelně vynaložených nákladů na obstarání stejné nebo obdobné věci nebo uvedení věci v předešlý stav. Věta předchozí platí i pro určování hodnot jiných předmětů plnění než jsou věci.¹⁷⁰ Judikatura nás na tomto místě upozorňuje na to, že kromě hodnoty plnění je třeba brát ohled i např. na dobu, na kterou byla půjčka uzavřena.¹⁷¹ Také nezáleží na výši výsledné škody, která není pojmovým znakem tohoto trestného činu. Záleží pouze na vzájemném srovnání obou plnění. Dolní hranice trestnosti se ovšem bude i tak určovat na hodnotě nikoli nepatrné – toto komentář dovozuje nikoli z ustanovení o lichvě (§ 218 trestního zákoníku), ale z ustanovení § 209 odst. 1 – tedy z ustanovení o podvodu s tím, že právě tento trestný čin je lichvě povahově nejbližší.¹⁷² Z novější judikatury se můžeme dozvědět, že podstatná je hodnota věci v den, kdy došlo k jejímu převodu na pachatele a nemá být brán ohled na její případné pozdější znehodnocení.¹⁷³ Pokud bychom hledali konkrétní příklad *hrubého nepoměru*, musíme se opět obrátit na judikaturu, která spatřuje *hrubý nepoměr* plnění např. v uzavření smlouvy o půjčce 293 000 Kč na dobu 3 měsíců, obsahující zároveň příslib uhrazení smluvní odměny ve výši 131 850 Kč.¹⁷⁴ Další a přesnější definici *hrubého nepoměru* můžeme nalézt v usnesení Nejvyššího soudu ČR ze dne 12. 1. 2005, sp. zn. 5 Tdo 1282/2004, kde soud dovozuje, že při

¹⁶⁸ ŠÁMAL, Pavel, op. cit. (pozn. 108), s. 1957.

¹⁶⁹ Lze se zde ptát, zda se nevymezení tohoto znaku nedostává ustanovení § 218 do rozporu se zásadou určitosti trestněprávních norem (*nullum crimen sine lege certa*).

¹⁷⁰ ŠÁMAL, Pavel, op. cit. (pozn. 108), s. 1957.

¹⁷¹ Usnesení Krajského soudu v Českých Budějovicích ze dne 28. 2. 2000, sp. zn. 3 To 904/99, publikováno ve Sbírce soudních rozhodnutí a stanovisek, 1/2001 jako R 5/2001-II.

¹⁷² ŠÁMAL, Pavel, op. cit. (pozn. 108), s. 1957.

¹⁷³ Usnesení Nejvyššího soudu ČR ze dne 29. 5. 2017, sp. zn. 6 Tdo 662/2017.

¹⁷⁴ Usnesení Krajského soudu v Českých Budějovicích ze dne 28. 2. 2000, sp. zn. 3 To 904/99, publikováno ve Sbírce soudních rozhodnutí a stanovisek, 1/2001 jako R 5/2001-II.

poskytování úvěrů a půjček existuje hranice pro úroky, díky které můžeme odlišit běžnou podnikatelskou činnost a lichvu. Tuto hranici soud stanovuje jako úroky dosahující 70 % a více za rok. Ještě nižší hranici můžeme nalézt v usnesení Nejvyššího soudu ČR ze dne 22. 4. 2003, sp. zn. 5 Tdo 248/2003, publikovaném jako NS 25/2004-T 597, kde soud označuje jako takovou částku 66 % za rok (resp. 5,5 % měsíčně). Dále soud dospěl i k závěru, že pro posouzení trestnosti jednání pachatele postačuje, pokud má lichvářskou povahu alespoň sjednaný úrok a nemusí ji mít i samotná půjčená peněžní částka. Ani výše 66 % není závaznou spodní hranicí a je možné tak hrubý nepoměr spatřovat i při rozdílech nižších.¹⁷⁵

Mezi výše zmíněným stavem poškozeného a hrubým nepoměrem vzájemného plnění musí být příčinná souvislost a stavy musejí alespoň spoluzpůsobit poskytnutí nebo slib hrubě nepřiměřeného plnění.¹⁷⁶

Zvláštní alternativou jednání, které je popsáno v odstavci 1. alinea 1, je jednání, při němž pachatel *uplatňuje* lichvářskou pohledávku, nebo ji na sebe s tímto úmyslem převádí. Pohledávka je právem věřitele na plnění. Převod pohledávky spočívá v právním úkonu, na základě něhož se pachatel stává věřitelem. (Bude se typicky jednat o postoupení pohledávky tzv. *cessi* - § 524 zákona č.89/2012 Sb. občanského zákoníku.) Skutečnost úplatnosti nebo bezúplatnosti tohoto převodu nehraje pro postih trestného činu lichvy roli. Musí se ovšem vždy jednat o převod pohledávky, která má lichevní charakter a pachatel musí být veden alespoň úmyslem pohledávku uplatnit.¹⁷⁷ Zároveň osoba pachatele je zde rozdílná od osoby, která lichvářskou pohledávku sjednala. Pokud by osoba byla totožná tedy pachatel by si dal slíbit plnění za výše rozebraných podmínek a poté sám tuto pohledávku uplatňoval u soudu. Bylo by mu přičítáno pouze jednání podle alinei první.¹⁷⁸

Jak již bylo výše naznačeno, trestný čin lichvy je úmyslným trestným činem, přičemž zavinění ve formě úmyslu musí obsahovat jak výše popsání okolnosti (rozumová slabost, tíseň atd.), tak lichvářská povaha pohledávky.¹⁷⁹ Právě tato kombinace úmyslů může způsobit problémy při trestním stíhání a to při

¹⁷⁵ VICHEREK, Roman, op. cit. (pozn. 149), k témuž VANTUCH, Pavel, op. cit. (pozn. 157) s. 159.

¹⁷⁶ ŠÁMAL, Pavel, op. cit. (pozn. 108), s. 1958.

¹⁷⁷ ŠÁMAL, Pavel, op. cit. (pozn. 108), s. 1958.

¹⁷⁸ Usnesení Nejvyššího soudu ČR ze dne 12. 1. 2005, sp. zn. 1282/2004, publikováno ve Sbirce soudních rozhodnutí a stanovisek, 9/2005 jako R 52/2005.

¹⁷⁹ Rozsudek Nejvyššího soudu ČR ze dne 29. 3. 2001, sp. zn. 4 Tz 6/2001, publikováno v Souboru trestních rozhodnutí NS, 4/2001 jako T 108.

jejím prokazování. Zejména se vyskytne problém při prokazování úmyslu ve vztahu ke zneužití některého ze stavů poškozeného, prokazování hrubého nepoměru i vzhledem k existující judikatuře bude méně obtížné. OČTŘ zde musí pachateli prokázat, že věděl, v jakém stavu je osoba poškozená a že pod tímto stavem i jedná. Ještě složitější bude toto prokázat u jednání, které je upraveno v alinei 2., kdy pachatel nemusí být přítomen na místě uzavírání lichevní smlouvy, nemusí znát majetkové poměry poškozeného, ani jeho psychický stav, ani důvody, proč si bere půjčku za vysoký úrok a nesjedná si ji jako standartní bankovní půjčku za úrok nižší. Osoba, na niž je půjčka převáděna, jedná zpravidla pouze s osobou, která smlouvu původně uzavřela, i když se může zdát nepravděpodobné, že by na sebe někdo převáděl pohledávku s až podezřele vysokým úrokem bez toho, aby zkoumal okolnosti, které provázely uzavření předmětného kontraktu. Problémem je, že i kdyby se na tyto skutečnosti osoba, na niž je kontrakt převáděn, dotazovala, bude se jí dispozice s těmito skutečnostmi jen těžko prokazovat. Možností, byť zcela nepravděpodobnou, je zde výpověď osoby, která původní lichvářskou smlouvu uzavírala, což by jí mohlo způsobit trestní stíhání pro přečin lichvy dle alinei první a lze dovozovat, že tato osoba rovnou využije svého práva nevypovídat, nebo lichevní jednání popře.¹⁸⁰

Co se otázky dokonání týče, pro alineu 1. platí, že trestný čin je dokonán již v okamžiku, kdy pachatel dá sobě, nebo jinému, výše popsané plnění *slíbit* a zároveň zneužívá jednoho z taktéž výše popsaných stavů (rozumová slabost, tíseň atd.)¹⁸¹ Zde se dá dovozovat, že se jedná o trestný čin předčasně dokonáný, jelikož skutková podstata již sama o sobě obsahuje popis jednání, které by mohlo být jinak považováno za jiné vývojové stádium trestného činu (příprava, pokus), a to slib. Tedy ke kriminalizaci jednání zde dochází, aniž bylo plněno a následkem jednání pachatele není vznik poruchy.¹⁸² Literatura o tomto bohužel mlčí.

Alinea 2 je dokonána uplatněním lichvářské pohledávky. Může dojít k přijetí plnění z lichevní smlouvy, nebo k jejímu vymáhání, nebo pouze převodem takové pohledávky na sebe v úmyslu ji uplatnit.¹⁸³ Zde bych si dovilil použít stejné úvahy, jako v odstavci předcházejícím a jednání, kdy na sebe někdo

¹⁸⁰ VICHEREK, Roman, op. cit. (pozn. 149).

¹⁸¹ ŠÁMAL, Pavel, op. cit. (pozn. 108), s. 1958.

¹⁸² Jiným typickým předčasně dokonáným trestným činem je úvěrový podvod podle § 211 trestního zákoníku. Ani zde není potřeba, aby se dostavil následek, důležité je již poskytnutí nepravdivých, nebo hrubě zkreslených údajů.

¹⁸³ ŠÁMAL, Pavel, op. cit. (pozn. 108), s. 1958.

převádí pohledávku, o které ví, že je lichevní a jedná tak v úmyslu ji později uplatnit, bych označil za předčasně dokonaný trestný čin.

Jak již bylo opakovaně zmíněno, ke spáchání trestného činu lichvy je nutná kombinace úmyslu směrem k hrubému nepoměru plnění a úmyslu směrem ke zneužití některého ze zákonem vyjmenovaných stavů poškozované osoby. Vicherek zde dovozuje, že k tomuto např. v praxi poskytování půjček nebankovními společnostmi, které bychom si snadno mohli představit jako pachatele lichvy, nedochází i proto, že nebankovní společnosti poskytující půjčky na vysoký úrok¹⁸⁴ tyto informace o eventuálně poškozené osobě ani nezjišťují a řešení těchto případů je tak odkázáno vně trestní právo.¹⁸⁵ Zde by se zřejmě nabízelo řešení, kterým by byla změna formy zavinění ve vztahu zneužití něčího stavu z úmyslné na nedbalostní, čímž by se právě společnosti poskytující nebankovní úvěry za lichvářských podmínek dostaly při pokračování ve stávající praxi pod režim trestního práva. Trestný čin lichvy by se tak ovšem více přiblížil konstrukci neúměrného zkrácení podle občanského práva. Jinou možností s mnohem spekulativnějšími výsledky by byla úprava zákona o spotřebitelském úvěru,¹⁸⁶ spočívající v povinnosti poskytovatelů zjišťovat stav a majetkové poměry spotřebitele, se kterým má být uzavírána smlouva. Argumentem pro tuto úpravu by bylo například i to, že zákon již obsahuje ustanovení, která mají jednoznačně za cíl chránit spotřebitele před případným podvodem. Jedná se o ustanovení § 77 zákona o spotřebitelském úvěru. V ustanovení § 3 tohoto zákona dnes najdeme i vymezení *roční procentní sazby nákladů* (dále jen *RPSN*), jež může potenciálnímu spotřebiteli sloužit k porovnání cen spotřebitelských úvěrů, a to díky tomu, že se jedná o informativnější údaj, než je pouhá úroková míra, protože zahrnuje „...veškeré náklady včetně úroků, provizí, daní, poplatků nebo jiných obdobných peněžitých plnění a veškerých dalších plateb, které spotřebitel musí zaplatit v souvislosti se spotřebitelským úvěrem a které jsou poskytovateli známy...“¹⁸⁷

K předcházejícímu odstavci bude zřejmě zajímavá reakce soudní praxe na nedávný náleží Ústavního soudu **sp. zn. III. ÚS 4129/18** ze dne 26. 2. 2019, v němž Ústavní soud činí dovozuje, že: „Lze ... učinit dílčí závěr, že poskytovatel

¹⁸⁴ Srov. s tabulkou č. 7.

¹⁸⁵ VICHEREK, Roman, op. cit. (pozn. 149).

¹⁸⁶ Zákon č. 257/2016 Sb., o spotřebitelském úvěru.

¹⁸⁷ § 3 odst. 2 písm d) zákona o spotřebitelském úvěru.

úvěru, kdy dlužník je v postavení spotřebitele, má jednoznačnou povinnost prověřit spotřebitelovu schopnost plánovaný úvěr splatit...“ Je otázkou, jak se k tomuto nálezu Ústavního soudu kromě praxe obecných soudů, jejichž úkolem je podle Ústavního soudu vést poskytovatele úvěrů ke zjišťování těchto informací, a to i prohlášením neplatnosti předmětné smlouvy pro rozpor s dobrými mravy, postaví sami poskytovatelé úvěrů. Samotný Ústavní soud tuto podmínku nepovažuje za nijak přemrštěnou a dovozuje, že i když tyto podmínky nejsou výslovně stanoveny v zákonném předpisu, jedná se o tak obecné principy, že jejich právní zakotvení není nutné. Toto rozhodnutí podle mého názoru jen potvrzuje správnost domněnek, které jsem činil v předcházejícím odstavci směrem k zjišťovacím povinnostem poskytovatelů úvěrů vůči jejich potencionálním klientům.

V odstavci 2. a 3. § 218 trestního zákoníku se nacházejí kvalifikované skutkové podstaty, jejichž aplikace podmiňuje užití vyšší trestní sazby (6 měsíců až 5 let a 3 léta až 8 let). První nastává v situacích, kdy je jednáním popsáním v předcházejícím odstavci získán značný prospěch, který může získat jak pachatel sám, tak osoba od něho odlišná. Určující hranice pro značný prospěch je v souladu s ustanovením § 138 trestního zákoníku 500 000 Kč a odvíjí se od hodnoty vzájemných plnění pachatele a poškozeného a měla by představovat rozdíl mezi nimi, který bude ve prospěch pachatele nebo jiné zvýhodněné osoby. Jelikož zákon nevyžaduje zavinění ve formě úmyslu, postačí zavinění z nedbalosti^{188 189}.

Dále je zde možnost, že pachatel páchá trestný čin v rámci organizované skupiny, kterou komentář definuje jako: „... *cílevědomé uskupení lidí, jejichž součinnost směřuje ke spáchání trestného činu...*“¹⁹⁰ a dále dodává, že skupina se vyznačuje dělbou úkolů mezi svými členy, důsledkem čehož je plánovitost a koordinovanost, které vedou ke zvýšení pravděpodobnosti úspěšného spáchání trestného činu. Předchozí znaky organizované skupiny zároveň zvyšují škodlivé dopady jí spáchaného trestného činu na společnost. Není nutné, aby skupina měla trvalý charakter, ani aby měla posloužit ke spáchání vícero trestných činů a stejně tak není nutné, aby existovalo formalizované přijetí do skupiny. Postačuje pouhé

¹⁸⁸ § 17 písm. a) zákona č. 40/2009 Sb.

¹⁸⁹ ŠÁMAL, Pavel, op. cit. (pozn. 108), s. 1958-1959.

¹⁹⁰ Srov. rozsudek Nejvyššího soudu ČSR ze dne 18. 6. 1985 sp. zn. 11 To 51/85, publikováno ve Sbírce soudních rozhodnutí a stanovisek, 7-8/1986 jako R 45/1986 tr. nebo VANTUCH, Pavel, op. cit. (pozn. 157) s. 160.

včlenění se aktivním podílem na její činnosti.¹⁹¹ Pro spáchání trestného činu lichvy v rámci organizované skupiny je nutná přítomnost úmyslu být nepřímého.¹⁹² Zavedení kvalifikované podstaty spočívající ve spáchání trestného činu lichvy v rámci organizované skupiny kritizuje ve své monografii např. Koudelka, když říká, že: „*Je zřejmě zbytečné, že se kvalifikovanou skutkovou podstatou stalo páchaní trestného činu lichvy v organizované skupině.*“ Koudelka argumentuje složitostí prokázání, zda osoba jednala nebo nejednala jako člen organizované skupiny. Dále odkazuje na předchozí teze¹⁹³ o postihování lichvy provozované výdělečně nebo po živnostensku, kdy by podle něho prokazatelné jednání v organizovaných skupinách spadalo do těchto kategorií.¹⁹⁴

Další okolností podmiňující použití vyšší trestní sazby je způsobení stavu těžké nouze. Nouze je definována jako *neuspokojená důležitá životní potřeba* poškozeného, která mu zároveň, alespoň subjektivně, znesnadňuje život. Příklady nouze mohou být například nedostatek prostředků k zakoupení stravy a ošacení, ztráta bydlení, dlouhodobá nezaměstnanost nebo nepříznivý zdravotní stav. Šámal dále odlišuje tuto kvalifikovanou podstatu od obecné přitěžující okolnosti (§ 42 písm. d) trestního zákoníku) a to tak, že v tomto případě je oběť trestného činu uvedena ve stav těžké nouze tím, že například díky vyplacenému hrubě nepoměrnému plnění nemá již dostatek finančních prostředků na uspokojování svých životních potřeb. Nakonec se musí jednat o nouzi, která se vymyká běžným případům a je nesnadno nebo zcela nepřekonatelná vlastními prostředky poškozeného, aby se dala označit jako těžká nouze.¹⁹⁵ Jako příklad z judikatury je možno uvést situaci, kdy poškození jednajících v tísní z obavy o ztrátu domu podepsali úvěrovou smlouvu, kde byl úvěr zajištěn nemovitostmi, které měly dvojnásobnou cenu jistiny. Poškození se tak podle soudu dostali do stavu těžké nouze, která spočívala ve ztrátě domova a možnosti bydlení.¹⁹⁶ Opět je zde dostačující pouhé zavinění z nedbalosti.

Odstavec 3. § 218 nám vyjmenovává dvě další situace, za nichž lze užít vyšší trestní sazbu. Lichva je zde již zločinem (viz § 14 trestního zákona). První z nich je spáchání činu podle odst. 1 za zvlášť tíživých stavů. Těmito stavy jsou

¹⁹¹ ŠÁMAL, Pavel, op. cit. (pozn. 108), s. 1433. K témuž ŠÁMAL, Pavel, op. cit. (pozn. 107), s. 484-486.

¹⁹² ŠÁMAL, Pavel, op. cit. (pozn. 108), s. 1959.

¹⁹³ Srov. např. KOUDELKA, Ladislav, op. cit. (pozn. 3), s. 182.

¹⁹⁴ KOUDELKA, Ladislav, op. cit. (pozn. 3), s. 200.

¹⁹⁵ ŠÁMAL, Pavel, op. cit. (pozn. 108), s. 1959.

¹⁹⁶ Usnesení Nejvyššího soudu ČR ze dne 25. 5. 2016, č. j. 7 Tdo 431/2016-43.

stav ohrožení státu, válečný stav, živelná pohroma nebo jiná událost vážně ohrožující život nebo zdraví lidí, veřejný pořádek nebo majetek. Zde nám opět postačuje zavinění ve formě nedbalosti.¹⁹⁷ Stav ohrožení státu¹⁹⁸ je vyhlášen Parlamentem České republiky na návrh vlády v případě, kdy je bezprostředně ohrožena svrchovanost státu nebo územní celistvost státu nebo demokratické základy státnosti. Stejně tak je vyhlášen válečný stav¹⁹⁹, který náleží k situacím, kdy je Česká republika napadena nebo je třeba plnit závazky o společné obraně proti napadení.²⁰⁰ Živelnou pohromou je škodlivé působení přírodních sil, kterými může být povodeň, požár sucho a jejich následky. Za příklady jiné události vážně ohrožující život, veřejný pořádek nebo majetek nám komentář uvádí rozsáhlé nepokoje, vzpoury vězňů, teroristické akce nebo různé dopravní nehody. Pokud by se jednalo o obecnou přitěžující okolnost podle ustanovení § 42 písm. j), pachatel by tyto situace sice sám nezpůsobil, ale zneužil by jich k usnadnění páčání své vlastní trestné činnosti.²⁰¹ Podle beckovského komentáře k ustanovení § 218 odst. 1, odst. 3, písm. a) se ovšem výslovně nevyžaduje úmyslné zavinění ze strany pachatele. Pachatel o těchto okolnostech vědět nemusí a postačí zde i nevědomá nedbalost pachatele.²⁰² Nejsem si jist, zda komentář nedělá chybu, když k této kvalifikované skutkové podstatě nepřistupuje podobným způsobem, jakým přistupuje ke kvalifikované skutkové podstatě páčání v rámci organizované skupiny, kdy komentář zjednodušeně řečeno argumentuje povahou organizované trestné činnosti a zda se i na tuto kvalifikovanou skutkovou podstatu nedá dívat tím pohledem, že ji z povahy věci nelze naplnit nedbalostně vzhledem k tomu, že povahou páčání trestného činu za některého vyjmenovaného stavu je zneužití této situace k páčání své trestné činnosti.

Druhá situace, které se odstavec 3 věnuje, je získání prospěchu značného rozsahu. Značný rozsah je majetkový prospěch ve výši minimálně 5 000 000 Kč, který může získat jak pachatel, tak i kterákoli jiná osoba. Jeho výše se bude počítat stejným způsobem, jako je vypočítávána nejnižší hodnota prospěchu

¹⁹⁷ ŠÁMAL, Pavel, op. cit. (pozn. 108), s. 1959-1960.

¹⁹⁸ Čl. 7 ústavního zákona č. 110/1998 Sb., o bezpečnosti České republiky.

¹⁹⁹ Čl. 43 odst. 1 ústavního zákona č. 1/1993 Sb., Ústava České republiky.

²⁰⁰ ŠÁMAL, Pavel, op. cit. (pozn. 108), s. 1433.

²⁰¹ ŠÁMAL, Pavel, op. cit. (pozn. 108), s. 481, srov. i KRÁL, Vladimír. § 42. In DRAŠTÍK, Antonín, Robert FREMR, Miroslav RUŽIČKA, Alexandr SOTOLÁŘ aj. *Trestní zákoník: Komentář, I. díl*, (§ 1-232) [systém ASPI]. Wolters Kluwer. [cit. 2019.02.19]. ASPI_ID KO40_2009CZ. Dostupné v Systému ASPI. ISSN: 2336-517X.

²⁰² ŠÁMAL, Pavel, op. cit. (pozn. 108), s. 1959-1960.

relevantní pro trestní stíhání lichvy (viz výše). Zákon opět neříká nic o nutnosti úmyslného zavinění a postačí tak pouze zavinění nedbalostní.²⁰³

6.1.2 Lichva ve vztahu k jiným trestným činům

Prvním trestným činem, u něhož je nutno zkoumat jeho vztah s trestným činem lichvy, je trestný čin podvodu podle ustanovení § 209 trestního zákoníku. Oba dva trestné činy jsou trestnými činy proti majetku, a to obohacovacími. Lichva i podvod směřují proti majetku v širším slova smyslu.²⁰⁴ Základní rozdíl mezi těmito trestnými činy je ovšem již na první pohled patrný a spočívá v jejich objektivní stránce. Pachatel trestného činu lichvy neuvádí oběť svého protiprávního jednání v omyl.²⁰⁵ Pokud je omyl i zde přítomný, jedná se o zvláštní situaci. Představa poškozeného o hodnotě vzájemného plnění může být zcela správná, což na jeho jednání, ovšem např. v důsledku tísně (viz výše) nemá vliv nebo je nesprávná, ale nikoli vlivem okolnosti, kterou zapříčinil lichvář, ale v důsledku rozumové slabosti, nezkušenosti nebo rozrušení ji poškozený není schopen správně zhodnotit.²⁰⁶ Okolnosti, pod jejichž vlivem poškozený jedná, jsou u obou trestných činů rozdílné a zároveň se navzájem vylučují, díky čemuž nemůže nastat situace jednočinného souběhu těchto trestných činů.²⁰⁷ Na rozdílnost obou trestných činů se ovšem můžeme podívat i z jiného pohledu. U trestného činu lichvy je nutné, aby zde existovala vzájemná plnění, což u trestného činu podvodu není ani nutné, ani typické.²⁰⁸ Tato hranice mezi podvodem a lichvou byla vytyčena soudním výkladem (rozhodnutí Krajského soudu v Bratislavě sp. zn. 4 To 78/56) ještě za účinnosti starého trestního zákona z 50. let a od té doby je dále přebírána a citována.

Dalším trestným činem, jehož vztah k lichvě je nutno zmínit, je trestný čin útisku podle ustanovení § 177 výše jmenovaného zákona. I když i v ustanovení o útisku najdeme popis jednání, které spočívá ve využívání něčí tísně, nejedná tak pachatel s úmyslem obohatit se lichvářským ziskem (viz výše o dvojím úmyslu ve skutkové podstatě § 218). Pachatel zde poškozeného nutí něco ne/konat, případně něco strpět, což u lichvy není a zároveň zde chybí ovšem zákonné upřesnění, jež

²⁰³ ŠÁMAL, Pavel, op. cit. (pozn. 108), s. 1960.

²⁰⁴ ŠÁMAL, Pavel, op. cit. (pozn. 108), s. 1955-1956 a ŠÁMAL, Pavel, op. cit. (pozn. 108), s. 1852.

²⁰⁵ Srov. ŠÁMAL, Pavel, op. cit. (pozn. 108), s. 1853.

²⁰⁶ Srov. ŠÁMAL, Pavel, op. cit. (pozn. 108), s. 1865.

²⁰⁷ ŠÁMAL, Pavel, op. cit. (pozn. 108), s. 1960.

²⁰⁸ Usnesení Nejvyššího soudu ČR ze dne 19. 1. 2011, sp. Zn. 8 Tdo 1593/2010.

nalezneme v § 218 a které nám již popisuje konkrétní vztah, vzniklý mezi poškozeným a pachatelem.²⁰⁹ Z důvodu neměnnosti (kromě výše trestní sazby) základních skutkových podstat obou trestných činů si dovolím použít i komentář k trestnímu zákonu z roku 1961, kde Matys poukazuje nad rámec současného komentáře i na fakt, že u trestného činu lichvy není na rozdíl od útisku nutná aktivita na straně pachatele, protože pachatel jednání vůbec iniciovat nemusí.²¹⁰ Inicie může naopak přijít i ze strany poškozeného a tuto iniciaci nelze použít jako souhlas poškozeného s vlastním poškozením.²¹¹ Ustanovení o trestném činu útisku je ustanovením obecným a ustanovení o lichvě speciálním vůči němu. Z tohoto důvodu je jednočinný souběh lichvy a útisku opět vyloučen.²¹²

Posledním trestným činem, který má určitý vztah k lichvě, i když o něm komentář nemluví, je zkrácení daně, poplatku a podobné povinné platby. Vztah těchto trestných činů je řešen judikaturou.²¹³ Krajský soud zde dovozuje, že není možné stíhat osobu, která je stíhána pro trestný čin lichvy, za jednání, které spočívá v zatajení příjmů z této její trestné činnosti v daňovém přiznání a následném neodvedení daně z příjmu fyzických osob. Krajský soud poukazuje na právní názor, který je respektován dlouhodobou soudní praxí, kdy by byl pachatel takto nucen k sebeobviňování z trestného činu lichvy, aby nenaplnil skutkovou podstatu trestného činu zkrácení daně, poplatku a podobné povinné platby. Pachatel by tak měl povinnost oznámit svou vlastní trestnou činnost. Závěrem tedy je, že souběh těchto trestných činů je vyloučen, pokud se jedná o stejný skutek s odkazem na zásady trestního řízení, konkrétně zákaz donucení v ustanovení § 92 odst. 1 trestního řádu.

6.1.3 Trestný čin lichvy a otázka subsidiarity trestněprávní represe

Zásadu *subsidiarity trestní represe* a princip *ultima ratio* můžeme najít v ustanovení § 12 odst. 2 trestního zákoníku. Stejně jako zásada zákonnosti i zásada subsidiarity trestní represe vychází ze zásad právního státu a společně tvoří oporu trestního práva v moderním demokratickém státě. V trestním právu

²⁰⁹ ŠÁMAL, Pavel, op. cit. (pozn. 108), s. 1960, k témuž ŠÁMAL, Pavel, op. cit. (pozn. 108), s. 1590.

²¹⁰ MATYS, Karel. *Trestní zákon – komentář - zvláštní část. 2.* Přepřacované a doplněné vydání. Praha: Panorama, 1980, s. 762.

²¹¹ Usnesení Nejvyššího soudu ČR ze dne 12. 1. 2005, sp. Zn. 5 Tdo 1282/2004.

²¹² ŠÁMAL, Pavel, op. cit. (pozn. 108), s. 1960.

²¹³ Usnesení Krajského soudu v Hradci Králové ze dne 21. 12. 2004, sp. zn. 10 To 369/2004.

hmotném se můžeme setkat s dvojitým přístupem vůči zásadě subsidiarity trestní represe, a to akcesorickým a subsidiárním. V současném chápání výše jmenované zásady je klíčový přístup *subsidiární*, který nám říká, že se trestněprávní odpovědnost a postih uplatňují až v případě, kdy nepostačuje uplatnění odpovědnosti v rámci jiného právního odvětví.²¹⁴

Zůstává tedy otázkou, jak konformní vůči této zásadě je přístup obsažený v komentářovém výkladu ustanovení trestného činu lichvy²¹⁵, v němž je dovozeno, že pro trestnost jednání, které je popsáno shodně v § 218 odst. 1 trestního zákoníku i v § 1796 občanského zákoníku, není otázka, zda je na jednání nahlíženo jako na lichvu i pohledem práva občanského, relevantní. Při důsledném lpění na principu ultima ratio by ovšem toto pro případný trestněprávní postih mělo být relevantní s argumentem, že jednání, které není ani právem občanským chápáno jako tak závažné, aby bylo označeno za lichvu, musí zákonitě o to více nebýt lichvou ani z pohledu práva trestního. Tento výklad je možno vnímat v opozici k pohledu, který již byl v této práci zmíněn. Jedná se o akcesorní přístup k subsidiaritě trestní represe. Na věc se dá dívat i tak, že by se trestněprávní represe měla uplatnit v situaci, kdy dochází k porušení práva a zároveň je tímto porušením naplňována skutková podstata trestného činu.²¹⁶ Otázky ke vztahu lichvy podle práva občanského a lichvy trestné klade i Koudelka a píše o potřebě budoucí soudní praxe, která určí, kdy se jedná ještě o lichvu občanskoprávní a kdy se jedná o trestný čin lichvy.²¹⁷ K tomuto je možno už jen dodat, že Nejvyšší soud se právě podobnou námitkou pachatele trestného činu lichvy zabýval ve svém usnesení ze dne 24. 10. 2013 sp. zn. 8 Tdo 560/2013 (viz i dále), kdy obviněný z trestného činu lichvy podle § 218 odst. 2 písm. a) ve svém odvolání argumentuje právě tím, že některé z dílčích útoků, které mu byly kladeny za vinu, již byly posuzovány civilní justicí a nebyly shledány jako útoky lichevní. Nejvyšší soud se touto argumentací zabýval, dospěl ovšem k závěru, že civilněprávní věc se týkala pouze posouzení platnosti několika článků dotyčné smlouvy, nikoli smlouvy jako

²¹⁴ ŠÁMAL, Pavel, op. cit. (pozn. 108), s. 86-87, k témuž KRATOCHVÍL, Vladimír. *Trestní právo hmotné: obecná část*. 2. vyd. V Praze: C.H. Beck, 2012. Beckovy právnícké učebnice. ISBN 978-80-7179-082-2.

²¹⁵ ŠÁMAL, Pavel, op. cit. (pozn. 108), s. 1958.

²¹⁶ Viz přístup k lichvě v císařském nařízení č. 275/1914 ř. z. (kapitola 3).

²¹⁷ KOUDELKA, Ladislav, op. cit. (pozn. 3), s. 82-83.

celku a dále poukázal na to, že trestní soud není v otázkách posouzení viny obviněného rozhodnutími v občanskoprávních věcech vázán.²¹⁸

6.2 Trestný čin lichvy ve vztahu k některým normám trestního práva procesního

Stejně jako celé trestní právo hmotné je uváděno v život normami trestního práva procesního, není tomu jinak ani v případě lichvy.

Lichva patří mezi trestné činy, vyjmenované v ustanovení § 163 odst. 1, a pro zahájení trestního stíhání tohoto trestného činu je tedy třeba *souhlas poškozeného* (s výjimkami plynoucími z ustanovení § 163a). Tento souhlas může být v souladu s odst. 2 vzat kdykoli zpět, nelze však udělit již jednou výslovně odepřený souhlas.

Poškozený trestným činem lichvy může stejně jako poškozený jinou majetkovou trestnou činností uplatnit své nároky na náhradu škody v rámci adhezního řízení, a to v souladu s ustanovením § 43 odst. 3 trestního řádu. Řízení o náhradě škody se tak stává součástí probíhajícího řízení (ve fázi hlavního líčení). Kromě uplatnění nároku na náhradu škody je účelem adhezního řízení i zrychlení samotného vymáhání a odlehčení civilních soudů, které by se jinak musely otázkou náhrady škody zabývat. Z pohledu poškozeného má ten význam, že mu dává možnost na objasnění jeho nároku na náhradu škody již během trestního řízení. Řízení se tak pro něho stává rychlejším a ekonomičtějším díky nepřítomnosti dalších nákladů, které by poškozený musel vynakládat v rámci civilního řízení o náhradě škody. Vzhledem k osobě obžalovaného se také stává adhezní řízení končící povinností nahradit škodu i výchovně-preventivním prostředkem. Pro uplatnění nároku v adhezním řízení je nutné, aby poškozený podal soudu návrh, ve kterém musí být uvedeno, v jaké výši je uplatňován nárok a z jakých důvodů je uplatňován. Tento návrh musí být podán nejpozději u hlavního líčení, a to před zahájením dokazování. Zde může nastat problém ve chvíli, kdy je rozhodováno trestním příkazem. Poškozený nemůže vědět, kdy se ho samosoudce chystá vydat, přesto musí nárok uplatnit nejpozději před okamžikem jeho vydání. Pokud je sjednána dohoda o vině a trestu, musí tak být učiněno nejpozději při prvním jednání o takovéto dohodě. Soud v trestním řízení rozhoduje o nároku podle práva, které není právem trestním. Není ovšem možné v průběhu řízení

²¹⁸ § 9 odst. 1 trestního řádu.

použít jiný procesní předpis, než je trestní řád. Stejně tak nelze užít analogii, čímž odpadá například možnost zjišťovat výši škody volnou úvahou, což by bylo možno podle občanského soudního řádu. Je nutné zjistit alespoň minimální výši způsobené škody.²¹⁹

Povinnost nahradit škodu lze uložit jen za splnění určitých podmínek, kterými jsou: rozhodnutí soudu odsuzujícím rozsudkem, škoda byla spáchána trestným činem, za který byl obžalovaný uznán vinným, způsobená škoda je takového charakteru, že o její náhradě lze rozhodnout v adhezním řízení, uplatněný nárok je uplatňován na základě platných hmotněprávních předpisů, výše nároku byla dostatečně prokázána a není zde jiná zákonná překážka, která by bránila rozhodnutí o nároku na náhradu škody. Pokud jsou tyto podmínky naplněny, je soud povinen o náhradě škody rozhodnout. Povinnost trestního soudu rozhodovat o nároku na náhradu škody sahá až tak daleko, že pokud je výše škody součástí popisu skutku, za který je obžalovaný uznáván vinným²²⁰ a zároveň rozhodnutí nebrání jiná překážka, je soud povinen o nároku na náhradu škody rozhodnout vždy.²²¹

Je několik možností, jak může soud v adhezním řízení rozhodnout. Soud může zcela nebo částečně přiznat nárok na náhradu škody, nebo soud odkáže poškozeného s celým uplatněným nárokem na náhradu škody na řízení ve věcech občanskoprávních, nebo řízení před jiným příslušným orgánem, pokud nebyl dostatečně prokázán nárok v rámci trestního řízení, nebo by pro jeho prokázání nutno provést rozšířené dokazování, čímž by se celé trestní řízení protáhlo, nebo byl obviněný zproštěn obžaloby. Poslední možností je odkázání poškozeného se zbytkem nároku na řízení ve věcech občanskoprávních, nebo řízení před jiným příslušným orgánem pokud trestní soud rozhodl pouze o části uplatněného nároku.²²²

Jsou samozřejmě i další ustanovení trestního řádu, která by se dala rozebrat ve spojení s trestným činem lichvy, jako např. (ale ne pouze) ustanovení § 67 a násl., § 881, § 329 - § 330a. Rozbor procesněprávních institutů ovšem není primárním úkolem této práce, proto uvádím pouze demonstrativní výčet dalších

²¹⁹ ŠÁMAL, Pavel, Jan MUSIL a Josef KUČHTA. *Trestní právo procesní*. 4., přeprac. vyd. V Praze: C.H. Beck, 2013. Academia iuris (C.H. Beck). ISBN 978-80-7400-496-4, s 765-766.

²²⁰ Není ovšem nutné, aby byl obžalovanému ukládán trest.

²²¹ ŠÁMAL, Pavel, Jan MUSIL a Josef KUČHTA, op. cit. (pozn. 219), s. 766.

²²² ŠÁMAL, Pavel, Jan MUSIL a Josef KUČHTA, op. cit. (pozn. 219), s. 769.

možných ustanovení trestního řádu, která by se mohla přímo dotýkat pachatele lichvy.

6.2.1 Důkazní prostředky a jejich role při prokazování lichvy

Je zjevné, že k prokazování trestného činu lichvy mohou být použity v zásadě jakékoli důkazy (srov. § 89 odst. 2 trestního řádu) s výjimkou důkazů, které samotný zákon zakazuje. Nicméně je otázkou, zda veškeré důkazní prostředky, mohou úspěšně přispět k objasnění skutečného stavu věci.

Jednotlivými důkazními prostředky jmenovitě jsou: *výpověď obviněného a obžalovaného, výpověď svědka, konfrontace, rekognice, vyšetřovací pokus, rekonstrukce, prověrka na místě, odborné vyjádření, znalecký posudek, ohledání osoby a věci, listinné důkazy a operativně pátrací prostředky.*

Důkazy budou typicky zajišťovány *vydáním věci* (§ 78 TrŘ), *odnětím věci* (§ 79 TrŘ)²²³, *domovní prohlídkou a prohlídkou jiných prostor* (§ 82 – 85b TrŘ), může být přistoupeno i k *zadržení a otevření zásilky* (§86 – 87c TrŘ). Důkazní prostředky mohou být zajištěny i pomocí *odposlechu a záznamu telekomunikačního provozu* (§ 88, §88a TrŘ)²²⁴, nebo za pomoci využití operativně pátracích prostředků (§ 158b a n. TrŘ).

Ke způsobům získání důkazních prostředků je možné také říci, že podobně, jako je tomu u jiných druhů hospodářské trestné činnosti, i v případě lichvy může být více využívána možnost, kterou trestní řád dává v § 79a tedy *zajištění výnosů z trestné činnosti*.²²⁵

Dá se dovodit, že lichva bude mezi ostatními trestnými činy hospodářskými „vynikat“ četností svědeckých výpovědí, protože právě pomocí nich je možno zjistit například působení poškozené osoby trpící psychickou chorobou na osoby, se kterými se tato dostala do kontaktu. U některých výpovědí svědků se ovšem můžeme setkat s problémem v podobě jejich skutečné role v objasňovaném jednání. Pokud je svědek obohacným kupcem (byť ne tím, kdo smlouvu zprostředkoval), nebo je osobou, na kterou byla převedena lichevní pohledávka, lze jen těžko předpokládat, že pokud mu byla

²²³ Zvláštní formou odnětí věci bylo zajištění peněžních prostředků na účtu u banky, po 18. 03. 2017, kdy vešel v účinnost zákon č. 55/2017 Sb., kterým se mění zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník, ve znění pozdějších předpisů, zákon č. 141/1961 Sb., o trestním řízení soudním (trestní řád), ve znění pozdějších předpisů, a další související zákony, se jedná o zajištění nástrojů a výnosů z trestné činnosti (viz § 79a TrŘ).

²²⁴ VANTUCH, Pavel, op. cit. (pozn. 157) s. 52-53.

²²⁵ VANTUCH, Pavel, op. cit. (pozn. 157) s. 56.

skutečná povaha věci známa, bude jeho výpověď pravdivá vzhledem k riziku, že sám sobě způsobí trestní stíhání pro tentýž trestný čin. Naopak lze očekávat, že se takovýto svědek postaví do role oběti, jejíž dobrá víra byla zneužita skutečným pachatelem.

Jednoznačnou roli zde mohou hrát jak odborné vyjádření, tak znalecký posudek, přičemž znalecký posudek může při dokazování ve věci, která se týká možného spáchání trestného činu lichvy, hrát hned dvojí roli. První může být *prokázání hrubého nepoměru plnění* právě pomocí znaleckého posudku v případě, kdy je lichva páchána například pomocí kupní smlouvy a je nutno zjistit obvyklou cenu věci, které se smlouva týká. Druhou věcí je *prokázání stavu oběti* v době spáchání trestného činu pomocí znaleckého posudku z oboru psychiatrie, který může i objektivněji, než například svědecké výpovědi zhodnotit, zda musel být pachateli stav oběti zřejmý, či ne.

Listinným důkazem může být písemná smlouva, ze které mělo pachateli plynout nápadně nepoměrné plnění. Touto bude zjišťována například cena, za kterou byla koupena nemovitost a ta může být dále porovnána s cenou obvyklou, která se určí pomocí znaleckého posudku.

Lze si představit, že například vyšetřovací pokus, rekonstrukce nebo prověrka na místě nebudou patřit mezi časté důkazní prostředky, které se budou vyskytovat při prokazování trestného činu lichvy, resp. že nebudou používány vůbec. Jen málo představitelné je ohledání osoby nebo věci. Může se to stát snad jen v případě, že by se policejní orgán domníval, že ohledávaná osoba má u sebe listiny důležité pro objasnění trestného činu.

U lichvy je nutno prokázat, zda a jaká vznikla (v případě slibu mohla vzniknout) *škoda*, zda se pachatel obohatil, nebo došlo k obohacení jiných osob, dále pokud se jedná o základní skutkovou podstatu, musí být prokázán *úmysl* jednak směrem ke zneužití některého omezujícího stavu poškozeného, jednak směrem k založení hrubého nepoměru. Stejně tak musí být prokázána *příčinná souvislost* mezi pachatelovým jednáním a takto vzniklým následkem.

Prakticky lze rozdělit důkazní prostředky podle toho, k prokázání jakého pojmového znaku trestného činu slouží. K prokázání subjektivní stránky trestného činu, tedy úmyslu, je možno využít jak výpovědi obviněného a obžalovaného, tak svědecké výpovědi. Svou roli zde může hrát i znalecký posudek, pokud z něj bude

například zjevné, že poškozený trpěl takovým stavem demence, že tento stav musel být obviněnému případně obžalovanému znám. Objektivní stránka bude opět prokazována znaleckým posudkem, jednak to bude např. prokázání přítomnosti duševní poruchy u poškozeného a jednak může dojít k určení obvyklé hodnoty věci, pokud se jedná například o lichvu spáchanou uzavřením nevýhodné smlouvy. K určení subjektu pachatele může sloužit rekognice, ale vzhledem k tomu že stíhání trestného činu lichvy začne typicky na základě trestního oznámení²²⁶, lze očekávat, že osoba, která tento čin měla spáchat, bude označena už zde a nebude nutno ztotožnit neznámého pachatele.

²²⁶ Je jen těžko představitelné, že policejní orgán trestný čin lichvy pravidelně vyhledává (srov. § 158 TrŘ).

7 Judikatura a rozebrání konkrétních případů

Dříve rozebranou skutkovou podstatu lichvy je vhodné ukázat i na konkrétních případech, které již byly řešeny soudy. Kromě vzhledu do toho, jak v praxi vypadají jednotlivé složky skutkové podstaty, slouží toto zhuštěné popsání několika případů i k ukázce typického, a dalo by se říci i do určité míry šablonovitého jednání pachatelů této konkrétní trestné činnosti.

7.1 8 Tdo 560/2013

Jedná se o usnesení Nejvyššího soudu České republiky, které do této práce zařazují především pro jeho zevrubnost a pro typičnost jednání pachatele, které je v usnesení rozebráno.

Skutkový stav je popsán tak, že obžalovaný se měl vetřít do přítomnosti osob, které se nacházely v tíživé životní situaci a stavět se do *role zachránce*, který jim pomůže z nepříznivé životní situace. Obžalovaný si byl zcela jistě vědom situace, v níž se poškození nacházeli a vědomě tak využil jejich tíživé životní situace, nezkušenosti a důvěřivosti ke svému vlastnímu obohacení.

Obžalovaný se dopustil celkem 24 dílčích útoků, které vykazovaly značnou míru šablonovitosti, když poté, co se vloudil do přízně poškozených, s nimi uzavřel smlouvu o půjčce na půjčení různých částek, příkladmo na půjčení částky 360 000 Kč. Zároveň byla sjednána odměna pro věřitele ve výši 388 800 Kč. Jistinu spolu s odměnou měli dlužníci povinnost uhradit v době 36 měsíců, kdy každá splátka činila 20 800 Kč. Současně byla sjednána smluvní pokuta ve výši 500 Kč za každou platbu, která nebyla označena správným variabilním symbolem, dále zesplatnění celé neuhrazené dlužné částky v případě prodlení s úhradou jakékoli splátky, které bude delší 7 dní, dlužníci byli dále zavázáni uhradit úrok z prodlení v zákonné výši a to od prvního dne prodlení, stejně tak byli povinni zaplatit smluvní pokutu ve výši 0,1 % z celkové dlužné částky za každý den prodlení od osmého dne takového prodlení, dále byla sjednána jednorázová smluvní pokuta ve výši 54 000 Kč. K těmto půjčkám bylo zřízeno zástavní právo k nemovitostem poškozených. Takto pachatel postupoval i v dalších 23 útocích, kdy si byl vědom situace, že poškození již mají jiné dluhy, které nejsou schopni splácet a tyto jsou již od nich vymáhány v exekučním řízení. Poškození půjčku potřebovali právě proto, aby se vyhnuli dalším exekučním řízením. Půjčky byly navíc uzavírány ve formě exekutorského zápisu s doložkou

přímé vykonatelnosti. Obžalovaný získal pouze z provizí majetkový prospěch ve výši 1 077 160 Kč.

Z nastíněného stavu je patrné, že se zde jedná o ukázkový stav využití kombinace všech výše zmiňovaných prostředků občanského práva pro páčání trestné činnosti.

Dovolací soud se musel vypořádat s řadou argumentů obžalovaného. Obžalovaný například trval na tom, že soudy ztotožnily ujednání týkající se zajištění závazků s pojmem plnění, což podle něho není správně. Namítal i nenaplnění objektivní stránky skutkové podstaty pokračujícího přečinu lichvy s tím, že dílčí útoky provázely jiné podmínky. Obviněný se odkazuje i na v této práci citované usnesení Nejvyššího soudu ČR ze dne 12. 1. 2005, sp. zn. 1282/2004 a stanovení hranice hrubého nepoměru na 70 %. Obžalovaný se pokoušel například i o dokázání své beztrestnosti pomocí argumentace směrem k *právnímu omylu*. Namítal i nedostačující pozornost směrem k úmyslu, kterou mu měl věnovat soud prvního stupně.

Odvolací soud se s těmito argumenty vypořádal následovně. K argumentaci o nenaplnění skutkové podstaty uvádí, že ze skutkových zjištění vyplývá, že se obviněný dostával do kontaktu s poškozenými a poté předstíral, že se jim snaží pomoci z jejich nepříznivé situace tím, že spolu uzavřou půjčku a sliboval její refinancování a takto jednal i přes to, že ho poškození upozorňovali na jejich neschopnost dohodnuté splátky splácet právě s poukazem na jejich stávající majetkové poměry argument o nevědomosti zde tedy jen sotva může obstát. Soud dospívá i k závěru, že právě na tuto neschopnost poškozených splácet obžalovaný spoléhal, když stanovil velmi přísné smluvní podmínky v kombinaci se sankčními podmínkami, které měly vést k tomu, že bude zastavená nemovitost převedena na obžalovaného. Podobnou situaci nastiňuje Koudelka ve své monografii jako typickou²²⁷ s tím, že v tomto případě by bylo možno hledat hrubý nepoměr už v samotné smlouvě o půjčce konkrétně v ustanoveních o *odměně pro věřitele*, která činila 108 % z částky, která byla zapůjčena. Nejvyšší soud popisuje modelovou situaci poškozených tak, jako byla příkladmo popsána i v předcházejících částech této práce, a to tak, že jim hrozilo zabavení movitého i nemovitého majetku a nebyla zde možnost řešit jejich situaci standartní půjčkou. Zcela se minula účinkem argumentace ve smyslu, že se nejednalo o zneužití tísně,

²²⁷ KOUDELKA, Ladislav, op. cit. (pozn. 3), s. 116-117.

protože poškození takto nevýhodné půjčky činili již v minulosti. Dovolací soud tuto otázku uzavírá s tím, že znak zneužití tísne naplněn byl.

K otázce nesprávného posouzení pojmu plnění se soud vyjadřuje tak, že i u slíbeného plnění ve formě akcesorického závazku, tedy u plnění, které vyloučí ze zajišťovacích institutů, lze dovozovat odpovědnost za trestný čin lichvy. Nejvyšší soud se odkazuje i na občanskoprávní soudní judikaturu, kdy ta říká, že v případě posuzování hrubého nepoměru je třeba se zabývat i dalšími okolnostmi. Jak sjednané úroky, tak kombinace všech dalších sjednaných podmínek mnohonásobně navyšovaly půjčenou částku.

Právní omyl dovolací soud taktéž vylučuje s tím, že obžalovaný si byl dobře vědom toho, že jeho konání, spočívající v půjčování za přemrštěný úrok je trestné.

7.2 18 T 20/2017

Jako další soudní rozhodnutí bych rozebral rozsudek Okresního soudu ve Strakoniciích ze dne 7. 11. 2017, sp. zn. 18 T 20/2017, se kterým jsem se seznámil v rámci stáže na Okresním státním zastupitelství ve Strakoniciích a nadále docházel na líčení až do jeho skončení odsuzujícím rozsudkem. Tento konkrétní případ by se mohl zdát v zásadě obyčejný a nepřinášející žádné nové poznatky o lichvě a tím v zásadě také je. Je ovšem i z tohoto důvodu zcela vhodný k praktickému popsání jednání pachatelů trestného činu lichvy.

Případ začíná v blíže neurčené době v roce 2015, kdy se první ze dvou obžalovaných vtírá do přízně poškozeného, jímž je 90 letý muž trpící *vaskulární demencí*, přičemž tato duševní porucha je, jak je později prokázáno, na poškozeném snadno rozpoznatelná. Obžalovaný po určité době přichází za poškozeným a nabízí mu opravu vozidla. Poškozený s touto nabídkou souhlasí a obžalovaný vozidlo skutečně opraví. Potíž nastává ve chvíli, kdy si za opravu vozidla říká o 100 000 Kč s argumentací, že vozidlo je již staré, a tedy bylo náročné a drahé sehnat náhradní díly. Později je prokázáno, že *cena obvyklá* těchto dílů byla 2 985 Kč a nejvyšší možná cena za provedení jejich výměny činila 1 797 Kč. Když obžalovaný po poškozeném stále požadoval vyplacení částky za opravu vozidla, poškozený si začal půjčovat od známých a příbuzných, aby tento dluh mohl splatit. Za této situace se nechal obžalovaným přesvědčit, že je nutné, aby prodal svou garáž (původně měl být předmětem prodeje byt, ten byl

ale místním zastavárníkem odmítnut), a tím získal další finanční prostředky. K prodeji garáže skutečně později došlo, a to za částku 40 000 Kč při obvyklé ceně 110 000 Kč. Obžalovaný tak obohatil místního majitele zastavárny a jeho manželku, kterým byla předmětná garáž prodána o 70 000 Kč pod obvyklou cenou.

Druhý obžalovaný uvádí, že se s poškozeným znal již z minulosti a přichází za ním s nabídkou, že mu zprostředkuje prodej jím vlastněných nemovitostí (domu a bytu), protože jak sám před soudem vypovídá, byl poškozeným požádán, zda by mohl zprostředkovat prodej jeho nemovitostí. Špatného stavu poškozeného využil ve chvíli, kdy ten byl hospitalizován v místní nemocnici a to právě proto, že se zmatený pohyboval po městě, což bylo právě důsledkem jeho psychické poruchy. V nemocnici byla poškozenému mimo jiné stanovena diagnóza vaskulární demence nervového systému²²⁸. Obžalovaný poškozeného přichází do nemocnice obeznámit s tím, že sehnal kupce, který má zájem o již zmíněné nemovitosti. Z nemocnice poškozeného odváží do Příbrami do realitní kanceláře, kde společně s kupci, které, jak později vypověděli u soudu, o psychickém stavu poškozeného neobeznámí, uzavírá dvě kupní smlouvy – první na koupi domu za 250 000 Kč a druhou na koupi bytu taktéž za 250 000 Kč. Cena domu, jak bylo později zjištěno, skutečně mohla odpovídat částce 250 000 Kč, ale cena obvyklá bytu byla zjištěna na nejméně 650 000 Kč. Obžalovaný tak obohacuje dvojici kupců na úkor poškozeného o nejméně 400 000 Kč. Obžalovaný u soudu popírá, že by mu snad byla vyplacena nějaká provize za zprostředkování tohoto prodeje.

Argumentace obžalovaných by se zde mohla zdát, pokud by se nejednalo o projednávání trestného činu, až úsměvná. Vypovídají například, že je přítomnost nějaké psychické poruchy poškozeného ani nenapadla s poukazem na fakt, že poškozený vlastnil řidičský průkaz. Druhý obviněný sice potvrzuje i to, že již před tím, než poškozeného odvezl z nemocnice do Příbrami, se byl zeptat ošetřujícího lékaře, zda může s poškozeným opustit nemocnici, přičemž ten toto nedovolil. Na zdravotní stav se ovšem nezeptal, což je zvláštní především vzhledem k postavení,

²²⁸ Přítomnost rozumové slabosti zde byla prokazována nad rámec, který můžeme nalézt v usnesení Nejvyššího soudu ČR ze dne 2. 8. 2012, 4Tdo 832/2012-64, v jehož právní větě stojí, že: „K závěru o trestní odpovědnosti pachatele za trestný čin lichvy podle § 218 tr. zákoníku, kterého se dopustil v alternativě zneužití rozumové slabosti poškozené osoby, se vždy nevyžaduje prokazovat míru intelektových schopností této osoby. Uvedený znak však musí nepochybně vyplynout z rozsahu provedeného dokazování a být řádně odůvodněn.“

do kterého se sám obžalovaný staví – tedy do role dobroděje, který jen chtěl starému pánu pomoci s prodejem nemovitostí. K popsání jednání druhého obžalovaného soud dokonce velmi pregnantně uvádí, že jediným jeho cílem bylo: „*Získat od dementního starce za pakatel jeho nemovitosti.*“

Oba obžalovaní jsou následně soudem shledáni vinnými a odsouzeni pro přečin lichvy podle ustanovení § 218 odst. 1 trestního zákoníku. Tento rozsudek byl později potvrzen i Krajským soudem v Českých Budějovicích.

Odvolací soud²²⁹ ke všemu výše zmíněnému dodává, že podezřelé byly i okolnosti na straně nabyvatele nemovitosti, který uzavřel kupní smlouvu na soubor nemovitostí, které ani neviděl. Zde je třeba poukázat na předchozí části práce, která se týkala alternativního jednání ve skutkové podstatě, tedy převedení lichevní pohledávky na jinou osobu. I zde platí stejná argumentace a tou je, že jelikož je prokazování účasti obohacené osoby na činu odvislé od prokázání viny pachateli, lze jen těžko uvažovat nad tím, že by snad pachatel vypovídal v neprospěch obohacených kupců a stejně tak o tom, že by snad obohacení před soudem doznávali v roli svědků svou účast na trestném činu.

Odvolací soud zde uvažuje i nad vhodností právní kvalifikace jednání druhého obžalovaného jako trestného činu lichvy. Soud nastiňuje možnost, že poškozený byl v druhém případě (prodej nemovitostí) již od počátku uváděn obžalovaným v omyl, protože nevěděl, jaký majetkový krok činí tím, když podepisuje kupní smlouvy. Podle soudu tomuto nasvědčovalo vyjádření poškozeného, který stále tvrdil, že nic nikomu neprodal, ale i výpovědi svědků, které potvrzovaly jeho fixaci na předmětné nemovitosti. Tuto otázku odvolací soud nechává otevřenou stejně jako vhodnost právní kvalifikace skutku prvního obžalovaného (nebylo podáno odvolání), který spočíval v předražené opravě vozidla. Na toto jednání by se dalo nahlížet podobnou optikou s tím, že obžalovaný uváděl poškozeného v omyl, když mu opakovaně tvrdil, že cena opravy je vzhledem k náročnosti sehnání náhradních dílů na staré vozidlo rovna 100 000 Kč. Na tyto otázky by možná bylo možné odpovědět právě s poukazem na povahu psychického stavu poškozeného a i na fakt, že soud je přesvědčen, že oba obžalovaní tento stav znali. Pro pachatele obecně není důvod pro uvádění poškozeného v omyl ve chvíli, kdy může ke svému obohacení (nebo v tomto konkrétním případě i k obohacení jiného) mnohem snadněji využít jeho nedobrý

²²⁹ Rozsudek Krajského soudu v Českých Budějovicích ze dne 15. 2. 2018, č. j. 4 To 31/2018-585.

psychický stav. Uvádění v omyl by snad pro pachatele bylo v takovém případě i nadbytečné.

8 Komparace s právní úpravou v zahraničí

Vzhledem k jiným cestám, kterými se vydaly kontinentální a anglosaské (angloamerické) právní řády, především v souvislosti s recepcí římského práva, považují komparaci právní úpravy lichvy mezi odlišnými právními systémy za neúčelnou. Je tomu jednak proto, že pokud chceme srovnávat právní úpravy, měly by být srovnatelnými a jednak proto, že pokud se v závěru vyslovím pro vhodnost přejímání některých institutů zahraniční úpravy, neměly by to být instituty, které pocházejí ze zcela odlišně postaveného právního systému, ale instituty, které mohou sice díky historickým, kulturním a místním podmínkám daných zemí být odlišné od našich, ale stále se jedná o kontinentální právní systémy.

8.1 Trestněprávní úprava lichvy ve Spolkové republice Německo

V současnosti platnou trestněprávní²³⁰ úpravou lichvy v Německu je ustanovení § 291 německého trestního zákoníku (StGB).

Podobně jako je tomu v české právní úpravě, i v Německu má kriminalizace lichvy za cíl ochranu svobodné dispozice s majetkem. Podobně, jako je tomu v českém komentáři k trestnímu zákoníku, ani komentář k StGB²³¹ nepožaduje, aby k dokonání trestného činu lichvy nutně vznikla škoda, lichva je v tomto případě trestným činem proti majetku *ohrožovacím*. V případě, kdy dojde ke vzniku škody, stává se *poruchovým* trestným činem. Zákon omezuje použití § 291 pro postihování lichvy individuální a odlišuje ji od sociální lichvy.

Pokud jde přímo o skutkovou podstatu, požaduje německé trestní právo zneužití vyjmenovaných stavů obětí pachatelem. Zákon přímo jmenuje i situace, ve kterých dochází k lichvě, prvními jsou *půjčky* a *nájemní smlouvy* – jejich jmenovité označení komentář zdůvodňuje jejich častým využitím ze strany lichvářů. Komentář však upozorňuje na to, že lichvu lze samozřejmě spáchat i jinými způsoby, jelikož zákon mluví i o „*dalších plněních*“. Zákon mluví zvlášť i o *zprostředkování* některého z předchozích vyjmenovaných plnění, to je též kriminalizováno s tím, že už ten, který lichvu zprostředkovává, je lichvářem.

Zákon přímo poukazuje, pokud jde o *lichvu nájemní* nejen na její formu, parazitující na pronájmu bytových prostor, ale i o kořistění z pronájmu prostor,

²³⁰ Občanským právem je lichva v Německu upravena v § 138 BGB.

²³¹ BeckOK StGB/Schmidt, 41. Ed. 1.2.2019, StGB § 291 Rn. 1-50

kteře sice svou funkcí k bydlení sloužit nemají, ale jsou tak fakticky používány.²³² U prostor, které jsou určeny jak k bydlení, tak k podnikání, se ustanovení o lichvě použije, pokud aspekt bydlení je aspektem převažujícím. Ustanovení dále dopadá např. i na platby za elektřinu a na všemožné servisní služby.²³³

V Německu existuje *standard*²³⁴, podle kterého je určována cena nájmu. Nápadný nepoměr je zde spatřován při rozdílu 50 %. Zároveň byla zákonná úprava týkající se pronajímání prostor určených k bydlení změněna v roce 2019,²³⁵ kdy bylo uzákoněno, že nájem nesmí o více než 10 %²³⁶ přesahovat výši nájmu v místě obvyklou. Navíc je zde možnost, aby byla stanovena v daném místě nejvyšší možná výše nájmu. Výjimkou z výše zmíněného rozdílu 50 % je situace, kdy vyšší nájem je důsledkem chování nájemce.²³⁷

U *půjček* je třeba kromě výše úroků (kterou řeší i zákon o překročení úrokové míry) zohlednit i výši půjčky a dobu, na kterou byla sjednána. Ohled musí být brán i na případnou provizi. Komentář nicméně mluví o lichvě v případě, kdy RPSN přesahuje 30 %²³⁸ a v případě, že tzv. „*Schwerpunktzins*“ přesahuje 100 %, jedná se o lichvu taktéž.

Nápadný nepoměr je poměřován *běžnými tržními hodnotami* vzájemných plnění a komentář uvádí, že poškozenému nemusí být nepoměr zřejmý při uzavírání smlouvy, ale může k tomuto zjištění dojít až později v průběhu trvání závazkového vztahu. Lichva nemůže být spáchána plněním, které není ocenitelné, není zde totiž možné určit nápadný nepoměr mezi plněním a protiplněním. U ostatních plnění se cena určuje *obvyklou cenou na trhu*. Je třeba vždy vzít v potaz specifika daného trhu. Komentář jako příklad srovnává láhev sektu zakoupenou v klubu a láhev stejného sektu koupenou v supermarketu.

²³² Ustanovení platí např. i pro pojízdné obytné vozy nebo stany.

²³³ BeckOK StGB/Schmidt, 41. Ed. 1.2.2019, StGB § 291 Rn. 15-16.1

²³⁴ „Mietpreisbremse“

²³⁵ FREHNER, Max. *Mietpreisbremse einfach erklärt: Das gilt seit 2019*. Deutsche Handwerks Zeitung [online]. 2018 [cit. 2019-03-18]. Dostupné z: https://www.deutsche-handwerks-zeitung.de/uebersicht-zur-mietpreisbremse-was-sie-zum-thema-wissen-muessen/150/3093/365886?fbclid=IwAR0SnvIG-19U9FaKji4ii_Ydy6CEmPu_xJUfgoNcD5aSAYuk8dq3TXCAQWU

²³⁶ Z tohoto platí výjimka v případě nových staveb a modernizací staveb stávajících, obě dvě kategorie jsou dále specifikovány.

²³⁷ BeckOK StGB/Schmidt, 41. Ed. 1.2.2019, StGB § 291 Rn. 15-16.1

²³⁸ V ČR dosahovala např. u UniCredit Bank maximální RPSN u produktu PRESTO Půjčka v roce 2017 28, 10 % (současné sazby viz tabulka č. 6), u nebankovních subjektů je výše RPSN již ve zcela jiných řádech (viz tabulka č. 7).

U lichvy v pracovněprávních vztazích je určující pro lichvu mzda pod hranicí *2/3 tarifní mzdy*. Komentář odmítá možnost argumentace způsobem, že při mzdě, kterou zaměstnanec, který je cizincem, dostane a která je nižší než *2/3 tarifní mzdy*, má ve svém domovském státě nadprůměrnou kupní sílu.²³⁹

Tíseň nemusí být stav ohrožující na životě, ale oběť není schopna svou potřebu uspokojit jiným způsobem - obchod s lichvářem se jí jeví v dané situaci jako nejmenší zlo. Není nijak relevantní, zda se jedná o tíseň individuální, nebo postihuje více lidí naráz. Ve stavu tísně se může nacházet i jiná blízká osoba. Uvedení do tísně vlastní vinou oběti, není taktéž relevantní. Oběť může mít i dostatek majetku, ale nemá k němu přístup. (Stejný příklad nalezneme jak v českém, tak slovenském komentáři.) V tísně se nenachází ten, který pocítuje tíseň v tom, že si nemůže splnit plány do budoucnosti, tíseň musí pramenit ze současné situace.²⁴⁰

Nezkušenost se míní nedostatek životních zkušeností a obchodních znalostí. Není ji možné spatřovat v neznanosti takových obecností, jako že u banky je možno získat výhodnější úrok než u nebankovního subjektu.²⁴¹

Rozumová slabost může být jak krátkodobou a trvajícím pouze během uzavírání smlouvy, tak dlouhodobou. Komentář odkazuje na ustanovení zakládající obecnou neodpovědnost osob s rozumovou slabostí.

Nedostatek vůle je zde za situace, kdy člověk i přes případně existující varování není schopen odolat uzavření lichevní smlouvy. Tento nedostatek může být vrozený, nebo získaný následkem alkoholismu nebo závislosti na drogách a projevuje se sníženou schopností ovládací. Pouhá *lehkomyslnost* by neměla být jednou z forem nedostatku vůle.²⁴²

Pachatel si těchto stavů musí být vědom a *úmyslně* jich zneužít. Nepostačuje, že si je pachatel vědom okolností, ze kterých by případně mohl vyvodit skutečný stav své oběti. Sama oběť si svého stavu být vědoma nemusí, ostatně u některých psychických poruch si ho být vědoma ani nemůže.²⁴³

²³⁹ BeckOK StGB/Schmidt, 41. Ed. 1.2.2019, StGB § 291 Rn. 11-22

²⁴⁰ BeckOK StGB/Schmidt, 41. Ed. 1.2.2019, StGB § 291 Rn. 23-28

²⁴¹ BeckOK StGB/Schmidt, 41. Ed. 1.2.2019, StGB § 291 Rn. 23-28

²⁴² BeckOK StGB/Schmidt, 41. Ed. 1.2.2019, StGB § 291 Rn. 23-28

²⁴³ BeckOK StGB/Schmidt, 41. Ed. 1.2.2019, StGB § 291 Rn. 23-35

Pokud jde o pachatelův úmysl směrem k nápadnému nepoměru, stačí, že si pachatel je vědom výše služby a protislужby, není nutné, aby v ní sám spatřoval nepoměr.²⁴⁴

K *dokonání* trestného činu je dostatečné, že si pachatel nechá *slíbit* některé z možných plnění za přítomnosti nápadného nepoměru a s úmyslným zneužitím některého z nepříznivých stavů na straně oběti k tomuto slibu. Pokud se poté rozhodne slibu nevyužít, nehraje to pro posouzení trestnosti roli.²⁴⁵

V případě, že je lichva páchána více osobami, výše škody se určuje tak, že se sečtou všechna plnění a tato hodnota je porovnána s hodnotou celkového protiplnění. Německá trestní úprava navíc postihuje i osoby, které se sice účastnily, ale v důsledku se neobohatily, například vědomé zprostředkovatele.²⁴⁶

Ustanovení o trestném činu lichvy obsahuje i *kvalifikovanou skutkovou podstatu*, kterou je přísněji trestáno, pokud pachatel uvede poškozeného do stavu *hospodářské nouze* (srov. § 218 odst. 2 písm. c) trestního zákoníku), páchá lichvu *po živnostensku*, anebo si dá přislíbit *směnkou* lichvářské majetkové výhody.

Stavem hospodářské nouze se rozumí stav, kdy se oběť dostane do takové finanční situace, že by se bez pomoci třetí osoby dostala na pokraj životní existence. Toto se nevztahuje na situaci, kdy pachatel „jen“ prohloubí už tak těžkou nouzi své oběti.²⁴⁷

Páchání po živnostensku je naplněno tím, že pachatel pácháním lichvy dosahuje alespoň po nějakou dobu plnění, které mu nahrazuje příjem, nebo k tomuto úmysl pachatele směřuje.²⁴⁸

Německý komentář nevyklučuje vícečinný souběh s trestným činem podvodu, nicméně jednočinný souběh vzhledem k povaze konání pachatele vyloučen je.

Německá úprava lichvy je tedy podobná té české, co se konstrukce skutkové podstaty týče. Ta je postavena na zneužívání vymezených stavů k obohacení se na úkor druhého skrze nápadný nepoměr mezi vzájemnými

²⁴⁴ BeckOK StGB/Schmidt, 41. Ed. 1.2.2019, StGB § 291 Rn. 11-22, 34-35

²⁴⁵ BeckOK StGB/Schmidt, 41. Ed. 1.2.2019, StGB § 291 Rn. 37-39

²⁴⁶ BeckOK StGB/Schmidt, 41. Ed. 1.2.2019, StGB § 291 Rn. 40-41

²⁴⁷ BeckOK StGB/Schmidt, 41. Ed. 1.2.2019, StGB § 291 Rn. 43-44

²⁴⁸ BeckOK StGB/Schmidt, 41. Ed. 1.2.2019, StGB § 291 Rn. 42-46

plněními. Jiná je ve své větší podrobnosti, kdy přináší jmenovitě lichvu nájemní²⁴⁹ nebo pracovněprávní. Pokud se pracovněprávní lichvy týče, bylo i mezi českou odbornou veřejností diskutováno, zda by pro potírání tohoto jevu mohlo být využito občanskoprávního institutu neúměrného zkrácení podle § 1793 ObčZ, přičemž považují za vhodné se spíše připojit k názoru, že nikoli.²⁵⁰ Námitka potřebnosti stanovení maximální výše úroků se objevuje i v České republice, zatím poslední poslanecký návrh²⁵¹, který by maximální sazbu RPSN vázal na REPO sazbu, vyhlášenou ČNB se jeví, jako velmi nešťastný, protože jednak zcela ignoruje fakt, že např. v roce 2012 byla REPO sazba pouze 0,05 %²⁵² a jednak by se při přijetí této právní úpravy několik produktů (viz tabulka č. 6), které jsou i při stávající sazbě nabízeny standartními bankovními institucemi, stalo lichvou. Velmi podobnou úpravu požadoval i sněmovní tisk 377/0, který ovšem podle mého soudu trpěl ještě zjevnějšími nedostatky, než sněmovní tisk předchozí, a tak se mu nadále nebudu věnovat.²⁵³ Další věcí je, že problémy spotřebitelů nemusí být nutně způsobeny výší RPSN, ale například skrytými sankcemi.²⁵⁴ Podobně, jako dřívější česká resp. československá úprava obsahuje kvalifikovanou podstatu páčání lichvy po živnostensku. Stav poškozeného jsou v Německé právní úpravě definovány v zásadě stejně, jako je tomu v ČR. Lehkomyslnost není jedním z vyjmenovaných stavů a komentář jí vylučuje i jako případnou formu nedostatku vůle. Komentář k StGB obsahuje i podrobnější popis jednotlivých situací, ve kterých je spatřován nápadný nepoměr, než je tomu v případě české literatury. Případný trestní postih je v základní skutkové podstatě až 3 roky odnětí svobody a v případě kvalifikované skutkové podstaty odnětí svobody 6 měsíců až 10 let, i zde tak můžeme spatřovat podobnost s českou

²⁴⁹ Například fenomén ubytoven s nadsazeným nájemným bylo spojováno s lichvou a akcentováno, jako negativní jev, i na české politické scéně, dostupné např. z <https://is.muni.cz/www/nuxx/kdu.txt>.

²⁵⁰ KADLECOVÁ, Tereza a Lucie HOŘEJŠÍ. *Lze použít neúměrné zkrácení v pracovním právu?*. Epravo.cz magazine [online]. 2014 [cit. 2019-03-25]. ISSN 1213-189X. Dostupné z: <https://www.epravo.cz/top/clanky/lze-pouzit-neumerne-zkraceni-v-pracovnim-pravu-93927.html>

²⁵¹ *Sněmovní tisk 380/0* [online]. Poslanecká sněmovna Parlamentu České republiky, 2019 [cit. 2019-03-10]. Dostupné z: <https://www.psp.cz/sqw/text/tiskt.sqw?O=8&CT=380&CT1=0>

²⁵² Při vyhlášení podobně nízké REPO sazby by zřejmě došlo k ochromení části bankovního trhu, který se specializuje na poskytování úvěrů.

²⁵³ *Sněmovní tisk 377/0* [online]. Poslanecká sněmovna Parlamentu České republiky, 2019 [cit. 2019-03-10]. Dostupné z: <http://www.psp.cz/sqw/text/tiskt.sqw?O=8&CT=377&CT1=0>, viz i *Sněmovní tisk 377/1* [online]. Poslanecká sněmovna Parlamentu České republiky, 2019 [cit. 2019-03-10]. Dostupné z: <http://www.psp.cz/sqw/text/tiskt.sqw?o=8&ct=377&ct1=1>

²⁵⁴ HRUŠKA, Lubor, Jiří ŠEVČÍK a kol. *Nové formy lichvy a zadlužení* [online]. Ostrava: ACCENDO – Centrum pro vědu a výzkum, z. ú., 2016 [cit. 2019-03-22]. Dostupné z: https://www.hatefree.cz/images/blog/lichva/Vyzkum_lichva_ASZ_2016.pdf

právní úpravou. Namísto zákazu činnosti dává německá úprava možnost při naplnění základní skutkové podstaty uložit pachateli pokutu.

8.2 Trestněprávní úprava lichvy ve Slovenské republice

Lichva (slovensky úžera) je upravena na poli slovenského trestního práva zákonem č. 300/2005 Z. z. trestným zákonem v ustanovení § 235.

I na Slovensku je zájmem chráněným zákonem *svobodná dispozice s majetkem*. Komentář zde používá v zásadě stejnou terminologii, jakou nalezneme v komentáři k českému trestnímu zákoníku. I slovenská skutková podstata obsahuje dvě alternativní formy konání, kterými je buďto zneužití něčí tísně, nezkušenosti, rozumové slabosti nebo rozrušení k tomu, aby pachateli nebo jiné osobě bylo poskytnuto nebo slíbeno plnění, jehož hodnota je k hodnotě vzájemného plnění v hrubém nepoměru, nebo je pachatelem takováto pohledávka uplatněna nebo s úmyslem uplatnit ji na něho převedena.²⁵⁵

Jako příklady *tísně* uvádí slovenský komentář situace, kdy je poškozený po splatnosti některého svého jiného dluhu nebo je například ohroženo jeho společenské postavení. Shodně jako český i německý komentář hovoří i slovenský o situaci, kdy má poškozený dostatek peněžních prostředků, jen je nemá v danou chvíli u sebe. U stavu tísně může být spoluzaviňujícím faktorem i stav závislosti.²⁵⁶

Podle slovenského komentáře není důležité, zda poškozený vnímá poměr vzájemného plnění jako hrubě nepoměrný a zda se jím cítí poškozen, není ani důležitý účel, kvůli němuž si bere například úvěr. Komentář nevyklučuje, že jím může být touha poškozeného po rozšíření jeho obchodu²⁵⁷.

Nezkušenost není ve slovenském komentáři definována nijak odlišně od české či německé úpravy.

Rozumová slabost vyplývá z psychické poruchy nebo přechodného stavu, který se projevuje neschopností logického uvažování a má za následek

²⁵⁵ BURDA, E, J ČENTĚŠ, J KOLESÁR, J ZÁHORA a kol. *Trestný zákon: Osobitná část. Komentár - II. Diel.* 1. vydanie [online]. V Praze: C.H. Beck, 2011. Beckova edícia komentované zákony. ISBN 978-80-7400-394-3. Dostupné z: <https://www.beck-online.sk/>

²⁵⁶ Tamtéž.

²⁵⁷ R 602/1944.

neschopnost poškozeného posoudit vzájemnou hodnotu vlastního plnění vůči plnění, které poskytuje nebo slibuje pachatel.²⁵⁸

Rozrušení je stejně jako v českém právu situace spočívající na bezprostředně předcházející události, která má za následek intenzivní zásah citové složky duševního života poškozeného.²⁵⁹

Plnění musí mít majetkovou, ovšem ne nutně peněžní, hodnotu, plnění musí být ocenitelné.²⁶⁰

Hrubý nepoměr je posuzován stejně jako v České republice a komentáře shodně upozorňují na to, že pro posuzování trestnosti není důležitá výsledná výše škody, která není pojmovým znakem trestného činu lichvy, ale pouze hrubý nepoměr.

K *dokonání* dochází už ve chvíli, kdy dojde k nabytí pohledávky, pokud by tato pohledávka byla později uplatněna, jednalo by se o *pokračující trestný čin*.²⁶¹

I slovenský komentář se vypořádává se vztahem trestného činu lichvy a trestného činu podvodu, když dochází k závěru, že rozdíl mezi těmito trestnými činy je v tom, že lichvář svou oběť neuvádí v omyl, ta si je vědoma všech skutečností, které provázejí lichevní smlouvu i jejich následků, a pokud si jich vědoma není, tak je není schopna posoudit následkem svého stavu, nikoli proto, že by před ní byly lichvářem nějak zakrývány.

Druhý odstavec, který zavádí kvalifikovanou skutkovou podstatu, přísněji postihuje spáchání lichvy, při kterém dojde k *větší škodě* nebo je spáchána na *chráněné osobě* nebo je spáchána s jedním z motivů, které jsou vyjmenovány v § 140 trestného zákona, přičemž komentář přítomnost některých motivů (např. sexuální motiv) považuje za v praxi nepravděpodobné a dále vylučuje možnost naplnění této konkrétní kvalifikované skutkové podstaty nedbalostní formou.

Další kvalifikovanou skutkovou podstatou je spáchání lichvy při způsobení *značné škody* nebo spáchání *závažným způsobem*.

²⁵⁸ BURDA, E, J ČENTĚŠ, J KOLESÁR, J ZÁHORA a kol. op. cit. (pozn. 255).

²⁵⁹ BURDA, E, J ČENTĚŠ, J KOLESÁR, J ZÁHORA a kol. op. cit. (pozn. 255).

²⁶⁰ Tamtéž.

²⁶¹ R 602/1944.

Poslední kvalifikovaná skutková podstata přísněji kriminalizuje způsobení *škody velkého rozsahu* nebo páchaní lichvy jako *člen nebezpečné skupiny*. I zde komentář vylučuje možnost nedbalostního zavinění vzhledem k povaze věci.

Slovenská úprava základní skutkové podstaty lichvy je v zásadě shodná s tou českou s tím, že ani slovenské právo (stejně jako německé) neuvádí lehkomyšlnost, jako jeden ze zneužívaných stavů. Rozdíly nalezneme ve skutkových podstatách kvalifikovaných, v nichž je přísněji postihováno spáchání trestného činu na chráněné osobě, se zvláštním motivem a závažným způsobem. Takové přísněji trestné jednání v případě lichvy česká právní úprava nezná. Zjevně rozdílná je v případě Slovenska i výše případného trestu odnětí svobody, kdy hned při naplnění základní skutkové podstaty může být pachatel potrestán odnětím svobody na 1 rok až 5 let, což je více než dvojnásobná sazba, než jaká hrozí za naplnění základní skutkové podstaty lichvy v České republice a zároveň i vyšší sazba, než jaká v ČR hrozí za naplnění první kvalifikované skutkové podstaty. V dalších kvalifikovaných podstatách hrozí odnětí svobody na 3 roky až 8 let, 5 až 12 let a v nejpřísněji trestné kvalifikované skutkové podstatě je to 10 až 15 let odnětí svobody. Lze tedy říci, že slovenské trestní právo postihuje lichvu mnohem přísněji než právo české. Co i slovenská úprava postrádá, je možnost uložení trestu zákazu činnosti a na rozdíl od úpravy německé zde chybí i jakákoli jiná možnost potrestání než trest odnětí svobody. I slovenská právní úprava dříve znala regulaci RPSN, která ovšem měla přesně opačný efekt, než byl původně zamýšlen a následně došlo paradoxně ke zhoršení situace spotřebitelů, pro které byly podmínky úvěrů zcela nepřehledné. Regulace tak byla časem zrušena.²⁶² O stropu výše úroky bude po této zkušenosti rozhodovat slovenská vláda.²⁶³

8.3 Lichva v dalších zemích

Podobnou úpravu, jakou mají již popsané právní řády má i např. Rakousko, které také má ve svém trestním zákoníku (StGB), konkrétně v § 154 a § 155 upravenou skutkovou podstatu *obecné lichvy*, kdy ta se týká zejména

²⁶² POF (2014). Platforma pro odpovědné finance: *Zastropování RPSN lichvu neomezí, nejvíce by uškodilo samotným spotřebitelům* [online]. [cit. 2019-03-20]. Dostupné z: <https://www.czechba.cz/sites/default/files/19032014tzzastropovaniirpsnlichvuneomezinejvicebyuskodilosamotnymspotrebitelem.pdf>

²⁶³ ČTK (2014). Česká tisková kancelář: *Slovensko bude regulovat výši úroků a poplatků za úvěry* [online]. [cit. 2015- 10-16]. Dostupné z: <http://www.bankovnipoplatky.com/slovensko-bude-regulovat-vysi-uroku-a-poplatkuza-uvery-2252>

lichvy páchané při půjčování peněz a *zvláštní lichvy*, která se týká ostatních případů. Stejně jako německá, nebo dřívější československá úprava zná současné rakouské trestní právo páchání lichvy *po živnostensku* a to jako kvalifikovanou skutkovou podstatu (§154 odst. 3 StGB). V základních skutkových podstatách je lichva v Rakousku postihována trestem odnětí svobody v délce trvání až 3 roky, resp. 6 měsíců až 5 let (§ 155). Při páchání po živnostensku hrozí trest odnětí svobody rovněž 6 měsíců až 5 let.

Nalezneme ovšem i právní úpravy, které k lichvě přistupují jinak. Tento odlišný přístup může spočívat například ve vydávání speciálních zákonů proti lichvě a zároveň ve stanovování nejvyššího zákonem povoleného úroku. Příkladem může být Itálie²⁶⁴, v jejíchž trestněprávních normách nenalezneme formulaci: „*Kdokoli si nechá dát nebo slíbit, a to jakoukoli formou, pro sebe nebo pro jiného, prostřednictvím peněžní půjčky nebo jakkoli jinak, úroky nebo jiné lichvářské výhody, bude potrestán odnětím svobody nebo pokutou...*“²⁶⁵ Stejně trestné je v Itálii zprostředkování lichvy. Limity, při jejichž překročení se již jedná o lichvu, jsou stanoveny zákonem, který je pravidelně aktualizován podle současné situace na trhu. Postihovány mohou být i úroky, které sice nepřekračují zákonem stanovený limit, jsou ovšem vyšší, než je obvyklé a zároveň byly sjednány při finanční nebo ekonomické těžkosti dlužníka. Zákon obsahuje i kvalifikovanou skutkovou podstatu, která dopadá na lichvu páchanou osobou při výkonu povolání bankovníctví nebo finančního zprostředkování, kdy přijme k zajištění úvěru ručení podílem ve společnosti nebo podniku nebo zástavu nemovitosti nebo způsobí škodu osobě, která se nachází v podmínkách nouze. Zákon obsahuje i ustanovení o podmínkách, za nichž mohou oběti trestného činu lichvy žádat o finanční podporu. Zároveň podle norem italského občanského práva není dlužník povinen vrátit věřiteli vyšší částku, než je hodnota jistiny a věřitel nemá nárok na smluvní ani zákonné úroky, pokud byla na základě výše zmíněného zákona smlouva prohlášena za lichevní.²⁶⁶

²⁶⁴ S podobnou zákonnou úpravou se můžeme setkat dále např. v Polsku nebo USA.

²⁶⁵ Zákon o lichvě 108/1996.

²⁶⁶ KOUDELKA, Ladislav, op. cit. (pozn. 3), s. 42.

9 Lichva jako sociálně patologický jev

Když byla lichva popsána jako historický a filozofický fenomén a následně i jako aktuálním právem upravený jev, je na místě přikročit k pohledu na lichvu jako na jev společenský nebo lépe sociálně patologický.

Lichva samotná se mnohdy vyskytuje společně s dalšími typy kriminality (např. prodej drog, krádeže) resp. s jinými sociálně patologickými jevy (alkoholismus, gamblerství, prostituce aj.).²⁶⁷ Dá se hovořit o tom, že lichva je tedy typicky více přítomná jednak ve *vyloučených lokalitách*, jednak mezi lidmi, kteří se z nějakého důvodu ocitají na okraji společnosti. Typickou skupinou obyvatelstva, která je ohrožena lichvou, je romská menšina²⁶⁸, kdy Romové jsou ochotni se kvůli některým výdajům zadlužit na mnoho let dopředu, někdy dokonce i na celý život (svatby, pohřby).²⁶⁹ Oběťmi této kriminality se ovšem mnohdy stávají i lidé staří nebo nemocní, kteří v kontaktu s lichvářem vidí jedinou šanci, jak se dostat ze své aktuální nepříznivé životní situace. Lichva, jako mnohdy skrytý jev není snadno monitorovaná a kontrolovaná Policií ČR (viz tabulka č. 1 a graf č. 1). Již v úvodu byla naznačena problematičnost odhalování lichvy ze strany Policie ČR při jejím vlastním pátrání. Kromě toho může být dalším doprovodným problémem např. nedostatečná spolupráce obecní policie a Policie ČR v daném místě při odhalování a potírání tohoto společenského problému. Mnohdy se jedná o tzv. zákonnou lichvu – o poskytování půjček ze strany nebankovních subjektů (viz tabulka č. 7), která dostává „uživatele“ těchto svých služeb do těžkých sociálních a životních situací.²⁷⁰ V tomto stavu se s nimi poté setkávají a snaží se jim pomoci pracovníci občanských poraden. Některé subjekty na trhu s nebankovními půjčkami se samy orientují na sociálně slabé občany, jejichž neschopnost získat tížený kýžený jiným způsobem následně využívají. I přes to, že toto chování lze bez váhání označit jako neetické, příp. nemravné nebo nemorální, je otázkou, zda musí být nutně

²⁶⁷ MORVAYOVÁ, Petra. *Děti trvale žijící v prostředí sociálně vyloučené lokality. Determinanty vzdělávání v sociokulturním kontextu*. AntropoWebzin [online]. AntropoWeb, 2008, **2008**(1), 27-55 [cit. 2019]. DOI: 1801-8807. Dostupné z: http://www.antropoweb.cz/webzin/achive_old/webzin_1_2008/AntropoWEBZIN%201_2008.pdf, s. 35.

²⁶⁸ SEKOT, Aleš. *Úvod do sociální patologie*. Brno: Masarykova univerzita, 2010. ISBN 978-80-210-5261-1, s. 70-73.

²⁶⁹ HRUŠKA, Lubor, Jirí ŠEVČÍK a kol, op. cit. (pozn. 254).

²⁷⁰ TOŠNER, Michal, Zuzana POLÁKOVÁ, Nikola INDROVÁ, Matěj NOVÁK, Viktor RUMPÍK a Klára ŽIDLICKÁ. *Průmysl sociálního vyloučení: Lokalita Janov*. AntropoWebzin [online]. AntropoWeb, 2010, **2010**(1), 17-32 [cit. 2019-03-20]. ISSN 1801-8807. Dostupné z: https://dspace5.zcu.cz/bitstream/11025/6787/1/Tosner_prumysl.pdf, s 23.

i trestné. Odpovědí na tuto otázku se již zabývala kapitola 5. 4. této práce a nebude zde tedy již znovu rozebírána. Dílčím řešením těchto trestním právem nepostižitelných jednání může být i jejich medializace a následná široká informovanost veřejnosti o praktikách některých nebankovních poskytovatelů půjček.²⁷¹ Svou roli zde může sehrávat i zákon č. 40/1995 Sb., o regulaci reklamy, popřípadě Etický kodex finančního trhu. (Nejedná se ovšem o legislativní akt.) Jako řešení by se nabízelo např. odstranění subjektivní stránky trestného činu lichvy, nebo zastropování výše RPSN. I těmto úvahám se ovšem věnují jiné části práce. Dalo by se říci, že ani současný zákonodárce nenechává tento jev zcela bez povšimnutí, když v posledních letech byl vydán například zákon o spotřebitelském úvěru nebo došlo ke změně k přístupu k trestní odpovědnosti právnických osob a i ty již tak mohou být pachatelé trestného činu lichvy, nicméně je nutno poznamenat, že to rozhodně nebyly pouze výhrady směrem k nelogičnosti situace, kdy právnická osoba nemohla být postižena pro páchaní lichvy, které vedly k novelizaci zákona o trestní odpovědnosti právnických osob a řízení proti nim. Co se zákona o spotřebitelském úvěru týče, v práci již byla nastíněna jeho možná úprava, která by mohla pomoci v boji s lichvou. K problematice lichvy se vyjádřil i Evropský hospodářský a sociální výbor, který považuje za nutné např. přijetí opatření k řešení problému nadměrného zadlužení na celoevropské úrovni a přijetí společné definice nadměrného zadlužení, ale například i celoevropskou úpravu lichvy. Kromě až predátorských praktik některých nebankovních subjektů hraje svou roli i nízká finanční gramotnost některých občanů. Důsledkem lichvy je i následná předluženost domácností, které se i třeba s přičiněním lichváře dostaly do dluhové pasti.²⁷²

Lze shrnout, že mnoho osob, které se stanou obětmi lichvy, se do této situace dostává sama například půjčováním si na spotřebu²⁷³, nicméně, jak vyplývá z výše napsaného, mnoho lichvářů jde tomuto čile naproti tím, že se zaměřuje právě na osoby sociálně slabé, mnohdy již zadlužené, kterým již pro

²⁷¹ REGNEROVÁ, Marta a Aleš HES. *Společenská odpovědnost firmy a spotřebitel*. Vědecký časopis Fakulty ekonomické ZČU v Plzni [online]. Západočeská univerzita v Plzni, 2011, (1), 49-56 [cit. 2019-03-20]. ISSN 1805-0603. Dostupné z:

<https://dspace5.zcu.cz/bitstream/11025/16168/1/Regnerova.pdf>, s 55.

²⁷² HRUŠKA, Lubor, Jiří ŠEVČÍK a kol., op. cit. (pozn. 254).

²⁷³ Ilustrativním údajem je zadlužení českých domácností pouze na spotřebu k roku 2019 ve výši skoro 300 miliard korun. (údaje dostupné z: http://www.cnb.cz/cnb/STAT.ARADY_PKG.VYSTUP?p_period=1&p_sort=2&p_des=50&p_ses_tuid=1538&p_uka=1%2C3&p_strid=AAD&p_od=201812&p_do=201901&p_lang=CS&p_format=0&p_decsep=.))

jejich nesolventnost nepůjčí standartní bankovní instituce. Tyto osoby se následně mohou s přičiněním lichvářů dostat do dluhové pasti. Přesto, že se jedná se o jev, který se nepodařilo, nedaří a zřejmě ani do budoucna nepodaří zcela vymýtit, je však nutné nerezignovat na jeho potírání prostředky, které nám současné právo poskytuje a případně přijímat i vhodné změny zákonů, které by měly za následek buď snadnější postih již spáchané lichvy, nebo její ztížené páchání do budoucna. Zároveň je třeba vhodně přistupovat k případným obětem tohoto trestného činu a sociálně patologického jevu.

Závěr

Závěrem tedy nejdříve shrnu základní poznatky vyplývající z této diplomové práce, kdy lichva je *hospodářský trestný čin*, spočívající v úmyslném zneužití zákonem taxativně vymezených stavů poškozeného a v praxi má zřejmě nejblíže k trestnému činu podvodu. Lichva je zároveň eventuální příčinou občanskoprávní neplatnosti. Bylo již podrobně popsáno, co tvoří skutkovou podstatu trestného činu lichvy a dá se uzavřít, že se jedná o skutkovou podstatu poměrně komplikovanou, když tak, jak je konstruována, obsahuje úmysl, který může být v praxi obtížné prokázat. (Jistě to ovšem není nemožné.) Dnešní podoba skutkové podstaty trestného činu lichvy vychází z určitého historického vývoje, kdy je patrné, že lichva provází lidstvo minimálně od starověku (viz úvodní kapitoly práce). Postupem času došlo k přechodu od chápání lichvy jako přemrštěného úrokování, přes odsudek jakéhokoli úrokování ke kombinaci znaku hrubého nepoměru mezi plněními a zneužívání určitého stavu oběti. Lichva je velmi podobně upravena i u našich sousedů, a to konkrétně v Německu a na Slovensku, kdy i tam prošla podobným historickým vývojem a její komparaci s lichvou v České republice byla věnována celá jedna kapitola. Závěrem tedy zahraniční právní úpravu pouze shrnu tak, že ta německá se vyznačuje podrobnější úpravou lichvy normami trestního práva a pro slovenskou jsou typické alespoň na české poměry velmi vysoké tresty, kdy tím nejpřísnějším může být i odnětí svobody v délce trvání 15 let.

Druhou část závěru bude tvořit shrnutí úvah o možných opatřeních, která by mohla vést ke znemožnění páčání lichvy, nebo alespoň pomohla při následném prokazování lichvy. Nastínil jsem alespoň dvě vlastní řešení, jak zefektivnit postih lichvy. První z nich, kterým je opuštění konstrukce úmyslného zneužití stavu, se mně samotnému zdá poměrně radikální a při pohledu do zahraniční úpravy by byl takovýto právní stav i zjevně atypický. Tento způsob, který tedy ve výsledku považuji za nevhodný, mimo jiné ve svém návrhu na změnu trestního zákoníku²⁷⁴ zvolila nedávno skupina poslanců Parlamentu ČR. Co se týče nevhodnosti takovéto úpravy, shodují se zde především s body 4 a 5 stanoviska vlády²⁷⁵, které kritizují jednak samotné *vymizení subjektivního znaku*

²⁷⁴ *Sněmovní tisk 380/0* [online]. Poslanecká sněmovna Parlamentu České republiky, 2019 [cit. 2019-03-10]. Dostupné z: <https://www.psp.cz/sqw/text/tiskt.sqw?O=8&CT=380&CT1=0>

²⁷⁵ *Sněmovní tisk 380/1* [online]. Poslanecká sněmovna Parlamentu České republiky, 2019 [cit. 2019-03-10]. Dostupné z: <https://www.psp.cz/sqw/text/tiskt.sqw?O=8&CT=380&CT1=0>

trestného činu, tedy vědomé zneužívání něčí situace k vlastnímu obohacení a jednak i nepochopitelnou změnu judikaturou a praxí již uchopeného pojmu „hrubý nepoměr“ na zcela neznámý pojem „*patrný nepoměr*“.

Druhým způsobem, který vidím jako mnohem praktičtější a efektivnější, je úprava norem, které mají za cíl ochranu spotřebitele²⁷⁶, i s tím vědomím, že toto nedopadne na všechny eventuální případy lichvy, ale jen na ty, na které se vztahuje zákon o ochraně spotřebitele.

Za nevhodné jednak vzhledem ke slovenské zkušenosti, jednak k mnohdy nepromyšlenému stanovení stropu, považuji řešení spočívající v *zastropování RPSN*.

V závěru též musím i vzhledem k jeho přítomnosti jak v zahraničních právních úpravách, tak i v předcházejících úpravách českých (resp. rakouských a československých) označit za vhodné i to, aby se do českého právního řádu vrátilo páčání *lichvy po živnostensku* jako kvalifikovaná skutková podstata. V tomto se tedy shoduji s Koudelkou a stejně tak si myslím, že i ochrana lehkomyšlnosti normami trestního práva je nadbytečná a neaktuální. Nasnadě je i zákaz *anatocismu*, který ostatně znal již starověký Řím.

S čím bych ovšem na rozdíl od Koudelky byl mnohem opatrnější, a proti čemu se musím v závěru své práce do určité míry vymezit, jsou některé další navrhované úpravy právního řádu s cílem potlačit lichvu. Koudelka píše o nezbytnosti omezení maximální výše smluvní pokuty, kdy tu si představuje jako maximálně polovinu celkové výše závazku, tím ji ale připodobňuje úroku z prodlení, od kterého ji jinak chce oddělit. (S tímto zcela souhlasím.) Pro pokutu, která by byla nad zákonnou mírou, požaduje absolutní neplatnost. Pro tuto situaci považuji za vhodné spíše řešení pomocí možnosti, kterou již dnes mají civilní soudy v rukách, tedy moderaci výše smluvní pokuty. Stejně tak se zcela neztotožňuji se závěry o nutnosti stanovení nejvyšší možné výše úroku z prodlení. Dále Koudelka požaduje například zákaz propadlé zástavy, omezení okruhu věcí řešených v rozhodčím řízení²⁷⁷ a změnu úpravy řízení vykonávacího. Zcela otevřeně požaduje, aby zákonodárce zaujal při úpravě norem občanského práva přesně ten paternalistický přístup, který kritizuje v případě zákonné

²⁷⁶ Zákon č. 257/2016 Sb., o spotřebitelském úvěru.

²⁷⁷ K jistému omezení došlo přijetím zákona č. 258/2016 Sb., kterým se mění některé zákony v souvislosti s přijetím zákona o spotřebitelském úvěru.

ochrany, která je poskytována normami práva trestního lehkomylnosti. K odmítnutí úprav v civilním právu mě vede i to, že do občanskoprávního kodexu, který byl postaven na principu smluvní volnosti a dispozitivnosti, by byl vražen klín kogentnosti ve jménu boje s lichvou. Druhou věcí je, že navržená omezení v občanskoprávní oblasti by možná pomohla zabránit novému páčání lichvy (odpověď na otázku, zda není tato cena v nepoměru k tomu, co má za cíl vymýt, nechám nezodpovězenou), čemu by ovšem nepomohla, je prokazování již spáchané, ani nově páchané lichvy.

Kromě již popsaných možných změn v právním řádu jsou zde i další opatření, která by mohla jednak přispět k větší četnosti oznámení lichvy ze strany obětí, jednak by mohla mít preventivní účinky. První z nich je větší medializace případů lichvy, kdy se oběti mohou například dozvědět, že nejsou samy, nebo si vůbec mohou uvědomit, že se staly oběťmi lichváře a na základě toho se dostavit např. na policii. Preventivní účinek tohoto opatření je také na místě. Druhým je otázka politiky státu směrem ke vzdělávání a to konkrétně k finanční gramotnosti. Je to právě nízká finanční gramotnost, která může přispívat k případům lichvy, které jsou páčány se zneužitím nezkušenosti obětí. V případě obecně vyšší finanční gramotnosti by bylo i zde možno očekávat zlepšení stávajícího stavu. Posledním okruhem je přístup státu k vyloučeným lokalitám, které mohou být podhoubím pro případy lichvy páchané na osobách v tísní, se kterým možná souvisí i oddlužení lidí, kteří se již ocitli v dluhové pasti.

Problém nízké ohlášenosti můžeme vyčíst již z policejních statistik kriminality, kde není lichva ani vedena samostatně (viz. tabulka č. 5), což může svědčit právě o nízkém počtu případů lichvy oproti např. podvodu. Pokud chceme získat více vypovídající data o tom, jak často je páčána lichva, jsou zde statistiky Ministerstva spravedlnosti (viz tabulky č. 1, 2, 3, 4), ze kterých vyplývá, že nejvíce případů lichvy v ČR bylo obžalováno (a odsouzeno) v roce 2016. Bylo to 22 obžalob a 11 odsuzujících rozsudků, což skutečně není moc. Z přiloženého grafu (graf č. 1) vyplývá mírný nárůst stíhaných a obžalovaných případů lichvy od roku 2010, ten je ovšem způsoben postupným zabíháním se trestního zákoníku, dále je z něho patrný pozůstatek trestního zákona, kdy ještě v roce 2017 bylo podáno 5 obžalob pro trestný čin lichvy podle § 253 trestního zákona. Počet odsuzujících rozsudků se po roce 2013 drží na hodnotách kolem 10 za rok. Z grafu je patrný i výkyv hodnot v roce 2016, který se v dalších letech vrátil na

předcházející hodnoty. Dalším poznatkem, který vyplývá mimo jiné z judikatury je ten, že soud je schopen se ztotožnit u stejného skutku jak s právní kvalifikací lichvy, tak s právní kvalifikací podvodu, na základě čehož dospívám k závěru, že činnost, která naplňuje skutkovou podstatu trestného činu lichvy, může být v některých případech stíhána i jako podvod například i proto, že se stíháním podvodů má policie více zkušeností.

Práce dospívá k tomu, že není zcela nutné přikročit k zásadním změnám trestního práva, snad kromě změn již prací dotčených, které by vedly ke zcela jiné konstrukci trestného činu, kterou už tak mají orgány činné v trestním řízení v zásadě neosahanou (viz tabulky 1, 2, 3, 4). Naopak jako nevhodné jsou zhodnoceny některé změny v civilněprávní oblasti spočívající v tvrdých zákazech a omezení. Ostatně již z historického exkurzu musí být viditelné, že ani takové usurární doktríně středověké katolické církve se nepodařilo lichvu vymýtit a vlastně ani s ní úspěšně bojovat. To, co je potřeba, je požadovat důslednost orgánů činných v trestním řízení, na kterých ostatně ve svém důsledku stojí zdárné vyšetření, dá se říci jakéhokoli trestného činu. Co by podle mě naopak vhodné bylo, by bylo větší provázání a ujasnění vztahu občanskoprávní a trestně právní lichvy, stejně jako změněný přístup státu k osobám, které se snadno mohou stát oběťmi lichvy a informovanost těch, kteří se jimi již stali o tom, že stát má nástroje, kterými jim může pomoci.

Nakonec by se práce mohla pokusit odpovědět i na otázku, zda je v České republice nadměrně přítomna lichva. Pokud se jedná o ideologickou složku této otázky, není na ni schopna tato práce odpovědět, ostatně to ani není jejím cílem. Pokud se týče faktické přítomnosti této specifické trestné činnosti, je odpověď bohužel neméně uspokojivá. Když se obrátíme pouze na policejní statistiky nebo statistiky Ministerstva spravedlnosti mohli bychom suše odpovědět, že „ne“. Vzhledem k předpokládané nízké ohlášenosti a neznalosti faktického počtu obětí tohoto trestného činu je ovšem jedinou možnou odpovědí, že nevíme.

Resumé

Usury is a criminal activity known by both, current and previous Czech criminal code, as well as in criminal codes of other countries across the world. Moreover, it is similarly regulated by a civil law. However, the civil law analysis, that knows an activity called usury, is not the primary goal of this thesis and it will be given only a small range of space. This thesis will focus primarily on the civil law institutes that being used to commit usury.

The core of the thesis is a criminal law regulation of usury. This must necessarily be preceded by a historical excursion that describes how usury has been seen by different cultures in different places throughout history. Thesis will devote the medieval doctrine of the Catholic Church in Europe and its overcoming. In the part of the thesis dealing with usury as a phenomenon of the criminal law, the facts of this crime will be discussed in detail. Subsequently, there will be some space for procedural rules of the criminal law.

This chapter will be followed by a comparison of usury in the Czech Republic and usury in Germany and Slovakia. Some space is dedicated to other states. The thesis also deals with a case law, which is linked to the crime of usury and analyses two concretely instances of usury, one dealt with by the courts of lower instance and the other by the highest court of the Czech Republic. These specific cases are meant to serve as a general illustration of how usury is done in practice, and how Czech courts act in the final decision-making. The thesis also continuously proposes possible refinements or modifications of the current legal situation (considerations *de lege ferenda*), which could be appropriate according to the author.

At the end the thesis briefly deals with usury and socially pathological phenomena

This thesis is dependent on a very small amount of literature that relates to the issue of usury. Thus the main source for it, in addition to publication directly about usury, is commentary literature, that is appropriately supplemented by related case law. The thesis also works with the legislation of the Czech Republic, especially with the effective criminal code, but not only with it (hereafter also the Code of Criminal Procedure or the Law on Criminal Liability of Legal Entities).

Therefore the aim of the thesis is, besides the description of the current legal situation, with regard to usury and reflection on already proposed modifications to the law, which should lead to the elimination of this phenomenon, is also the proposal of its own solutions to this issue (both legal and non-legal measures). It is also important to consider whether changes in the law are necessary or whether there is sufficient enforcement of existing legislation. It is also possible to answer the question of whether is usury phenomenon that, at least, deserves media and political attention that is given to it.

Seznam použitých pramenů

Literatura

Bible: Písmo svaté Starého a Nového zákona (včetně deuterokanonických knih) : český ekumenický překlad. 21. (12. opravené) vydání. Praha: Česká biblická společnost, 2016. ISBN 978-80-7545-010-4.

DRAŠTÍK, Antonín. *Přehled judikatury: trestné činy proti majetku.* Praha: ASPI, c2003. Judikatura (ASPI). ISBN 80-863-9588-X.

GRANT, Michael. *Dějiny antického Říma.* 3. vyd. v českém jazyce. Praha: BB/art, 2006. ISBN 80-734-1930-0.

JELÍNEK, Jiří. *Trestní právo hmotné: obecná část, zvláštní část.* 3. vyd. Praha: Leges, 2013. Student (Leges). ISBN 978-80-87576-64-9.

KLÍMA, Karel. *Komentář k Ústavě a Listině.* 2., rozš. vyd. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2009. ISBN 978-80-7380-140-3.

KOUDELKA, Ladislav. *Lichva: trestný čin a společenský jev.* Praha: Wolters Kluwer, 2014. Právní monografie (Wolters Kluwer ČR). ISBN 978-80-7478-435-4.

KRATOCHVÍL, Vladimír. *Trestní právo hmotné: obecná část.* 2. vyd. V Praze: C.H. Beck, 2012. Beckovy právnické učebnice. ISBN 978-80-7179-082-2.

LE GOFF, Jacques. *Peníze ve středověku: historicko-antropologická studie.* Praha: Mladá fronta, 2012. Kolumbus. ISBN 978-80-204-2406-8.

MACHEK, Václav. *Etymologický slovník jazyka českého.* 5. vyd. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2010. ISBN 978-80-7422-048-7.

MATYS, Karel. *Trestní zákon – komentář - zvláštní část.* 2. Přepřacované a doplněné vydání. Praha: Panorama, 1980.

NOVOTNÝ, Oto, Adolf DOLENSKÝ a František PÚRY. *Trestní právo hmotné.* 3. přeprac. vyd. Praha: Codex, 1997. ISBN 80-859-6324-8.

PONÍŽIL, Jiří. *Ochrana slabší smluvní strany v závazkových vztazích formou zákazu lichevní smlouvy.* Brno, 2007. Rigorózní práce.

SEKOT, Aleš. *Úvod do sociální patologie.* Brno: Masarykova univerzita, 2010. ISBN 978-80-210-5261-1.

SIDDIQI, Muhammad Nejatullah, *Islamic Approaches to Money, Banking and Monetary Policy: A Review,* 1982.

SMITH, Adam. *Pojednání o podstatě a původu bohatství národů*. Praha: Liberální institut, 2016. ISBN 978-80-86389-60-8.

ŠÁMAL, Pavel, Jan MUSIL a Josef KUČKA. *Trestní právo procesní*. 4., přeprac. vyd. V Praze: C.H. Beck, 2013. Academia iuris (C.H. Beck). ISBN 978-80-7400-496-4.

ŠÁMAL, Pavel. *Trestní zákoník: komentář*. 2. vyd. V Praze: C.H. Beck, 2012. Velké komentáře. ISBN 978-80-7400-428-5.

VANTUCH, Pavel. *Hospodářská trestná činnost: komentář*. 2., dopl. a přeprac. vyd. Brno: Rašínova vysoká škola, 2010. Velké komentáře. ISBN 978-80-87001-19-6.

VŘEŠŤÁL, Antonín. *Lichva a úrok ve světle mravouky katolické*. V Praze: Cyrillo-Methodějská knihtiskárna a nakladatelství V. Kotrba, 1899. Vzdělávací knihovna katolická

Elektronické zdroje

AKVINSKÝ, Tomáš. *Summa teologická: II. část 2. díl* [online]. [cit. 2018-12-29]. Dostupné z: <https://dhspriority.org/thomas/summa/SS/SS078.html#SSQ78OUTP1>

BADAWY, Karam. Velký svátek Íd Al Adhá 1423H [online]. In: . 2003 [cit. 2019-03-26]. Dostupné z: <http://www.islamweb.cz/kazani/kazani.php?cislo=109>

BeckOK StGB/Schmidt, 41. Ed. 1.2.2019, StGB § 291 Rn. 1-50

BENTHAM, J. *Defence of usury, II. 4* [online]. [cit. 2018-12-25]. Dostupné z: www.econlib.org/library/Bentham/bnthUs.html

BENTHAM, J. *Defence of usury, III. 2* [online]. [cit. 2018-12-25]. Dostupné z: www.econlib.org/library/Bentham/bnthUs.html

BENTHAM, J. *Defence of usury, IV 4* [online]. [cit. 2018-12-25]. Dostupné z: www.econlib.org/library/Bentham/bnthUs.html

BENTHAM, J. *Defence of usury, V. 4, V. 5, IV. 4, IV. 7* [online]. [cit. 2018-12-27]. Dostupné z: www.econlib.org/library/Bentham/bnthUs.html

BENTHAM, J. *Defence of usury, XI. 8* [online]. [cit. 2018-12-25]. Dostupné z: www.econlib.org/library/Bentham/bnthUs.html

BURDA, E, J ČENTÉŠ, J KOLESÁR, J ZÁHORA a kol. *Trestný zákon: Osobitná část. Komentár - II. Díl*. 1. vydanie [online]. V Praze: C.H. Beck, 2011. Beckova edícia komentované zákony. ISBN 978-80-7400-394-3. Dostupné z: <https://www.beck-online.sk/>

- COLLINS, Jackson R. *Evasion and Avoidance of Usury Laws*. Law and Contemporary Problems [online]. 1941, 8(1/6), 54-72 [cit. 2019-03-06]. Dostupné z: <https://scholarship.law.duke.edu/lcp/vol8/iss1/6/>
- Derecho romano español. Usuras convencionales, legales, ilícitas. Intereses. Problemática jurídica* [online]. Dostupné z: html.rincondelvago.com/usura.html
- DOLEŽALOVÁ, Eva. *Proč Židé ve středověku vyráběli meče?* [online]. 2016 [cit. 2018-11-16]. Dostupné z: https://www.rozhlas.cz/nabozenstvi/zpravy/_zprava/proc-zide-ve-stredoveku-vyrabeli-mece--1639896
- DRAŠTÍK, Antonín, Robert FREMR, Miroslav RÚŽIČKA, Alexandr SOTOLÁŘ aj. *Trestní zákoník: Komentář, 1. díl, (§ 1-232)* [systém ASPI]. Wolters Kluwer. [cit. 2019.02.19]. ASPI_ID KO40_2009CZ. Dostupné v Systému ASPI. ISSN: 2336-517X.
- EVAN, Tomáš. *Ekonomické myšlení Jana Kalvína o lichvě a úroku*. Politická ekonomie [online]. 2001, 49(6) [cit. 2019-02-25]. DOI: 10.18267/j.polek.343. ISSN 0032-3233. Dostupné z: <http://www.vse.cz/polek/343>
- FREHNER, Max. *Mietpreisbremse einfach erklärt: Das gilt seit 2019*. Deutsche Handwerks Zeitung [online]. 2018 [cit. 2019-03-18]. Dostupné z: <https://www.deutsche-handwerks-zeitung.de/uebersicht-zur-mietpreisbremse-was-sie-zum-thema-wissen-muessen/150/3093/365886>
- HRUŠKA, Lubor, Jiří ŠEVČÍK a kol. *Nové formy lichvy a zadlužení* [online]. Ostrava: ACCENDO – Centrum pro vědu a výzkum, z. ú., 2016 [cit. 2019-03-22]. Dostupné z: https://www.hatefree.cz/images/blog/lichva/Vyzkum_lichva_ASZ_2016.pdf
- KADLECOVÁ, Tereza a Lucie HOŘEJŠÍ. *Lze použít neúměrné zkrácení v pracovním právu?*. Epravo.cz magazine [online]. 2014 [cit. 2019-03-25]. ISSN 1213-189X. Dostupné z: <https://www.epravo.cz/top/clanky/lze-pouzit-neumerne-zkraceni-v-pracovnim-pravu-93927.html>
- KALABIS, Zbyněk. *Islámské bankovníctví: Bez úroků a přemrštěných poplatků* [online]. In: 2012 [cit. 2019-03-05]. ISSN 1213-4414. Dostupné z: <https://www.mesec.cz/clanky/islamske-bankovnictvi-bez-uroku-a-premrsteny-ch-poplatku/>
- MCGRATH, Jane. *What's so important about the Code of Hammurabi?*. HowStuffWorks.com [online]. 2009 [cit. 2018-11-16]. Dostupné z: <https://history.howstuffworks.com/historical-events/code-of-hammurabi.htm>
- MJL. *Jews and Finance: The idea that Jews are good with money is one of the oldest Jewish stereotypes. But it's undeniable that Jews are well-represented in finance and*

- business*. [online]. [cit. 2018-11-16]. Dostupné z:
<https://www.myjewishlearning.com/article/usury-and-moneylending-in-judaism/>
- MORVAYOVÁ, Petra. *Děti trvale žijící v prostředí sociálně vyloučené lokality. Determinanty vzdělávání v sociokulturním kontextu*. AntropoWebzin [online]. AntropoWeb, 2008, **2008**(1), 27-55 [cit. 2019]. DOI: 1801-8807. Dostupné z:
http://www.antropoweb.cz/webzin/achive_old/webzin_1_2008/AntropoWEBZIN%201_2008.pdf
- OTTO, Jan. Ottův slovník naučný: *ilustrovaná encyklopaedie obecných vědomostí*. 16. díl, *Lih - Media* [online]. V Praze: Paseka, 1900 [cit. 2019-12-29]. ISBN 80-7203-207-0. Dostupné z:
<http://www.archive.org/stream/ottvslovnknauni29ottogoog#page/n3/mode/2up>
- REGNEROVÁ, Marta a Aleš HES. *Společenská odpovědnost firmy a spotřebitel*. Vědecký časopis Fakulty ekonomické ZČU v Plzni [online]. Západočeská univerzita v Plzni, 2011, (1), 49-56 [cit. 2019-03-20]. ISSN 1805-0603. Dostupné z:
<https://dspace5.zcu.cz/bitstream/11025/16168/1/Regnerova.pdf>
- ŠVESTKA, Jiří, Jan DVOŘÁK, Josef FIALA aj. *Občanský zákoník: Komentář, Svazek V, (§ 1721 – 2520)* [systém ASPI]. Wolters Kluwer. [cit. 2019.03.19]. ASPI_ID KO89_a2012CZ. Dostupné v Systému ASPI. ISSN: 2336-517X.
- TOŠNER, Michal, Zuzana POLÁKOVÁ, Nikola INDROVÁ, Matěj NOVÁK, Viktor RUMPÍK a Klára ŽIDLICKÁ. *Průmysl sociálního vyloučení: Lokalita Janov*. AntropoWebzin [online]. AntropoWeb, 2010, **2010**(1), 17-32 [cit. 2019-03-20]. ISSN 1801-8807. Dostupné z:
https://dspace5.zcu.cz/bitstream/11025/6787/1/Tosner_prumysl.pdf
- Usury*. In: Cambridge Dictionary [online]. [cit. 2018-11-19]. Dostupné z:
<https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/usury>
- VICHEREK, Roman. *Základní skutková podstata lichvy dle § 218 odst. 1 tr. zákoníku* [online]. [cit. 2019-02-12]. Dostupné z: <https://www.epravo.cz/top/clanky/zakladni-skutkova-podstata-lichvy-dle-218-odst-1-tr-zakoniku-77208.html>
- WYKES, Michael. *Devaluing the Scholastics: Calvin's Ethics of Usury* [online]. 2003, **83**(2003), 27-51 [cit. 2019-03-25]. Dostupné z:
<http://web.mit.edu/aorlando/www/SaintJohnCHII/CalvinUsury.pdf>

Cizojazyčná literatura

- BRAVO, Carlos Ramiro. *El pensamiento economico de Jeremy Bentham*. *Revista de Ciencias Humanas*. 1999, **6**(20). ISSN 0121-9677.

REED, Clyde G. a Cliff T. BEKAR. *Religious prohibitions against usury. Explorations in Economic History*. 2003, **40**(4), 347-368.

SENDIN, Paulo M. *Usura: letra de câmbio e direito comercial. Nos 20 anos do Código das Sociedades Comerciais*. Coimbra: Faculdade de Direito da Universidade de Coimbra, 2007, **2007**(3), 851-914.

Judikatura

R 602/1944.

R 7/1957 Sb. rozh. tr.

Rozsudek Nejvyššího soudu ČR ze dne 23. 11. 1979, sp. zn. 6 Tz 62/79, publikováno ve Sbírce soudních rozhodnutí a stanovisek, 4-5/1980 jako R 23/1980 tr.

Rozsudek Nejvyššího soudu ČSR ze dne 18. 6. 1985 sp. zn. 11 To 51/85, publikováno ve Sbírce soudních rozhodnutí a stanovisek, 7-8/1986 jako R 45/1986 tr.

Rozhodnutí Krajského soudu v Hradci králové ze dne 24. 5. 1995, sp. zn. 15 Co 126/94.

Rozsudek Krajského soudu v Českých Budějovicích ze dne 13. 3. 1997, sp. zn. 8 Co 2675/96.

Rozsudek Nejvyššího soudu ČR ze dne 26. 5. 1999, sp. zn. 29 Cdo 969/99.

Rozsudek Nejvyššího soudu ČR ze dne 26. 7. 1999, sp. zn. 26 Cdo 1109/2000.

Rozsudek Krajského soudu v Brně ze dne 14. 10. 1999 sp. zn. 44 Co 282/99.

Usnesení Nejvyššího soudu ČR ze dne 27. 6. 2000, sp. zn. 30 Cdo 2247/99.

Usnesení Krajského soudu v Českých Budějovicích ze dne 28. 2. 2000, sp. zn. 3 To 904/99, publikováno ve Sbírce soudních rozhodnutí a stanovisek, 1/2001 jako R 5/2001.

Usnesení Krajského soudu v Českých Budějovicích ze dne 28. 2. 2000, sp. zn. 3 To 904/99, publikováno ve Sbírce soudních rozhodnutí a stanovisek, 1/2001 jako R 5/2001-II.

Rozsudek Nejvyššího soudu ČR ze dne 29. 3. 2001, sp. zn. 4 Tz 6/2001, publikováno v Souboru trestních rozhodnutí NS, 4/2001 jako T 108.

Usnesení Nejvyššího soudu ČR ze dne 22. 4. 2003, sp. zn. 5 Tdo 248/2003, publikováno v Souboru trestních rozhodnutí NS, 25/2004 jako T 597.

Usnesení Krajského soudu v Hradci Králové ze dne 21. 12. 2004, sp. zn. 10 To 369/2004.

Usnesení Nejvyššího soudu ČR ze dne 12. 1. 2005, sp. zn. 5 Tdo 1282/2004, publikováno ve Sbírce soudních rozhodnutí a stanovisek, 9/2005 jako R 52/2005.

Usnesení Nejvyššího soudu ČR ze dne 12. 1. 2005, sp. zn. 5 Tdo 1282/2004.

Rozsudek Nejvyššího soudu ČR ze dne 24. 7. 2006, sp. zn. 32 Odo 1299/2006.

Usnesení Nejvyššího soudu ČR ze dne 19. 1. 2011, sp. zn. 8 Tdo 1593/2010.

Rozsudek Nejvyššího soudu ČR ze dne 24. 3. 2011, sp. zn. 33 Cdo 2248/2009.

Rozsudek Nejvyššího soudu ČR ze dne 26. 4. 2011, sp. zn. 23 Cdo 4799/2010.

Usnesení Nejvyššího soudu ČR ze dne 24. 10. 2013, sp. zn. 8 Tdo 560/2013.

Usnesení Nejvyššího soudu ČR ze dne 25. 5. 2016, č. j. 7 Tdo 431/2016-43.
Usnesení Nejvyššího soudu ČR ze dne 29. 5. 2017, sp. zn. 6 Tdo 662/2017.
Rozsudek Okresního soudu ve Strakonících ze dne 7. 11. 2017, sp. zn. 18 T 20/2017.
Rozsudek Krajského soudu v Českých Budějovicích ze dne 15. 2. 2018, č. j. 4 To 31/2018-585.
Nález Ústavního soudu ze dne 26. 2. 2019 sp. zn. III. ÚS 4129/18.

Právní předpisy

Zákon proti lichvě č. 47 z r. 1881.
Císařské nařízení č. 275/1914 ř. z.
Usnesení předsednictva České národní rady č. 2/1993 Sb., listina základních práv a svobod.
Ústavní zákon č. 1/1993 Sb., Ústava České republiky.
Ústavní zákon č. 110/1998 Sb., o bezpečnosti České republiky.
Zákon č. 568/1919 Sb., o trestání válečné lichvy.
Zákon č. 140/1960 Sb. trestní řád.
Zákon č. 140/1961 Sb. trestní zákon.
Zákon č. 40/1964 Sb., občanský zákoník.
Zákon č. 513/1991 Sb., obchodní zákoník.
Zákon č. 290/1993 Sb., kterým se mění a doplňuje trestní zákon a zákon České národní rady č. 200/1990 Sb., o přestupcích.
Zákon č. 216/1994 Sb., o rozhodčím řízení a o výkonu rozhodčích nálezů.
Zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník.
Zákon č. 418/2011 Sb., o trestní odpovědnosti právnických osob a řízení proti nim.
Zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník.
Zákon č. 183/2016 Sb., kterým se mění zákon č. 418/2011 Sb., o trestní odpovědnosti právnických osob a řízení proti nim, ve znění pozdějších předpisů.
Zákon č. 257/2016 Sb., o spotřebitelském úvěru.
Zákon č. 258/2016 Sb., kterým se mění některé zákony v souvislosti s přijetím zákona o spotřebitelském úvěru.
Zákon č. 55/2017 Sb., kterým se mění zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník, ve znění pozdějších předpisů, zákon č. 141/1961 Sb., o trestním řízení soudním (trestní řád), ve znění pozdějších předpisů, a další související zákony.

Zahraniční právní předpisy

Trestní zákoník Rakouska (StGB).
Trestní zákoník Spolkové Republiky Německo (StGB).
Zákon č. 300/2005 Z. z., trestný zákon.

Ostatní

ČTK (2014). Česká tisková kancelář: *Slovensko bude regulovat výši úroků a poplatků za úvěry* [online]. [cit. 2019-03-16]. Dostupné z:

<http://www.bankovnipoplatky.com/slovensko-bude-regulovat-vysi-uroku-a-poplatkuza-uvery-2252>

POF (2014). Platforma pro odpovědné finance: *Zastropování RPSN lichvu neomezí, nejvíce by uškodilo samotným spotřebitelům* [online]. [cit. 2019-03-20]. Dostupné z:

<https://www.czech-ba.cz/cs/zastropovani-rpsn-lichvu-neomezi-nejvice-uskodilo-samotnym-spotrebitelum>

Sněmovní tisk 377/0 [online]. Poslanecká sněmovna Parlamentu České republiky, 2019 [cit. 2019-03-10]. Dostupné z:

<http://www.psp.cz/sqw/text/tiskt.sqw?O=8&CT=377&CT1=0>

Sněmovní tisk 377/1 [online]. Poslanecká sněmovna Parlamentu České republiky, 2019 [cit. 2019-03-10]. Dostupné z: <http://www.psp.cz/sqw/text/tiskt.sqw?o=8&ct=377&ct1=1>

Sněmovní tisk 380/0 [online]. Poslanecká sněmovna Parlamentu České republiky, 2019 [cit. 2019-03-10]. Dostupné z:

<https://www.psp.cz/sqw/text/tiskt.sqw?O=8&CT=380&CT1=0>

Sněmovní tisk 380/1 [online]. Poslanecká sněmovna Parlamentu České republiky, 2019 [cit. 2019-03-10]. Dostupné z:

<https://www.psp.cz/sqw/text/tiskt.sqw?O=8&CT=380&CT1=0>

Tabulky

Tabulka č. 1 (převzato ze statistických listů a statistických ročenek Ministerstva spravedlnosti, dostupné z: <https://cslav.justice.cz/InfoData/uvod.html>)

osoby stíhané, obžalované a odsouzené pro trestný čin lichvy (§ 218 TZ) v celé ČR od roku 2010

rok	stíhané osoby	obžalované osoby	odsouzené osoby
2010	4	4	-
2011	1	1	1
2012	9	9	2
2013	14	13	4
2014	16	14	10
2015	19	17	11
2016	25	22	11
2017	17	16	-
2018	14	14	-

Tabulka č. 2 (převzato z knihy Ladislava Koudelky, Lichva trestný čin a společenský jev)

obžalované a odsouzené osoby pro trestný čin lichvy (§ 253 TZ61) v celé ČR od roku 1998 do roku 2009

rok	obžalované osoby	odsouzené osoby
1998	10	1
1999	7	0
2000	6	4
2001	6	0
2002	15	1
2003	13	4
2004	21	5
2005	15	6
2008	5	2
2009	10	3

Tabulka č. 3 (převzato ze statistických ročenek Ministerstva spravedlnosti, dostupné z: <https://cslav.justice.cz/InfoData/uvod.html>)

podané obžaloby pro trestný čin lichvy (§ 218 TZ) podle krajů v letech 2011-2016

rok	Pha	StČ	JČ	ZČ	SČ	VČ	JM	SM
2011	0	0	0	0	0	0	1	0
2012	0	3	0	0	0	0	3	3
2013	2	2	2	0	0	1	5	1
2014	4	2	0	0	2	0	4	2
2015	2	0	0	1	0	2	7	5
2016	3	3	2	0	2	0	14	1

Tabulka č. 4 (převzato ze statistických ročenek Ministerstva spravedlnosti, dostupné z: <https://cslav.justice.cz/InfoData/uvod.html>)

odsouzení pro trestný čin lichvy (§ 218 TZ) podle krajů v letech 2011-2016

rok	Pha	StČ	JČ	ZČ	SČ	VČ	JM	SM
2011	0	0	0	0	0	1	0	1
2012	0	0	0	0	0	0	1	1
2013	0	1	0	0	0	2	1	0
2014	3	0	2	0	0	0	2	3
2015	0	3	0	0	2	0	4	2
2016	2	1	0	0	2	2	2	2

Tabulka č. 5 (převzato ze statistických přehledů PČR, dostupné z: <https://www.policie.cz/statistiky-kriminalita.aspx>)

registrovanost a objasněnost trestného činu podvodu (§ 209 TZ) a ost. HTČ (§ 181, 183, 218, 227, 229, 247, 280, 305 - 307, 337)

TSK	rok	registrováno	objasněno	objasněnost v %
podvod	2018	5077	3035	59,78 %
	2017	5074	3464	68,82 %
	2016	5289	3806	71,96%
ost. HTČ	2018	401	360	89,78 %
	2017	321	253	78,82 %
	2016	175	143	81,71 %

Tabulka č. 6

RPSN u neúčelových úvěrů poskytovaných českými bankami soukromým osobám k 20. 3. 2019

banka	produkt	RPSN
mBank	mPůjčka Plus	14,1 %
Sberbank	FÉR půjčka	10,84 %
ČSOB	Půjčka na cokoliv	13,80 %
Poštovní spořitelna	Poštovní půjčka	13,80 %
Česká spořitelna	Půjčka bez papírů	13,44 %
Equa bank	Minutová půjčka	17,11 %
MONETA Money Bank	Expres půjčka	18,43 %
Raiffeisenbank	Rychlá půjčka	14,82 %
UniCredit Bank	PRESTO Půjčka	52,08 %
KB	Osobní úvěr	5,01 %

Tabulka č. 7 (převzato ze srovnání na internetové adrese: <https://www.nebankovnipujcky.cz/pujcky/pujcka-zdarma>)

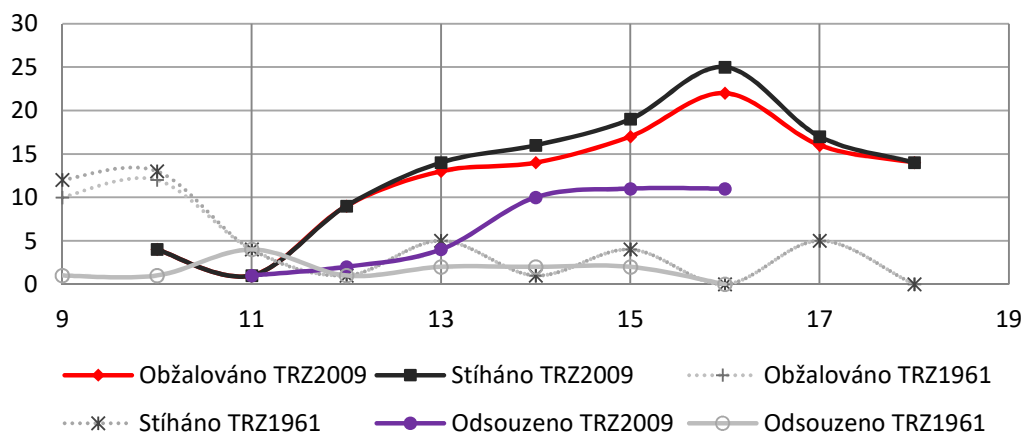
RPSN u půjček poskytovaných nebankovními subjekty v ČR k 20. 3. 2019

nebankovní subjekt	RPSN	doba splatnosti
Amigoz	86,91 %	7 dní – 1 rok
CreditKasa.com	30 341,1 %	1 – 30 dní
CreditOn	2376, %	1 – 30 dní
Kamali	14,00 %	30 dní – 84 měsíců
Půjčka SOS	3037 %	1 – 30 dní
Půjčka 24	3037 %	1 – 30 dní
Půjčka7	3418,3 %	7 – 28 dní
Půjčkomat	1206,9 %	5 – 31 dní
Via SMS	1270 %	7 – 30 dní
Zaplo	1141,2 %	7 – 30 dní

Grafy

Graf č. 1 (data převzata ze statistických listů a statistických ročenek Ministerstva spravedlnosti, dostupné z: <https://cslav.justice.cz/InfoData/uvod.html>)

vývoj počtu stíhaných a obžalovaných osob pro tr. čin lichvy od roku 2009

Graf č. 2 (data převzata z knihy Ladislava Koudelky, Lichva trestný čin a společenský jev a ze statistických ročenek Ministerstva spravedlnosti, dostupné z: <https://cslav.justice.cz/InfoData/uvod.html>)

vývoj počtu obžalob a odsuzujících rozsudků pro tr. čin lichvy do roku 2009

